

GOEDGEZINDE POLITIEK

Nederlands gezinsbeleid in Europees perspectief

© 2006 Guido de Brès-Stichting, Gouda
(10-cijfers) ISBN: 90-78323-03-5
(13-cijfers) ISBN: 978-90-78323-03-7

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij digitaal, elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, digital, electronic, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Drs. H.J. Hooglander e.a.

Goedgezinde politiek

Nederlands gezinsbeleid in Europees perspectief

Samengesteld door de werkgroep:

drs. J.W. van Berkum (voorzitter), drs. E.G. Bosma, drs. A. de Heer,
mr. G. Holdijk, drs. H.J. Hooglander, mr. J.A.I. Wendt.

Dit is een uitgave van de
GUIDO DE BRÈS-STICHTING
STUDIECENTRUM SGP

Burgemeester Van Reenensingel 101, 2803 PA Gouda

Telefoon 0182-696911 - Fax 0182-573222

E-mail: studiecentrum@sgp.nl

Website: www.sgp.nl

Postbank 93021 t.n.v. Stichting Studiecentrum SGP

Bestuur: dr. W. Fieret (voorzitter), dr. ir. J.S. van den Brink (secretaris),
dr. A. Goudriaan, ds. J. Koppelaar, ds. M.J. Kater,
mr. C.G. van der Staaij, H. Uil en drs. P.C. den Uil (penningmeester),

Publicatie nummer 35

Goedgezinde politiek
Nederlands gezinsbeleid in Europees perspectief

Inhoud

Woord vooraf	9
1. Inleiding	11
1.1 Aanleiding.....	11
1.2 Actuele problematiek rond gezin en jeugd.....	12
1.3 Doel van dit onderzoek.....	13
1.4 Probleemstelling.....	14
1.5 Leeswijzer.....	14
2. Veldverkenning	16
2.1 Inleiding.....	16
2.2 Definities van het begrip gezin.....	16
2.2.1 Juridische definities.....	16
2.2.2 Sociologische definities.....	17
2.2.3 Politieke definities.....	18
2.3 Veranderde opvattingen over het gezin.....	19
2.3.1 Huwelijk, echtscheiding en samenwonen.....	19
2.3.2 Geboortecijfer.....	22
2.3.3 Arbeidsparticipatie.....	25
2.4 Conclusie.....	27
3. Het gezin en de wetgeving	29
3.1 Inleiding.....	29
3.2 Het gezin in de Nederlandse wetgeving.....	29
3.3 Het gezin in buitenlandse Grondwetten.....	31
3.4 Het gezin in Europese verdragen.....	32
3.4.1 Europees Verdrag van de Rechten van de Mens.....	33
3.4.2 Europees Sociaal Handvest.....	34
3.5 Het gezin in internationale verdragen.....	35
3.6 Conclusie.....	36
4. Gezinsondersteuning door de overheid	38
4.1 Inleiding.....	38
4.2 Kindgerichte gezinsondersteuning.....	38
4.2.1 Kinderbijslag.....	38
4.2.2 Geboorte- en adoptiepremies.....	40

4.2.3 Fiscale faciliteiten.....	41
4.2.4 Overige kindgerichte gezinsondersteuning.....	43
4.3 Arbeidsgerichte gezinsondersteuning.....	44
4.3.1 Kinderopvang.....	44
4.3.2 Verlofregelingen.....	46
4.3.3 Fiscale faciliteiten.....	48
4.4 Conclusie.....	48
5. Visie op huwelijk en gezin	52
5.1 Inleiding.....	52
5.2 Bijbelse visie op huwelijk en gezin.....	52
5.2.1 Instelling van het huwelijk.....	52
5.2.2 Contract of verbond?.....	54
5.2.3 Doelen van het huwelijk.....	55
5.2.4 Verhouding van man en vrouw in het gezin.....	57
5.2.5 Verhouding van ouders en kinderen in het gezin.....	60
5.3 Drie andere normatieve visies.....	61
5.3.1 Rooms-katholieke visie op het huwelijk.....	61
5.3.2 Huwelijk en positie van de vrouw in de islam.....	62
5.3.3 Moderne of liberale opvattingen.....	64
5.4 Het gezin en de culturele crisis.....	67
5.4.1 Inleiding.....	67
5.4.2 Urgentie van het probleem.....	68
5.4.3 Uitweg.....	69
5.4.4 Taak van de kerk.....	71
5.4.5 Taak van de overheid.....	72
5.5 Conclusie.....	73
6. Naar een gezins- en kindvriendelijk beleid	75
6.1 Inleiding.....	75
6.2 Ondermijning of herstel van het gezin.....	75
6.2.1 Geregistreerd partnerschap.....	75
6.2.2 Samenlevingscontract.....	76
6.2.3 Echtscheiding.....	77
6.2.4 Flitsscheiding.....	78
6.2.5 ‘Homohuwelijk’.....	79
6.2.6 Seksualiteit.....	79
6.2.7 Moraal in de media.....	81

6.2.8 Jeugdbeleid.....	82
6.2.9 Gezin in Grondwet	84
6.3 Kindergerichte gezinsondersteuning	85
6.3.1 Kinderbijslag.....	86
6.3.2 Geboorte- of adoptiepremie.....	89
6.3.3 Fiscale faciliteiten.....	89
6.3.4 Overige kindgerichte gezinsondersteuning.....	90
6.4 Arbeidsgerichte gezinsondersteuning.....	90
6.4.1 Kinderopvang.....	92
6.4.2 Verlofregelingen.....	97
6.4.3 Fiscale faciliteiten.....	98
6.4.4 Overige arbeidsgerichte gezinsondersteuning.....	98
6.5 Conclusie	99
7. Waardering van een Europees gezinsbeleid	102
7.1 Inleiding	102
7.2 Competentie van de Europese Unie over gezinsbeleid.....	102
7.3 SGP-visie op een EU-gezinsbeleid.....	104
7.4 Conclusie	107
8. Conclusies en beleidsaanbevelingen	108
8.1 Conclusies.....	108
8.2 Beleidsaanbevelingen	110
Bijlage 1. Gezin in Europese Grondwetten	112
Bijlage 2. Grondwetsvoorstel.....	116
Literatuur.....	120

Woord vooraf

Het gezin heeft een universeel en tijdloos karakter. Iedere samenleving kent het gezin. Een man en een vrouw die besluiten samen door het leven te gaan en elkaar trouwen, vormen een gezin. Als er kinderen geboren worden, groeien die in dat gezin op. Daarin vinden opvoeding en vorming plaats, evenals de eerste oriëntatie op de samenleving. Het maakt nogal verschil in welk soort gezin een jongen of meisje wordt geboren. Dat is voor een behoorlijk deel bepalend voor de rest van zijn of haar leven.

Vanuit die fundamentele betekenis van het gezin voor individuen en de samenleving is het te begrijpen dat de politiek daar een mening over heeft. Ook de Staatkundig Gereformeerde Partij heeft een visie op de waarde van de kleinste cel van de maatschappij. In een tijd van ingrijpende veranderingen ten aanzien van de kijk op het gezin is bezinning nodig. Die veranderingen hangen grotendeels samen met een andere visie op bijvoorbeeld het huwelijk. Vandaar dat er gesproken kan worden van een uitwaaierend aandachtsveld als het gaat over een bezinning en oriëntatie op het gezin.

Daarbij laat de SGP zich leiden door het Woord van God. Daarin is voor iedereen waardevolle informatie te lezen over allerlei facetten van de samenleving, dus ook over het gezin. De SGP ziet het als een van haar belangrijke taken om die vitale gegevens te vertalen naar de situatie van vandaag. Bij die taak stuiten we onvermijdelijk op de tegenstelling stabiliteit versus ontwikkeling. Er zijn veel beleidsterreinen waarin ontwikkeling onmisbaar is en van overheidswege terecht gestimuleerd wordt. Daarnaast zijn er gebieden die gebaat zijn bij stabiliteit omdat die een intrinsieke waarde hebben. Dat is bij een instituut als het gezin het geval. Ontwikkelingen die daarin plaats vinden, zijn veelal afwijkingen van de normen die bij die waarde(n)volle instelling horen. Om die reden is bezinning eveneens een belangrijke zaak.

In een nota van een politieke partij over de waarde van het gezin komt het overheidsbeleid ter sprake. Het onderscheid tussen het publieke en het private domein speelt daarbij een belangrijke rol. Daar wordt in deze nota ook aandacht aan besteed.

De werkgroep die deze nota samenstelde bestond uit drs. J.W. van Berkum, drs. E.G. Bosma, drs. A. de Heer, mr. G. Holdijk, drs. H.J. Hooglander en mr. J.A.I. Wendt. Het bestuur van de Guido de Brès-Stichting is de leden van de werkgroep erkentelijk voor de deskundige wijze waarop zij de bestudering van dit onderwerp hebben aangepakt en de resultaten hebben verwoord. Daarnaast past ook een woord van dank aan drs. J.A. Schippers voor zijn medewerking aan de hoofdstukken 1 en 5.

Het is de wens van het bestuur dat deze nota een bijdrage mag leveren aan een vruchtbare bezinning en gedachtewisseling over het gezin, waarbij de normen van de Bijbel toonaangevend zijn. Die normen zijn heilzaam voor individu en samenleving.

Dr. W. Fieret,
Voorzitter Guido de Brès-Stichting.

1. Inleiding

De politieke belangstelling voor het gezin als beleidsonderwerp neemt in West-Europese de laatste jaren toe. Veel van deze landen kennen in meer of mindere mate een overheidsbeleid ten aanzien van het gezin. Zo kennen bijvoorbeeld Duitsland en Frankrijk een expliciet gezinsbeleid. Nederland kent een dergelijk beleid niet. Dat roept de vraag op: waarom in Frankrijk en Duitsland wel en in Nederland niet? En hoe gaan andere West-Europese landen hiermee om? Voert Nederland wel of geen gezinsvriendelijk beleid? Deze vragen komen in deze studie aan de orde.

1.1 Aanleiding

De fundamentele waarden van huwelijk en gezin stonden tot de jaren zestig niet ter discussie. Voor Nederland werd lange tijd een expliciet gezinsbeleid niet nodig geacht.¹ Als gevolg van maatschappelijke ontwikkelingen, met name voorgestaan door progressieve groeperingen, kwam het traditionele gezinsmodel onder vuur te liggen. Meer en meer ruimte moest er komen voor alternatieve leefvormen, zoals niet-gehuwd samenwonen, LAT-relaties² en homoseksuele relaties. Deze ontwikkelingen zetten zich zodanig door dat het gezin door de meeste politieke partijen en beleidsmakers als een ‘non-issue’ werd beschouwd. De aandacht voor het gezin marginaliseerde omdat dit onbelangrijk werd gevonden of het gezin zelfs als een achterhaald instituut werd gezien dat z’n langste tijd had gehad.³

Tijdens de algemene politieke beschouwingen in de Tweede Kamer in september 1995 werd dit taboe doorbroken en het ‘gezin’ weer op de politieke agenda geplaatst.⁴ De regering zegde een notitie over het ge-

¹ Onder ‘gezinsbeleid’ wordt verstaan het integrale regeringsbeleid dat zich richt op de materiële en niet-materiële aspecten van het gezin als instituut.

² LAT staat voor *Living Apart Together*.

³ Wel vond in 1955 de oprichting van de Nederlandse Gezinsraad plaats. In 1967 komt op het Ministerie van CRM een afdeling ‘Algemeen Gezinsbeleid’. Deze afdeling werd in 1982 onder CDA-minister E. Brinkman opgeheven.

⁴ CDA-fractie leider E. Heerma voerde een pleidooi voor een actief gezinsbeleid. Een minister voor gezinszaken zou in zijn visie van groot belang zijn.

zinsbeleid toe. Deze kwam tot stand in 1996.⁵ Vanaf dat moment verschijnen er regelmatig verschillende rapporten en studies die betrekking hebben op het gezin.⁶ In maart 2006 verscheen een nieuwe nota Gezinsbeleid van de regering.⁷ Overigens is de SGP het gezin altijd goed-gezind geweest, getuige de vele publicaties en voorstellen van deze partij die het gezinsbeleid raken.⁸ Tot nog toe ontbrak het echter aan een studie die het gehele beleidsthema ‘gezin’ omvat, het Nederlandse (impliciete) gezinsbeleid in Europees perspectief plaatst en een integrale visie over dit onderwerp beoogt te verwoorden.

1.2 Actuele problematiek rond gezin en jeugd

Daarnaast ligt de aanleiding voor deze studie in het feit dat het gezin en gezinsleven in de huidige maatschappij onder druk staan. Veel huwelijken en gezinnen vallen door echtscheiding uiteen. Uitkomsten van onderzoeken laten steeds nadrukkelijker zien dat kinderen en jongeren hierdoor vroeg of laat in de problemen komen. Eén op de zeven jeugdigen is aangewezen op een vorm van jeugdhulpverlening. Het aantal jeugddetenties waarbij jongeren uit zgn. gebroken gezinnen betrokken zijn, ligt schrikbarend hoog. Verder hebben veel jongeren voor het dertigste levensjaar psychische hulpverlening nodig. Dit doet het vermoeden rijzen dat wanneer het aantal echtscheidingen lager zou zijn en er veel meer hechte gezinnen waren, het beroep op hulpverleners en ordehandhavers navenant lager zou uitvallen. De praktijk leert namelijk dat juist in een stabiel gezin waarden- en normenoverdracht plaatsvindt en burgerschapszin effectief ontwikkeld kan worden.⁹ Veel ouders investeren tijd en geld in de opvoeding van hun kinderen en dragen zo bij aan

⁵ E.G. Terpstra, *Maatschappelijke positie en de functie van het gezin*, Rijswijk 1996, TK 24887, nr. 1.

⁶ Denk aan o.a. aan rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau *Een verkennende studie naar het gezin in een veranderende samenleving* (1997), *Jeugdij gezinsbeleid* (1998), *Kinderen in Nederland* (2005) en *Hoe het werkt met kinderen* (2006).

⁷ C.I.J.M. Ross-van Dorp, *Gezinsbeleid*, 's-Gravenhage, 31 maart 2006, TK 30 512, nr. 2.

⁸ Zie de publicaties van het SGP-studiecentrum: “Gelijkheid als dwang; emancipatie en overheidsbeleid” (1992); “Trouw moet blijken, over registratie alternatieve leefvormen” (1993), “Naar vermogen, over gezin en inkomstenbelasting (z.j.); “Dagindeling door taakverdeling” (1997), “Geboden steun” (1998) en van de SGP-fractie: “Een goed gezin, het halve werk” (2003).

⁹ Opmerkelijk en teleurstellend is dat de WRR in zijn rapport over waarden en normen aan het instituut gezin voorbijgaat. Een gemiste kans. Zie *Waarden, normen en de last van het gedrag*, Amsterdam 2003.

de vorming van waardevolle toekomstige burgers. Versterking van het gezin zal daarom een gunstige uitwerking hebben op de maatschappij.

Een andere ontwikkeling die grotere druk op gezinnen legt, is de tendens dat vrouwen, waaronder veel moeders met jonge kinderen, meer betaald werk moeten verrichten, liefst in een volledige baan. Als argumentatie hiervoor wordt aangevoerd dat de extra premie- en belastinginkomsten voor de overheid nodig zijn om toenemende vergrijzingslasten te betalen en de globalisering het hoofd te kunnen bieden. Vanuit deze redenering wordt gepleit voor ruimere voorzieningen voor kinderopvang, deels of geheel door de overheid bekostigd. Intussen daalt de waardering voor het moederschap. Het thuis opvoeden van kinderen valt blijkbaar meer en meer buiten de normale maatschappelijke waarden. De sociale en economische¹⁰ bijdrage van gezinnen aan de samenleving dreigt over het hoofd te worden gezien.

In de derde plaats worden in Nederland al decennialang te weinig kinderen geboren om de demografische samenstelling van de bevolking in evenwicht te houden. Nederland vergrijsst en ontgroent, doordat het aantal ouderen de komende decennia verdubbelt en het aantal jongeren gestaag afneemt. Een versterkend effect treedt op doordat jonge vrouwen het krijgen van kinderen bewust uitstellen of daarvan afzien om redenen van persoonlijk belang.¹¹ Bij ongewijzigd beleid is het risico niet denkbeeldig dat er in de toekomst te weinig jongere mensen zijn om voor de vele hulpbehoevende ouderen zorg te dragen.

1.3 Doel van dit onderzoek

De hiervoor genoemde thema's, zoals waarden- en normenoverdracht, arbeidsparticipatie van vrouwen, kinderopvang en vergrijzing, raken het

¹⁰ Er zijn in Nederland circa 2,5 miljoen gezinnen met kinderen waarin gemiddeld 50 zorguren per week worden gemaakt. Gewaardeerd tegen een modaal bruto inkomen van € 29.000 per jaar vertegenwoordigt de bijdrage van gezinnen een economische vervangingswaarde van ruim 90 miljard euro per jaar.

¹¹ Een in opdracht van *Netwerk* uitgevoerde enquête onder vrouwen van 27-42 jaar laat zien dat van de ondervraagden 44 procent geen kinderen wil. Als redenen geven deze vrouwen op dat zij hun vrijheid willen behouden (38%), geen behoefte hebben aan kinderen (33%), terugdeinzen voor de financiële gevolgen (26%) of omdat ze geen partner hebben (38%). Een fors deel van de ondervraagde vrouwen vindt kinderen gewoon 'hinderen'. Bron: *Katholieke Nieuwsblad*, 20 januari 2006.

gezin en tonen aan hoe actueel een discussie over gezinsbeleid is. In de optiek van de SGP is een goed gezinsbeleid van grote betekenis voor (de toekomst van) de samenleving en daarom dient de positie van het gezin in wetgeving en beleid verbeterd en beschermd te worden. Helaas delen lang niet alle politieke partijen en maatschappelijke belangengroeperingen dit inzicht. Met deze studie wil de SGP daarom de aandacht vestigen op het belang en de noodzaak van een gezins- en kindvriendelijk beleid.

1.4 Probleemstelling

De probleemstelling die centraal staat in deze studie luidt: Welke plaats en betekenis heeft het gezin in de huidige Nederlandse wetgeving en het overheidsbeleid in vergelijking met dat van andere Europese landen en welk belang zal de overheid aan gezinsbeleid moeten toekennen, mede in het licht van actuele en toekomstige maatschappelijke ontwikkelingen?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden wordt in de eerste plaats een vergelijkend onderzoek verricht naar het gezinsbeleid in Nederland en in andere landen van de Europese Unie. In de tweede plaats inventariseert deze studie welke maatregelen de Nederlandse politiek in de visie van de SGP zou moeten (over)nemen om het gezinsbeleid te versterken. Ten slotte wordt de rol van de Europese Unie (EU) met betrekking tot het gezinsbeleid onderzocht en de wenselijkheid van een Europees gezinsbeleid beoordeeld.

1.5 Leeswijzer

De volgorde van de onderwerpen die voor het voetlicht worden gehaald is de volgende. In hoofdstuk 2 wordt eerst nagegaan wat onder het begrip gezin wordt verstaan. Vervolgens wordt een schets gegeven van de demografische stand van zaken met betrekking tot het gezin. In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de juridische aspecten van het gezin. Eerst wordt het gezin in de Nederlandse wetgeving behandeld. Daarna komen de (Grond)wetten van verschillende andere EU-lidstaten aan de orde waar dit het gezin betreft. De volgende paragrafen zijn gewijd aan het gezin in Europese verdragen en in internationale verdragen. In hoofdstuk 4 worden twee vormen van gezinsondersteuning onderscheiden, waarna een vergelijking plaatsvindt tussen de Europese lidstaten en het Nederlandse gezinsbeleid. Hoofdstuk 5 gaat over de vraag wat de

Bijbel over huwelijk en gezin zegt en welke gevolgtrekkingen daaraan verbonden kunnen worden voor de huidige samenleving. Vervolgens wordt in hoofdstuk 6 aangegeven hoe vanuit een staatkundig gereformeerd gezichtspunt het gezinsbeleid zal worden vormgegeven, enerzijds als het gaat om de herwaardering van het huwelijk en anderzijds met betrekking tot de financiële ondersteuning van het gezinsbeleid. In hoofdstuk 7 staat de rol van de Europese Unie met betrekking tot gezinsbeleid centraal. Eerst wordt gekeken naar wat de EU feitelijk doet aan gezinsbeleid, om vervolgens te bezien of het wenselijk is dat de EU zich met gezinsbeleid bezighoudt. Ten slotte worden in hoofdstuk 8 de onderzoeksvragen in concluderende zin beantwoord en volgen beleidsaanbevelingen.

2. Veldverkenning

2.1 Inleiding

De laatste decennia hebben zich grote veranderingen voltrokken met betrekking tot het gezin en gezinsbeleid. In dit hoofdstuk worden deze veranderingen in kaart gebracht. Deze veranderingen hebben ook invloed gehad op de opvatting over wat een gezin is. In de 21^e eeuw wijkt de definiëring van het gezin af van wat daaronder in de eerste helft van de vorige eeuw werd verstaan. Dit hoofdstuk is bedoeld als een veldverkenning met betrekking tot gezin en gezinsbeleid. Eerst komen de verschillende definities van het gezin aan de orde (par. 2.2) en vervolgens wordt ingegaan op de enkele ontwikkelingen rond het gezin (par. 2.3).

2.2 Definities van het begrip gezin

Het begrip ‘gezin’ heeft tegenwoordig geen vaststaande of zelfs maar een wijd geaccepteerde betekenis. De term wordt, ook in wetenschappelijke verhandelingen, gewoonlijk los gehanteerd en uit de context van een beschouwing blijkt wel welk fenomeen de auteur op het oog heeft.¹² Voordat verder ingegaan wordt op allerlei aspecten van het gezin en gezinsbeleid is het van belang om tot een definitie van het begrip gezin te komen. Daarom staan in deze paragraaf de volgende vragen centraal: Wat houdt het begrip gezin in? En: Welke verschillende definities zijn er van dit begrip gegeven?

2.2.1 Juridische definities

In juridische zin werd met ‘gezin’ eeuwenlang het traditionele (kern)gezin bedoeld van vader, moeder en hun eventuele kind(eren). Hierbij dient aangetekend te worden dat ook eenoudergezinnen voor de wet als gezin golden en gelden. Als basis voor het gezin gold het ten overstaan van de overheid gesloten huwelijk. In de Nederlandse wetgeving werd het wettelijke huwelijk gezien als de basis voor het gezin. In Nederland is de wetgever eerst officieus en later officieel ertoe overgegaan om alternatieve samenlevingsvormen dezelfde rechten te geven als het gezin. Mede door de doorwerking van artikel 8 van het Europees

¹² C.S. van Praag en M. Niphuis-Nell (red.) (SCP), *Het gezinsrapport*, Rijswijk 1997, p. 251.

Verdrag van de Rechten van de Mens (EVRM) in de Nederlandse rechtsorde werd de betekenis van het begrip gezin in juridische zin aangepast.¹³ De Europese wet- en regelgeving en andere internationale verdragen prevaleren boven de nationale wet- en regelgeving. In artikel 8 EVRM wordt gesproken over ‘gezinsleven’, waarbij de jurisprudentie de term ‘gezinsleven’ interpreteert als een feitelijk samenlevingsverband. Hetgeen impliceert dat niet uitsluitend het wettelijke huwelijk de basis van het gezinsleven behoeft te zijn. Overigens dient wel opgemerkt te worden dat artikel 8 van het EVRM niet tot deze interpretatie dwingt. De moderne interpretatie van dit artikel en de uitgebreide jurisprudentie zorgden voor een feitelijke erkenning van alternatieve samenlevingsvormen. Hierdoor was het vervolgens maar een kleine stap in de richting van wettelijke erkenning van alternatieve samenlevingsvormen. De wetgevers in vele Europese landen volgden hiermee een ontwikkeling die in de praktijk al langer, ook binnen de overheden, gemeengoed geworden was. In de plaats van de juridische notie van het (traditionele) gezin kwam nu een scala aan alternatieve samenlevingsvormen als ‘gezin’ te boek te staan.

De erkenning van het zogeheten ‘homohuwelijk’ heeft voor de interpretatie van het begrip gezin grote gevolgen. Volgens de wetgever kan een ‘huwelijk’ tussen twee mensen van hetzelfde geslacht met hun eventuele al dan niet geadopteerde ‘kinderen’ in juridische zin gezien worden als een gezin. Niet alleen het samenwonen, met als gevolg buitenechtelijke kinderen, maar ook een verbintenis op grond van het ‘homohuwelijk’ passen door het verruimen van de definitie binnen het juridische begrip gezin.

2.2.2 Sociologische definities

Het huwelijk wordt over het algemeen gezien als de basis voor het stichten van een gezin. In de sociologie wordt het huwelijk omschreven als ‘een sociaal erkende en goedgekeurde seksuele verbintenis tussen twee volwassen individuen’.¹⁴ Hoewel huwelijks- en gezinspatronen per cultuur sterk kunnen verschillen, groeien de meeste kinderen op binnen

¹³ Tekenend is in dezen het arrest van 21 maart 1986 van de Hoge Raad waarin werd uitgesproken dat ook aan niet-gehuwde ouders de ouderlijke macht kan toekomen.

¹⁴ ‘Marriage can be defined as a socially acknowledged and approved sexual union between two adult individuals.’ A. Giddens, *Sociology; second edition, fully revised and updated*, Cambridge, 1993, p. 390.

een op het huwelijk gebaseerd gezin.¹⁵ In de sociologie wordt het gezin meestal omschreven als ‘een groep personen die direct aan elkaar verbonden zijn door verwantschap en waarin de volwassenen de verantwoordelijkheid op zich nemen voor de kinderen te zorgen’.¹⁶

Inmiddels zijn minstens vijftien soorten gezinnen te onderscheiden. Naast het traditionele gezin zijn er gezinnen bestaande uit kinderen van zowel de vader als de moeder en dan ook nog uit eerdere relaties van beide zijden; gezinnen met twee vaders, een biologische en een zorgvader; of met twee moeders, waar dus de biologische vader ontbreekt.

2.2.3 Politieke definities

In de politiek worden verschillende definities van het begrip gezin gebruikt. Zo bedienen vrijwel alle partijen zich van een omschrijving die ontleend is aan een definitie van de Verenigde Naties (VN). Deze luidt: ‘Elk leefverband van één of meer volwassenen die verantwoordelijkheid dragen voor de verzorging en opvoeding van één of meer kinderen’.¹⁷ Ook de regering bedient zich in de nota Gezinsbeleid van deze definitie.¹⁸ Hierin zijn huwelijk en gezin niet met elkaar verbonden. Want deze definitie spreekt expliciet over elk leefverband. Het CDA bedient zich van een andere omschrijving van het begrip gezin. De definitie van het CDA luidt: ‘Elk leefverband waarin een volwassene duurzaam verantwoordelijkheid op zich heeft genomen voor een andere volwassene en/of voor de verzorging en opvoeding van eventuele kinderen’.¹⁹ Het CDA pleit voor een ruimere definitie door ook (echt)paren zonder kinderen als gezin te erkennen. Let wel: het woordje ‘echt’ staat ook hier tussen haken. Hoewel het CDA pleit voor duurzaamheid als kenmerk van het gezin, worden ook in deze definitie huwelijk en gezin van elkaar losgekoppeld.

¹⁵ Binnen de Europese Unie werd in 2004 68,4 procent van de kinderen binnen het huwelijk geboren. Eurostat, *The family in the EU25 seen through figures*, 12 mei 2006, <http://epp.eurostat.cec.eu.int>, p. 2.

¹⁶ ‘A family is a group of persons directly linked by kin connections, the adult members of which assume responsibility for caring for children.’ A. Giddens, *Sociology; second edition, fully revised and updated*, Cambridge, 1993, p. 390.

¹⁷ *Compendium voor politiek en samenleving in Nederland*, B0700-6 (1.2 Ontwikkelingen van het begrip gezin) juni 2000.

¹⁸ C.I.J.M. Ross-van Dorp, *Gezinsbeleid*, TK 30 512, nr. 2, ’s-Gravenhage 31 maart 2006, p. 1.

¹⁹ CDA, *De verzweven keus van Nederland*, ’s-Gravenhage, 1997, p. 26.

De SGP hanteert de volgende definitie van het begrip gezin: een op het huwelijk gebaseerde leefgemeenschap van een man en een vrouw die een blijvende verantwoordelijkheid dragen voor de bescherming en verzorging van elkaar, alsook voor de bescherming, verzorging en opvoeding van hun eventuele kinderen. Hierbij zijn ook eenoudergezinnen inbegrepen, evenals adoptie-, pleeg- en stiefkinderen.

2.3 Veranderde opvattingen over het gezin

Het gezin geniet thans meer belangstelling van de politiek. Niet langer wordt het spreken over het gezin als de hoeksteen van de samenleving afgedaan als conservatieve onzin.²⁰ Het is zeer de vraag of politici die spreken over het gezin het wel over hetzelfde hebben. Bedoelen zij het traditionele gezin of worden ook alternatieve samenlevingsvormen door hen betiteld als gezin? Zo'n vijftig jaar geleden zou deze vraag overbodig zijn geweest. Onder het gezin werd toen nog het traditionele gezin verstaan.²¹ Na de Tweede Wereldoorlog hebben de maatschappelijke ontwikkelingen het gezin niet onberoerd gelaten. Demografische trends in Europa en in Nederland maken dat zichtbaar.

2.3.1 Huwelijk, echtscheiding en samenwonen

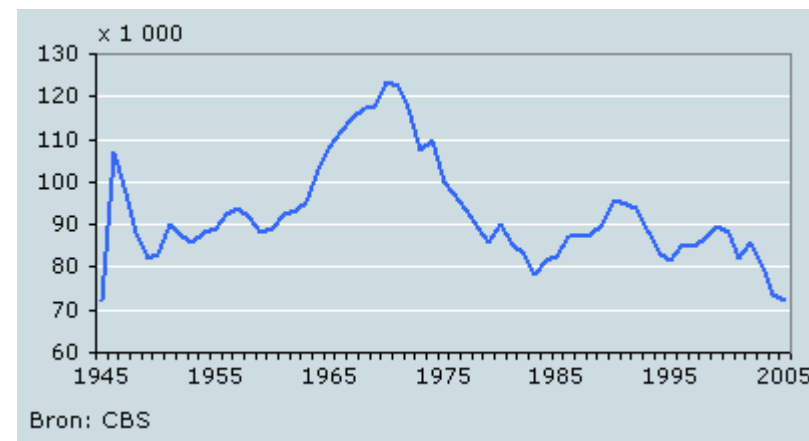
In de achterliggende decennia hebben zich grote verschuivingen voorgedaan rond het huwelijk. Toch wordt er nog steeds veel getrouwd in Europa. Het merendeel van de Europese bevolking kiest voor het huwelijk. Op Cyprus worden relatief de meeste huwelijken gesloten: 7,2 huwelijken per 1000 inwoners in 2004. Daarna volgen Denemarken (7,0) en Malta (6,0). Achteraan in de rij staan Slovenië (3,3), België (4,1) en Griekenland (4,2) met de minste huwelijkssluitingen.²² Nederland zit met 4,7 huwelijken per 1000 inwoners rond het gemiddelde van de Europese Unie (4,8).

²⁰ K. de Hoog en E. Hooghiemstra, 'Gezin in beeld; politieke partijen tegen het licht' in: *Demos; bulletin over bevolking en samenleving*, juni/juli 2002, p. 18.

²¹ Centraal Bureau voor de Statistiek, *Samenleven; Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*, Voorburg 2001, p. 9.

²² Eurostat, *The family in the EU25 seen through figures*, 12 mei 2006, <http://epp.eurostat.ccc.eu.int>, p. 1.

Het aantal in Nederland gesloten huwelijken in 2005 (72.263) is historisch laag (zie figuur 2.1). Ruim zestig jaar geleden, in 1945, werden ook circa 72.000 huwelijken gesloten. In de jaren direct na de Tweede Wereldoorlog trouwden veel mensen, mede als gevolg van uitstel door de oorlog. Vanaf begin jaren zestig steeg het aantal huwelijken gestaag en in 1970 bereikte het met 124.000 een hoogtepunt. Deze stijging kwam vooral doordat de relatief omvangrijke generatie naoorlogse kinderen de huwbare leeftijd bereikte.



Figuur 2.1. Aantal gesloten huwelijken in Nederland van 1945 tot 2005.

De openstelling van het huwelijk voor paren van hetzelfde geslacht in Nederland in 2001 was nog nooit vertoond in Europa, noch in de wereld. Daarna zijn België en Spanje gevolgd. Overigens neemt het aantal 'huwelijkssluitingen' van homoparen in Nederland elk jaar af.²³

Over homoseksuele relaties wordt in Europa zeer verschillend gedacht. Aan de ene kant staan de Scandinavische landen, Nederland en Spanje, waar een ruime meerderheid van de bevolking vindt dat homoseksuelen het recht moeten hebben om te 'huwen' en dezelfde rechten als gehuwde heteroseksuelen moeten kunnen genieten. Aan de andere kant staan

²³ In 2001 zijn 2.414 'homohuwelijken' gesloten. In 2002 1.838, in 2003 1.499, in 2004 1.210 en in 2005 1.166. Zie voor cijfers: www.cbs.nl.

Griekenland en Portugal waar tweederde van de respondenten vindt dat homoseksuelen geen enkele van deze rechten toekomt.²⁴

Over het algemeen is men minder gaan huwen en meer gaan scheiden in Europa.²⁵ In 2004 stond in Europa gemiddeld bijna één echtscheiding tegenover twee huwelijken. In België waren zelfs drie scheidingen op vier huwelijken. In Tsjechië en Litouwen vinden de meeste echtscheidingen plaats: 3,2 per 1000 inwoners in 2004. Daarna volgen Estland (3,1) en België (3,0). De landen met relatief de minste echtscheidingen zijn: Ierland (0,7), Italië (0,8) en Griekenland (1,1). Opvallend is dat in Malta echtscheiding niet mogelijk is.

Ten aanzien van het aantal echtscheidingen zit Nederland met 1,9 per 1000 inwoners per jaar rond het gemiddelde van Europa (2,1). Overigens neemt het aantal echtscheidingen in Nederland, na lang stabiel te zijn geweest, weer toe. Deze toename wordt grotendeels veroorzaakt door de stijging van het aantal 'flitsscheidingen'.²⁶ In 2005 ging het in Nederland om 4.700 flitsscheidingen. Momenteel eindigt meer dan een kwart van de huwelijken in een echtscheiding. Gemiddeld zijn bij ruim 61 procent van de echtscheidingen minderjarige kinderen betrokken. Dit betekent dat jaarlijks 35.000 kinderen een echtscheiding van hun ouders meemaken. Nog eens 18.000 kinderen zijn betrokken bij het verbreken van een niet-huwelijkse samenwoonrelatie door hun ouders.²⁷

In toenemende mate wordt er ongehuwd samengewoond. Vooral onder de jongere leeftijdsgroepen is het samenwonen ongekend populair geworden. Samenwonen fungeert als een soort 'proefhuwelijk'. Op dit moment heeft ongeveer 90 procent van de pasgehuwden in Nederland samengewoond voor het huwelijk.²⁸ Trouwen zonder tevoren samen-

²⁴ J. Ditch e.a., 'A synthesis of national family policies 1994' in: *European Observatory on National Family Policies*, New York z.j., p. 19.

²⁵ Eurostat, *The family in the EU25 seen through figures*, 12 mei 2006, <http://epp.eurostat.cec.eu.int>, p. 2.

²⁶ Zie www.cbs.nl. Om langdurige echtscheidingsprocedures te besparen, kiezen veel echtparen die willen scheiden voor de omzetting van hun huwelijk in het geregistreerd partnerschap, dat vervolgens zonder tussenkomst van de rechter wordt ontbonden. Dit wordt 'flitsscheiding' genoemd.

²⁷ C.I.J.M. Ross-van Dorp, *Gezinsbeleid*, TK 30 512, nr. 2, 's-Gravenhage 31 maart 2006, p. 4.

²⁸ Centraal Bureau voor de Statistiek, *Samenleven; Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*, Voorburg 2001, p. 42.

gewoond te hebben is van regel uitzondering geworden. Vooral in Noord-Europa is samenwonen populair. In Estland en Zweden werden in 2004 meer dan de helft van de kinderen buiten het huwelijk geboren, respectievelijk 57,8 en 55,4 procent.²⁹ Ook Denemarken (45,4%), Letland (45,3%) en Frankrijk (45,2%) scoren hoog. In Cyprus (3,3%) en Griekenland (4,9%) worden relatief zeer weinig kinderen buiten het huwelijk geboren. In Nederland wordt één op de drie kinderen buiten huwelijksverband geboren (32,5%). Dat ligt rond het EU-gemiddelde van 31,6 procent. Dit gemiddelde was in 1980 beduidend lager: 9,6 procent.³⁰

In de Scandinavische landen is het ongehuwd samenwonen het meest geaccepteerd. Bijna 80 procent van de Scandinaviërs is van mening dat 'anderen daar geen oordeel over dienen te hebben'. Het minst goedkeurend ten aanzien van ongehuwd samenwonen zijn de Grieken. Ruim een derde van alle Grieken vindt ongehuwd samenwonen 'slecht'.³¹

2.3.2 Geboortecijfer

Het geboortecijfer in Europa is de laatste vijftig jaar spectaculair gedaald. Vrouwen krijgen niet alleen minder kinderen, ook relatief minder vrouwen krijgen kinderen.³² Lag in de jaren zestig het geboortecijfer nog ruim boven de vervangingswaarde³³ van 2,1 geboorten per vrouw, in 2004 was het geboortecijfer gemiddeld 1,50.³⁴ Dit betekent, indien deze trend zich doorzet, dat het aantal inwoners in de 25 lidstaten van de Europese Unie naar verwachting in 2025 een hoogtepunt bereikt en daarna zal beginnen af te nemen.³⁵ In een land als Rusland is dat nu al het geval. Tot circa 2040 is er sprake van een 'vergrijzing' van de bevol-

²⁹ Eurostat, *The family in the EU25 seen through figures*, 12 mei 2006, <http://epp.eurostat.cec.eu.int>, p. 2.

³⁰ Institute for Family Policy, *Report on the Evolution of the family in Europe 2006*, 2006, p. 24.

³¹ J. Ditch e.a., 'A synthesis of national family policies 1994' in: *European Observatory on National Family Policies*, New York z.j., p. 19.

³² H. Moors en H. van den Berkel, 'Bevolkingsbeleid in Europa: grote verscheidenheid in opvattingen', *Demos; bulletin over bevolking en samenleving*, jrg. 11, nr. 2 1995, p. 14.

³³ Vervangingswaarde: het gemiddeld aantal geboorten van 2,1 per vrouw dat nodig is om een generatie te vervangen zonder dat een bevolkingsdaling of -stijging optreedt.

³⁴ Eurostat, *A statistical view of the life of women and men in the EU25*, 6 maart 2006, <http://epp.eurostat.cec.eu.int>, p. 2.

³⁵ Reformatorisch Dagblad, 'EC waarschuwt voor gevaren van vergrijzing Europa', 18 maart 2005.

king. De gevolgen daarvan zullen ingrijpend zijn. De verzorgingsstaat zal op den duur onbetaalbaar worden en de economie zal aanzienlijke schade oplopen doordat er te weinig werknemers zullen zijn.³⁶

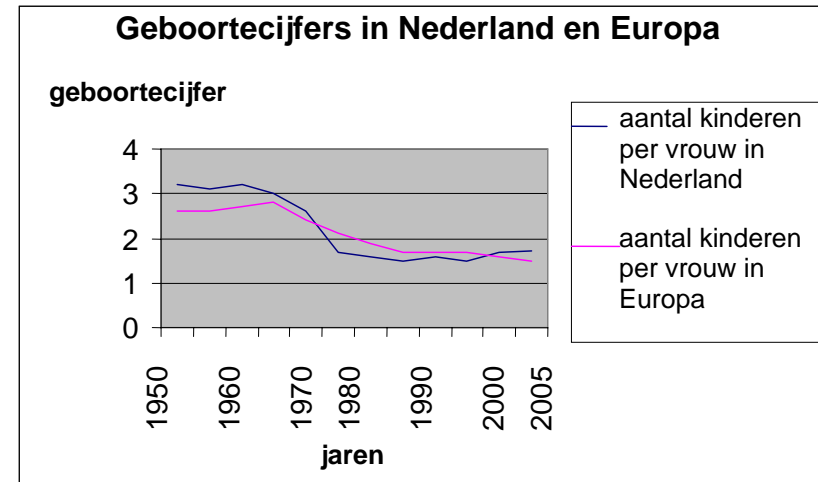
De structurele daling van het geboortecijfer deed zich het eerst voor in de Scandinavische landen. Al in de jaren zestig daalde daar het geboortecijfer tot onder de vervangingswaarde van 2,1. Toch hebben de Scandinavische landen thans niet de laagste geboortecijfers van Europa. Opvallend is dat de Mediterrane landen als Spanje, Portugal en Italië, die tot de jaren zeventig een relatief hoog geboortecijfer hadden, nu lage geboortecijfers vertonen. Door de toetreding van de Oost-Europese landen is het EU-gemiddelde nog verder gedaald. Alle tien Midden- en Oost-Europese landen die in 2004 zijn toegetreden, zitten namelijk onder het EU-gemiddelde.³⁷ Tsjechië (1,22) en Polen (1,23) zijn de hekkensluiters qua geboortecijfer. De daling van het gemiddelde wordt ook versterkt doordat het geboortecijfer van Ierland, dat traditioneel het hoogste van Europa heeft, sinds het begin van de jaren negentig onder de vervangingswaarde is beland. Na Ierland (1,99) scoort ook Frankrijk (1,90) relatief hoog.

In Nederland zette de daling van het geboortecijfer relatief laat in (zie figuur 2.2). Pas in het begin van de jaren zeventig kwam het Nederlandse geboortecijfer onder het Europese gemiddelde te liggen. De nieuwste ontwikkeling is dat het Nederlandse geboortecijfer sinds het eind van de jaren negentig weer iets hoger is dan het Europese gemiddelde. In 2005 lag het cijfer van Nederland op 1,71 geboorten per vrouw.³⁸

³⁶ De vergrijzingproblematiek is het allergrootst in Italië, Griekenland en Duitsland. Europese Commissie, Rapport directoraat-generaal Arbeid en Sociale Zaken, *Family benefits and family policies in Europe* (juni 2002), p. 4.

³⁷ Eurostat, *A statistical view of the life of women and men in the EU25*, 6 maart 2006, <http://epp.eurostat.cec.eu.int>, p. 2.

³⁸ Gegevens ontleend aan www.cbs.nl. 1985: 1,51; 1990: 1,62; 1995: 1,53; 2000: 1,72; 2005: 1,71.



Figuur 2.2. Geboortecijfers in Nederland en Europa.

Een belangrijke reden voor de daling van het geboortecijfer is het gebruik van anticonceptiemiddelen en de bewuste keuze voor kinderloosheid. Ook de legalisering van abortus provocatus heeft bijgedragen aan een lager geboortecijfer. In de Europese Unie werden in 2003 bijna 1 miljoen kinderen geaborteerd. Dat betekent dat elke 30 seconden een abortus wordt gepleegd.³⁹ Over de laatste tien jaar is in Spanje het aantal abortussen met driekwart toegenomen, gevolgd door België (50%) en Nederland (45%).⁴⁰ Een derde belangrijke reden voor de daling van het geboortecijfer is het feit dat de leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen steeds verder stijgt.⁴¹ Deze leeftijd lag in Nederland in 2005 op gemiddeld 29,4 jaar (zie figuur 2.3). Daarmee is zij na het Verenigd Koninkrijk (29,7) het oudste in Europa. Estland (24,6), Letland (24,7) en

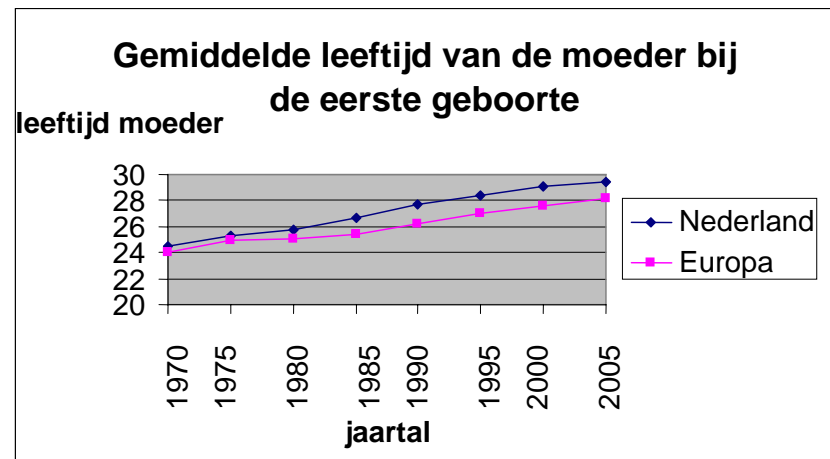
³⁹ Institute for Family Policy, *Report on the Evolution of the family in Europe 2006*, 2006, p. 18.

⁴⁰ Idem, p. 18.

⁴¹ Gegevens ontleend aan www.cbs.nl. Gemiddelde leeftijd van moeder bij eerste kind in 1980: 25,6; 1990: 27,5; 2000: 29,1; 2005: 29,4. Bij allochtone vrouwen ligt deze gemiddelde leeftijd tot nu toe aanmerkelijk lager dan bij autochtone vrouwen.

Litouwen (24,8) hebben gemiddeld de jongste moeders die hun eerste kind krijgen.⁴²

Er is een aantal oorzaken dat vrouwen op steeds latere leeftijd hun eerste kind krijgen. In de eerste plaats volgen steeds meer vrouwen een hogere opleiding met als gevolg een langere studietijd. Ten tweede is er een grotere arbeidsparticipatie van vrouwen. Veel vrouwen kiezen ervoor eerst fulltime te gaan werken en carrière te maken. Hierdoor wordt het krijgen van kinderen uitgesteld. Een derde oorzaak is de hoge huuizenprijzen. Het kopen van een huis op één inkomen is meestal niet haalbaar. Om toch een huis te kunnen kopen, kiest men er welbewust voor om tweeverdiener te blijven en het krijgen van kinderen uit te stellen.



Figuur 2.3. Gemiddelde leeftijd van de moeder bij de eerste geboorte.

2.3.3 Arbeidsparticipatie

De arbeidsparticipatie van vrouwen is sterk toegenomen. In 2005 behoorde 58,7 procent van de vrouwen tussen de 15 en 65 jaar tot de beroepsbevolking (met een baan van meer dan 12 uur per week). In

⁴² Eurostat, *A statistical view of the life of women and men in the EU25*, 6 maart 2006, <http://epp.eurostat.cec.eu.int>, p. 2.

2001 was dit nog 55,9 procent.⁴³ De arbeidsparticipatie van mannen liep daarentegen in dezelfde periode terug van 78,5 naar 76,5 procent. Enige nuancering ten aanzien van de toegenomen participatie van de vrouw op de arbeidsmarkt is nodig. Hoewel die participatie vergroot is, geven de cijfers een geflatteerd beeld. Over het algemeen vervullen mannen voltijdfuncties, terwijl vrouwen die (jonge) kinderen hebben meestal deeltijdfuncties vervullen. Het lijkt erop dat de groei van de arbeidsparticipatie onder vrouwen voornamelijk veroorzaakt wordt door de toename van werken in deeltijd. Slechts tien procent van de vrouwen heeft een volledige dienstbetrekking.⁴⁴

In Nederland heeft in 2005 75,3 procent van de werkende vrouwen een deeltijdbaan, op grote afstand gevolgd door Duitsland (44,3%) en het Verenigd Koninkrijk (43,1%).⁴⁵ Daarentegen werken in de voormalige communistische landen vrijwel alle vrouwen fulltime. In Slowakije (3,9%), Hongarije (6,1%) en Tsjechië (8,4%) werken de minste vrouwen parttime. Het gemiddelde in de Europese Unie bedraagt 32,6 procent.

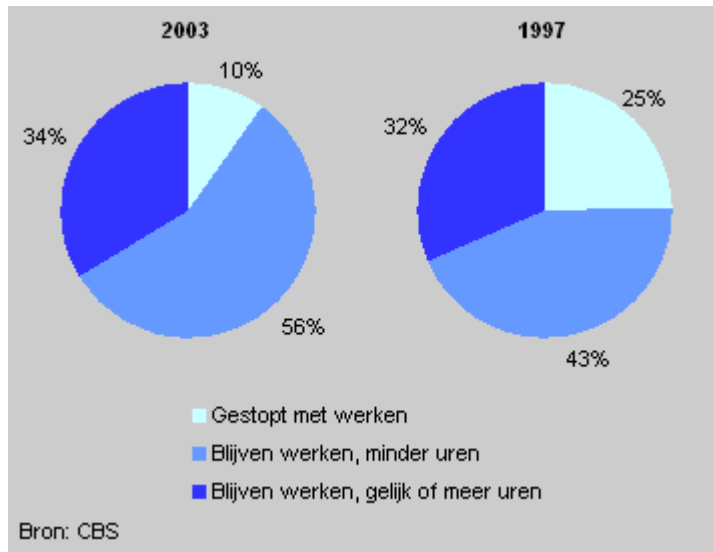
De toegenomen arbeidsparticipatie van de vrouw laat zich niet altijd gemakkelijk combineren met het krijgen en verzorgen van kinderen. Toch blijven steeds meer vrouwen werken na de geboorte van hun eerste kind (zie figuur 2.4). Dit is gestegen van 75 procent in 1997 naar 90 procent in 2003.⁴⁶ Daarbij moet worden opgemerkt dat de categorie die is blijven werken met gelijke of meer uren, nauwelijks is toegenomen.

⁴³ Gegevens ontleend aan de website van het Centraal Bureau voor de Statistiek: www.cbs.nl, *Vrouwen in opmars op de arbeidsmarkt*, 6 februari 2006.

⁴⁴ Idem.

⁴⁵ Eurostat, *A statistical view of the life of women and men in the EU25*, 6 maart 2006, <http://epp.eurostat.cec.eu.int>, p. 4. Nederland heeft ook het hoogste percentage mannen dat in deeltijd werkt: 22,6 procent.

⁴⁶ Gegevens ontleend aan de website van het Centraal Bureau voor de Statistiek: www.cbs.nl, *Negen van de tien vrouwen blijven werken na geboorte eerste kind*, 6 december 2004.



Figuur 2.4. Vrouwen en betaald werk na geboorte eerste kind.

2.4 Conclusie

Als het gaat over het ‘gezin’ moet bedacht worden dat hiermee in het algemeen iets anders wordt bedoeld dan vier tot vijf decennia geleden. Het bereik van de definitie is sterk uitgebreid. De houdingen ten aanzien van huwelijk, gezinsvorming en taakverdeling binnen het gezin zijn de afgelopen decennia sterk veranderd. Het traditionele gezin, bestaande uit man, vrouw en hun eventuele kinderen, is op zijn retour. Aan de andere kant hechten door de bank genomen verreweg de meeste Nederlanders aan zekerheid en kiezen voor het huwelijk, al of niet na een periode van samenwoning. Vandaar de verzwegen keuze van een grote meerderheid van tweederde van de Nederlanders voor het traditionele gezin.⁴⁷ De feministische opvatting dat het huwelijk een belemmerend instituut is voor de vrouw (het zou haar afhankelijk maken en haar ontplooiing beperken) vindt blijkbaar geen ingang onder brede lagen van de bevolking.

⁴⁷ Centraal Bureau voor de Statistiek, *Samenleven; Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*, Voorburg 2001, p. 203-204. Het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA liet in 1997 een nota verschijnen over gezinsbeleid onder de sprekende titel ‘De verzwegen keus van Nederland’.

Nederland behoort, waar het gaat om het percentage huwelijken, het percentage echtscheidingen en het percentage buitenechtelijke kinderen, tot de middenmotors van de Europese Unie. Nederland neemt in Europees verband wel een uitzonderingspositie in ten aanzien van de openstelling van het huwelijk voor paren van hetzelfde geslacht, de sterke stijging van het aantal abortussen, de relatief hoge leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen en het hoge percentage vrouwen dat in deeltijd werkt.

Het lage aantal geboorten heeft op middellange termijn grote gevolgen voor de Europese landen. De vergrijzing vereist vergaande maatregelen om de pensioenen en de verzorgingsstaat betaalbaar te houden. Zo zullen de kosten van gezondheidszorg sterk toenemen. Maar ook moet beleid worden geformuleerd over de periode na 2025 wanneer de Europese bevolking gaat krimpen. Dit heeft enorme consequenties voor bijvoorbeeld de woningmarkt en de infrastructuur. Zo kan er een overschot ontstaan van seniorenwoningen en kan blijken dat er teveel asfaltwegen zijn aangelegd.

De lage geboortecijfers leiden tot een vicieuze cirkel. Om de vergrijzing tegen te gaan en de sociale voorzieningen betaalbaar te houden, wordt de arbeidsparticipatie van vrouwen sterk bevorderd. Uit de cijfers blijkt echter dat landen waar de meeste vrouwen voltijdbanen hebben (Slowakije, Hongarije, Tsjechië) het geboortecijfer het laagst is. Het gevolg van het stimuleren van de arbeidsparticipatie van vrouwen is hoogstwaarschijnlijk dat er nog minder kinderen geboren zullen worden. En door deze ‘ontgroening’ zal de vergrijzing alleen maar toenemen.

3. Het gezin en de wetgeving

3.1 Inleiding

De veranderde opinies over het gezin vinden hun weerslag in de wettelijke positie van het gezin en in allerlei wettelijke regelingen die betrekking hebben op gezinszaken, zoals huwelijk, echtscheiding, samenwonen en onderhoudsplicht. Wettelijke regelingen kunnen een indicatie geven van de plaats die een overheid en een maatschappij aan het gezin wensen toe te kennen. Daarom wordt in dit hoofdstuk ingegaan op het gezin en de wet. Allereerst in de Nederlandse wetgeving (par. 3.2). Daarna wordt onderzocht of er bepalingen zijn over het gezin in buitenlandse Grondwetten (par. 3.3), vervolgens in Europese verdragen (par. 3.4) en ten slotte in internationale verdragen (par. 3.5).

3.2 Het gezin in de Nederlandse wetgeving

Lange tijd heeft de wetgever het huwelijk als basis van het gezin opgevat. Tegenwoordig wordt geregistreerd samenwonen met eventuele kinderen door de wetgever ook als gezin gezien. Verder werd in de artikelen 31 en 33 van het Burgerlijk Wetboek (boek 1) expliciet verwezen naar de wettelijke norm en eis dat het huwelijk slechts tussen één man en één vrouw gesloten kon worden. Deze eis is losgelaten bij de invoering van het 'homohuwelijk' in het jaar 2001. Dit vormt een tegenstelling met de uitspraak van de Hoge Raad die in 1990 nog stelde dat onder het huwelijk slechts een verbintenis tussen twee personen van verschillend geslacht verstaan kan worden. De Hoge Raad stelde dat de mogelijkheid tot voortplanting tot de essentie of het wezen van het huwelijk behoort. Hierin onderscheidt het huwelijk tussen man en vrouw zich van het 'homohuwelijk'. Wel stelde de Hoge Raad dat het niet te billijken is dat bepaalde rechtsgevolgen uitsluitend voor gehuwden gelden en niet voor mensen die duurzaam samenleven.⁴⁸ Tot voor kort verbond dus ook de overheid het huwelijk met gezinsvorming.

In de Nederlandse wetgeving is het zogenoemde drievoudige ouderschap het uitgangspunt. Deze notie is afkomstig uit het Romeinse recht en houdt in dat wettelijk gehuwde echtparen de biologische, feitelijke en

juridische ouders van hun kinderen zijn.⁴⁹ Onder het feitelijke ouderschap wordt verstaan dat de personen die kind(eren) verzorgen en daarbij te kennen geven dat zij dit als ouders doen, de feitelijke ouders zijn. Het juridische ouderschap houdt in dat de verzorgers en opvoeders ook de juridische rechten en plichten toebedeeld hebben gekregen die bij het ouderschap horen. In deze juridische constructie zijn het wettelijke huwelijk en het ouderschap onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het laat zich raden dat deze constructie door de maatschappelijke veranderingen met betrekking tot het huwelijk en het gezin steeds meer op de helling is komen te staan. Vooral op het terrein van huwelijk en gezin blijkt dat de opvattingen van de Nederlandse politici in het algemeen descriptief zijn in plaats van prescriptief. Dat wil zeggen dat aanpassing van wetten eerder wordt opgevat als het logische gevolg van veranderingen in de samenleving dan dat wetten worden gezien als normstellend voor maatschappelijke gedragingen.

Het geboren worden van een kind binnen een wettig huwelijk heeft een aantal rechtsgevolgen voor zowel de ouders als het kind:

1. Er is een familierechtelijke rechtsbetrekking tussen het kind en de ouders. De ouders zijn zowel biologisch, als feitelijk en juridisch de ouders van het kind.⁵⁰
2. Het kind draagt de naam van één van beide gehuwde ouders.⁵¹
3. Beide ouders zijn onderhoudsplichtig ten opzichte van het kind.⁵²
4. Beide ouders zijn bedeed met het ouderlijk gezag zolang het kind nog niet de leeftijdsgrens van 18 jaren is gepasseerd.⁵³
5. Het kind is erfgenaam van beide ouders.⁵⁴

De overheid heeft met deze bepalingen het gezin een juridisch beschermde positie gegeven, zodat het gezin een veilige haven kan zijn voor het opvoeden van kinderen.

De wetgever heeft met name aandacht gehad voor de materiële en immateriële bescherming van kinderen. Ouders zijn bijvoorbeeld financi-

⁴⁸ HR 19 oktober 1990, RvdW 1990, p. 176.

⁴⁹ M. Verhage-Van Kooten, 'De rol van de overheid in het personen- en familierecht', in: D.J. Steensma, M. Verhage-Van Kooten en J. Westert e.a., *Individualisering en gezinsbeleid; Gezin, arbeid, opvoeding en zorg in het licht van christelijke politiek*, Nunspeet 1998, p. 74.

⁵⁰ Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek (BW).

⁵¹ Artikel 1:5 BW.

⁵² Artikel 1:404 BW.

⁵³ Artikel 1:245 BW.

⁵⁴ Artikel 4:13 BW.

eel aansprakelijk voor het doen en laten van hun kinderen totdat deze de leeftijd van 18 jaar hebben bereikt. Ook valt te denken aan de onderhoudsplicht van ouders voor hun kinderen totdat deze 21 jaar worden.⁵⁵ Bij een eventuele scheiding komt deze onderhoudsplicht niet te vervallen en is de ouder die de kinderen niet opvoedt en verzorgt, verplicht tot het betalen van alimentatie. De bescherming van het kind komt ook naar voren in de wettelijke regeling die ouders uit de ouderlijke macht kan ontzetten. In geval van ernstige opvoedingsproblemen kan de rechter besluiten, met het oog op het welzijn van het kind, de ouderlijke macht aan de ouders te ontnemen en die aan een ander of aan een instantie te doen toekomen.

Behalve de beschrijving van de rechtspositie van het gezin in het Burgerlijk Wetboek (boek 1) onder de noemer personen-, familie- en jeugdrecht zijn er nog vele wetten die direct danwel indirect het gezin betreffen. Zo zijn er in Nederland wettelijke regelingen betreffende de kinderbijslag, jeugdzorg, ouderschapsverlof, kinderopvang, inkomensbeleid en deeltijdwerken. Al deze onderwerpen hebben hun weerslag op het gezin en zullen in de volgende hoofdstukken aan de orde komen.

3.3 Het gezin in buitenlandse Grondwetten

In de Europese Unie is een aantal landen waar de positie van het gezin expliciet genoemd wordt in de Grondwet. Het gaat hierbij om de volgende landen: België, Duitsland, Griekenland, Ierland, Italië, Luxemburg, Portugal en Spanje.⁵⁶ In deze landen heeft men tot het vastleggen van de rechten van het gezin in de Grondwet besloten vanwege de grote betekenis van deze institutie voor de maatschappelijke orde. Denemarken, Finland, Nederland, Oostenrijk en Zweden kennen geen bepalingen met betrekking tot het gezin in de Grondwet.⁵⁷ Het ontbreken van deze bepalingen hangt vaak samen met een individualistische (rechts)opvatting. Zo worden kinderen bijvoorbeeld in Finland voor de wet als individuen min of meer aan volwassen gelijkgesteld.

⁵⁵ Idem, artikel 1:253w.

⁵⁶ Zie voor de exacte teksten van de grondwettelijke bepalingen van deze landen met betrekking tot het gezin: Bijlage 1.

⁵⁷ Het Verenigd Koninkrijk is hier buiten beschouwing gelaten, omdat het Verenigd Koninkrijk geen geschreven Grondwet kent.

In de Belgische Grondwet wordt slechts summier melding gemaakt van 'het recht op respectering van het privé- en gezinsleven' (artikel 22). In Luxemburg garandeert de staat 'de natuurrechten van de menselijke persoon en van het gezin' (artikel 11). Een aantal andere Europese landen kent uitvoeriger bepalingen die meer gericht zijn op de institutionele en sociale positie van het gezin. Opmerkelijk is dat slechts in drie landen expliciet in de Grondwet het verband tussen huwelijk en gezin gemaakt wordt: Duitsland, Ierland en Italië.

De Grondwet van Ierland is met betrekking tot het gezin de meest behoudende binnen de Europese Unie. Nadrukkelijk wordt in de Ierse Grondwet gesteld dat het gezin gegrond is op het wettelijk gesloten huwelijk. Heel lang was er in de Ierse Grondwet een verbod op echtscheiding opgenomen. Na een referendum, gehouden op 24 november 1995, is dit verbod opgeheven. Scheiden is volgens de nieuwe wettekst toegestaan onder een aantal stringente voorwaarden.⁵⁸ De Ierse Grondwet is ook de enige Grondwet die een bepaling kent over de moeder als huisvrouw.⁵⁹ Met nadruk stelt de Ierse Grondwet dat de huisvrouw steun verleent aan de staat door kinderen in een huisgezin op te voeden. De staat mag daarom een moeder niet dwingen om uit economische noodzaak buitenshuis te gaan werken.

Overigens dient niet de conclusie te worden getrokken dat landen die grondwettelijke bepalingen met betrekking tot het gezin kennen, uitsluitend gericht zijn op het bevorderen of beschermen van het traditionele gezin. Zowel in Duitsland als in Italië worden buitenhuwelijkse kinderen uitdrukkelijk gelijkberechtigd, terwijl in andere landen onder het gezin alle samenlevingsvormen vallen waarbinnen kinderen worden opgevoed.

3.4 Het gezin in Europese verdragen

De Europese verdragen met betrekking tot het gezin zijn binnen de Raad van Europa tot stand gekomen. Deze verdragen zijn dus niet verdragen die exclusief voor de lidstaten van de Europese Unie gelden. De Raad van Europa omvat namelijk vrijwel alle landen in Europa. De belangrijkste verdragen in dezen zijn het Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (EVRM, 1950)

⁵⁸ Ierland heeft met 0,7 scheidingen per 1000 inwoners in 2004 relatief de minste scheidingen in Europa. Eurostat, *The family in the EU25 seen through figures*, 12 mei 2006, <http://epp.eurostat.cec.eu.int>, p. 2.

⁵⁹ Artikel 41 (2) 2. Zie Bijlage 1.

en het Europees Sociaal Handvest (ESH, 1961). Deze komen in de subparagrafen hierna aan de orde.

Het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie (2000) is aanvaard als een politieke verklaring. Dit Handvest is geïncorporeerd in, wat ten onrechte werd genoemd, de ‘Europese Grondwet’. Deze ‘Grondwet’ is echter door Frankrijk en Nederland niet geratificeerd en heeft daardoor geen rechtskracht voor de Europese Unie. Het Handvest van de grondrechten, met daarin een aantal artikelen over het gezin⁶⁰, behoudt wel haar politieke betekenis en zal naar verwachting op enig moment een plaats krijgen in het verdragsrecht van de Europese Unie.⁶¹

3.4.1 Europees Verdrag van de Rechten van de Mens

In het EVRM gaan twee artikelen expliciet over het gezin.⁶² Vooral het EVRM heeft een grotere impact dan de andere verdragen, omdat de naleving hiervan door het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) in Straatsburg wordt gecontroleerd en omdat dit Hof daarover bindende uitspraken kan doen.

Uit de jurisprudentie van het EHRM blijkt dat het Hof het begrip gezin feitelijk inkleurt. Daarbij is de vraag of er sprake is (geweest) van een huwelijk een belangrijk criterium maar geen vereiste. Ook na echtscheiding wordt er gezinsleven aangenomen tussen de vader en het bij de

⁶⁰ Artikel 7: Eenieder heeft recht op eerbiediging van zijn privé-leven, zijn familie- en gezinsleven, zijn woning en zijn communicatie.

Artikel 9: Het recht te huwen en het recht een gezin te stichten worden gewaarborgd volgens de nationale wetten die de uitoefening van deze rechten beheersen.

Artikel 24 lid 3: Ieder kind heeft recht op regelmatig persoonlijke betrekkingen en rechtstreekse contacten met zijn beide ouders te onderhouden, tenzij dit tegen zijn belangen indruist.

Artikel 33: 1. Het gezin geniet bescherming op juridisch, economisch en sociaal vlak. 2. Teneinde beroep en gezin te kunnen combineren heeft eenieder recht op bescherming tegen ontslag om een reden die verband houdt met moederschap, alsmede recht op betaald moederschapsverlof na de geboorte of adoptie van een kind.

⁶¹ Het Europese Hof van Justitie heeft in de achterliggende jaren in zijn uitspraken het Handvest van de grondrechten van reeds betrokken.

⁶² Artikel 8, lid 1: Een ieder heeft recht op respect voor zijn privéleven, zijn familie- en gezinsleven, zijn woning en zijn correspondentie.

Artikel 12: Mannen en vrouwen van huwbare leeftijd hebben het recht te huwen en een gezin te stichten volgens de nationale wetten die de uitoefening van dit recht beheersen.

moeder levende kind.⁶³ In het geval van niet-gehuwde ouders dient er een samenwoning geweest te zijn (met het kind) van enige duurzaamheid en intensiteit. In dat geval mag er geen wettelijk onderscheid gemaakt worden tussen huwelijkse kinderen en kinderen geboren uit een samenwoning. Dit onderscheid mag ook niet gemaakt worden als één van de ouders nog getrouwd is met een ander dan de vader of moeder van het uit samenwoning geboren kind.⁶⁴ Uit het Marckx-arrest van 13 juni 1979 blijkt dat het Hof in het algemeen geen onderscheid maakt tussen natuurlijke en wettelijke kinderen wanneer dit tot gevolg zou kunnen hebben dat het buitenhuwelijkse kind wordt geschaad. Uit de jurisprudentie van het Hof valt op te maken dat in beginsel biologische afstamming vereist is om te kunnen spreken van gezinsleven.

Wat betreft het recht om te huwen verwijst het Hof naar de in Europa traditionele notie dat een huwelijk wordt gesloten tussen twee personen van verschillend geslacht. Uit de jurisprudentie van het EVRM geen recht op een ‘homohuwelijk’ af te leiden. Dit impliceert overigens niet dat de verdragssluitende staten niet het recht hebben om over te gaan tot het wettelijk erkennen van een ‘homohuwelijk’. Wat in Nederland, België en Spanje dan ook het geval is.

3.4.2 Europees Sociaal Handvest

Ook het Europees Sociaal Handvest (ESH) bevat een tweetal artikelen met betrekking tot het gezin en gezinsbeleid in de lidstaten.⁶⁵ Expliciet worden de verdragssluitende partijen verplicht tot een sociaal-

⁶³ Zie uitspraak in de zaak Berrehab, EHRM 21 juni 1988.

⁶⁴ Dit bleek uit de zaak Johnston versus Ireland, EHRM 18 december 1986. In Ierland was er toentertijd nog een wettelijke bepaling die echtscheiding verbood. Een nog gehuwde vrouw leefde al vijftien jaar samen met een andere man waar zij kinderen bij had. Opmerkelijk is dat het Hof deze vorm van samenleving als gezinsleven erkende waardoor er feitelijk een polygame situatie door een rechterlijke macht erkend werd.

⁶⁵ Europees Sociaal Handvest Artikel 16: Ten einde de noodzakelijke voorwaarden te scheppen voor de volledige ontplooiing van het gezin als fundamentele maatschappelijke eenheid, verbinden de Overeenkomstsluitende Partijen zich de economische, wettelijke en sociale bescherming van het gezinsleven te bevorderen, o.a. door het doen van sociale en gezinsuitkeringen, het treffen van fiscale regelingen, het verschaffen van gezinshuisvesting, en het doen van uitkeringen bij het huwelijk.

Artikel 17: Ten einde de onbelemmerde uitoefening van het recht van moeders en kinderen op sociale en economische bescherming te waarborgen, treffen de Overeenkomstsluitende Partijen alle nuttige en noodzakelijke maatregelen te dien einde, met inbegrip van de oprichting of instandhouding van passende instellingen of diensten.

economische bescherming van het gezin. Toch heeft dit Europees Sociaal Handvest minder impact dan het EVRM. In tegenstelling tot het EVRM mist het ESH een Hof dat bindende uitspraken kan doen. Het ESH heeft meer het karakter van een inspanningsverplichting. Een dergelijke inspanningsverplichting is niet juridisch afdwingbaar en voorziet slechts in een rapportageplicht. Burgers kunnen dan ook geen rechten ontleen aan het ESH. Het enige nalevingmechanisme bestaat uit een Comité van Onafhankelijke Deskundigen dat beoordeelt of de gang van zaken binnen een lidstaat overeenkomt met het in het ESH bepaalde. Een Comité van Ministers neemt uiteindelijk, na raadpleging van de Raadgevende Vergadering, algemene resoluties of individuele aanbevelingen aan. De verplichtingen die de verdragssluitende partijen binnen het ESH zijn aangegaan zijn naar hun aard ook nauwelijks juridisch afdwingbaar. Dit komt omdat het hier sociale in plaats van politieke of klassieke grondrechten, zoals in het geval van het EVRM, betreft. Niet iedere verdragssluitende staat heeft immers hetzelfde sociaal-economische niveau en derhalve kan er geen sprake zijn van een uniforme norm met betrekking tot uitkeringen en sociale instellingen ten bate van het gezin.

Opmerkelijk is dat het ESH een nadere definiëring van het begrip gezin achterwege laat, zodat het Comité van Onafhankelijke Deskundigen de veranderingen in de gezinsstructuur van de afgelopen decennia op de voet heeft kunnen volgen. Het begrip gezin sloeg in eerste instantie alleen op het traditionele gezin. Tegenwoordig worden de bepalingen van het ESH met betrekking tot het gezin door het Comité verruimd tot bijvoorbeeld samenwonende stellen, hierbij ook 'homoparen' insluitend. Het Comité rekt daarmee sluipenderwijs de reikwijdte van het ESH op. De bepalingen met betrekking tot het gezin worden daardoor in toenemende mate van toepassing verklaard op allerlei alternatieve samenlevingsvormen.

3.5 Het gezin in internationale verdragen

Er zijn verschillende internationale verdragen die direct of indirect betrekking hebben op het gezin. Een aantal verdragen is tot stand gekomen op mondiaal niveau, onder auspiciën van de Verenigde Naties.⁶⁶

⁶⁶ Relevante VN-verdragen zijn: De Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens (1948), het Internationale Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (1966), het Internationale Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten

De toepassing van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens is geheel afhankelijk van de welwillendheid van de deelnemende landen. Controle op de naleving van zulke verdragen heeft weinig om het lijf en is meestal non-gouvernementeel van aard. De meeste verdragen voorzien in de instelling van een Comité of een Commissie die toeziet op de naleving van het verdrag. Deze Comités en Commissies zijn vaak bevoegd om aanbevelingen te doen en om te rapporteren over de tenuitvoerlegging van het verdrag door de deelnemende staten.

De meeste bepalingen in de internationale verdragen hebben betrekking op de beschermwaardigheid van het gezin, het moederschap, de kindertijd en het recht om te huwen met wie men wil. In de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens komt een klassieke bepaling ten aanzien van het gezin voor. In artikel 16 lid 3 van dit verdrag wordt gesproken over het gezin als de fundamentele groepseenheid van de maatschappij die door de maatschappij en de staat beschermd dient te worden. In artikel 23 van het Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten staat: "het gezin vormt de natuurlijke en fundamentele kern van de maatschappij en heeft recht op bescherming door de maatschappij en de Staat".

Andere verdragen hebben een veel bredere strekking en beperken zich niet meer tot een klassieke waarborging van het gezinsleven. Zo behelst artikel 11 lid 2c van het Verdrag tegen de Discriminatie van Vrouwen het recht van de vrouw om naast haar taak als opvoedster en verzorgster in het gezin ook actief te zijn in het openbare leven. Dit artikel spreekt zelfs van de plicht voor de deelnemende staten om te zorgen voor een afdoende kinderopvang zodat de moeder ook een betaalde baan of andere maatschappelijke activiteiten kan ontplooiën.

3.6 Conclusie

Het gezin als instituut wordt in de Nederlandse wetgeving beschermd in het Burgerlijk Wetboek. Daarin staan bepalingen over het huwelijk, het naam-, familie-, en erfrecht en materiële bepalingen.

(1966), het Verdrag inzake de Uitbanning van alle vormen van Discriminatie van Vrouwen (1979) en het Verdrag inzake de Rechten van het Kind (1989).

Door de openstelling van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht is het huwelijksbegrip in het Burgerlijk Wetboek geherformuleerd.⁶⁷

De wettelijke positie van het gezin komt steeds meer onder druk te staan door de individualiserende en seculariserende tendens in de samenleving. In toenemende mate blijken de autonomie van de mens en het recht op zelfontplooiing een goede juridische verankering van het gezin in de weg te staan. In tegenstelling tot acht andere Europese lidstaten, is er in de Nederlandse Grondwet geen bepaling over het gezin. Hierdoor heeft het gezin niet een aparte 'beschermd' status in juridische zin.

In diverse Europese en internationale verdragen wordt het gezin (of aspecten daarvan) expliciet beschermd. De meeste van die verdragen zijn vooral symbolisch van aard of hebben de status van een inspanningsverplichting, zoals het Europees Sociaal Handvest. Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens is nog het meest concreet, vooral omdat het Europese Hof te Straatsburg op grond van dit verdrag bindende uitspraken kan doen.

⁶⁷ Wegens het ingrijpende karakter van deze wijziging was SGP-kamerlid Van der Staaij van mening dat de procedure van de Grondwetswijziging gevolgd had moeten worden. SGP-fractie Tweede Kamer, *'Homohuwelijk' en adoptie door homoparen*, bijdragen, 's-Gravenhage 2000, p. 4.

4. Gezinsondersteuning door de overheid

4.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk stond de juridische bescherming van het gezin in binnenlandse of buitenlandse wetten of verdragen centraal. In dit hoofdstuk gaat het om de financiële kant van het gezinsbeleid. In alle Europese landen worden gezinnen op de een of andere manier van overheidswege financieel gesteund. Daarbij kan onderscheid worden gemaakt tussen twee typen gezinsondersteuning. Eerst wordt ingegaan op de kindgerichte (par. 4.2) en vervolgens op de arbeidsgerichte gezinsondersteuning (par. 4.3). Ten slotte wordt in paragraaf 4.4 de mate van gezinsondersteuning in Nederland vergeleken met die in andere Europese lidstaten.

4.2 Kindgerichte gezinsondersteuning

Onder kindgerichte gezinsondersteuning wordt verstaan de rechtstreeks door de overheid uitgekeerde bedragen aan huishoudens ter ondersteuning van het gezin ten behoeve van kinderen.

Globaal gesproken zijn er vier vormen van kindgerichte ondersteuning voor het gezin. Deze worden achtereenvolgens behandeld. Het gaat hier om het verlenen van kinderbijslag, geboorte- en adoptiepremies, fiscale faciliteiten en overige kindgerichte gezinsondersteuning.

4.2.1 Kinderbijslag

Het in Europa meest gebruikte instrument voor gezinsondersteuning is de kinderbijslag. Dit is een toelage die de overheid aan de ouders/verzorgers toekent om (een deel van) de kosten voor de opvoeding en verzorging van kinderen te vergoeden. Landen voeren verschillende redenen aan voor hun ondersteuning van kinderen:⁶⁸

1. Een solidaire bijdrage van huishoudens zonder kinderen aan huishoudens met kinderen (Duitsland, Frankrijk, Griekenland, Italië, Nederland, Oostenrijk en Spanje);
2. Het belang van het voortbestaan van de sociale zekerheid (België, Duitsland, Italië en Spanje);

⁶⁸ H.A.L. van Hoof, *Kinderbijslag in internationaal perspectief*, TK 29 287, nr. 6, Bijlage 2, 's-Gravenhage 22 december 2005, p. 1-2.

3. Het voorkomen van kinderarmoede en het garanderen van gelijke kansen (Angelsaksische landen);
4. Een compensatie van gemiste carrièrekansen en verzorgingsactiviteiten aan ouders (Scandinavische landen).

De hoogte van de bijdragen kan variëren al naar gelang het inkomen, de leeftijd van het kind of het aantal kinderen. Bovendien wordt er in de meeste landen gedifferentieerd naar de lengte van de studie, de plaats van inwoning en naar mogelijke handicap.

In vrijwel alle landen geldt dat het kind inwoner moet zijn van de betreffende lidstaat. In Duitsland en Griekenland mag het kind ook in de Europese Unie of de Europese Economische Ruimte wonen. Nederland gaat het verst door de kinderbijslag ook te exporteren naar landen waarmee een verdrag is gesloten.⁶⁹

Om een indicatie te krijgen hoe het rekening houden met aantal en leeftijd van de kinderen doorwerkt in de uitkeringen, is in figuur 4.1 weergegeven met welk bedrag het inkomen van een modaal gezin stijgt als aantal en leeftijd van de kinderen varieert.

Zoals in figuur 4.1 is te zien, zijn er in Europa grote verschillen. Een gezin met een modaal inkomen en met twee kinderen krijgt per maand in Luxemburg 414 en in Griekenland 18 euro. Nederland behoort na Griekenland, Spanje, Italië en Frankrijk tot de hekkensluiters. Ook bij een gezin met vier kinderen behoort Nederland tot de laagste vijf. De reden dat Nederland laag scoort, is mede gelegen in het feit dat er sinds 1995 geen progressief kinderbijslagstelsel (hoe meer kinderen, hoe hoger de uitkering) meer is. Daarnaast heeft in de jaren 2004 en 2005 geen verhoging (indexering) van de kinderbijslagbedragen plaatsgevonden.

Grote gezinnen (vanaf 3 of 4 kinderen) krijgen in Duitsland, Frankrijk, Ierland, Luxemburg, Oostenrijk en Zweden een extra financiële ondersteuning van overheidswege. Gezinnen met een laag inkomen en met tenminste drie kinderen krijgen in Ierland en Frankrijk een extra toeslag.

⁶⁹ Europese Commissie, Rapport directoraat-generaal Arbeid en Sociale Zaken, 2002, http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/2002/index_f_en.htm.

	1 kind van 2 jaar	2 kinderen van 2 en 7 jaar	3 kinderen 2, 7 en 11 jaar	4 kinderen van 2, 7, 11 en 16 jaar
Luxemburg	168	414	756	1128
Noorwegen	203	324	445	566
Duitsland	154	308	462	641
Denemarken	140	267	367	467
Ierland	118	235	383	530
Oostenrijk	105	224	411	560
België	71	215	424	640
Zweden	102	204	333	517
Finland	90	201	332	483
Verenigd Koninkrijk	107	179	251	323
Portugal	76	152	182	212
Nederland	56	125	193	273
Frankrijk	0	109	280	586
Italië	39	78	117	156
Spanje	24	49	73	97
Griekenland	6	18	40	48

Figuur 4.1. Kinderbijslagbedragen in euro's per maand naar aantal (en leeftijd) kinderen (vergelijking met en zonder kinderen en modaal inkomen).⁷⁰

De bekostiging van de kinderbijslag vindt in de meeste landen plaats vanuit de belastinginkomsten van de overheid. In Nederland komt het geld uit de algemene middelen en in Italië uit contributies.⁷¹ Meestal worden de bedragen maandelijks uitgekeerd, in andere gevallen gebeurt dit per kwartaal (onder andere in Nederland) en in sommige gevallen éénmaal per jaar, zoals in Griekenland en Noorwegen.⁷²

4.2.2 Geboorte- en adoptiepremies

Het verschijnsel van geboorte- of adoptiepremies is in Europa zeer gebruikelijk. Alleen Griekenland, Nederland, Oostenrijk en Portugal kennen een dergelijke regeling niet. In de omringende landen, met name

⁷⁰ Europese Commissie, Rapport directoraat-generaal Arbeid en Sociale Zaken, 2002, http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/2002/index_f_en.htm.

⁷¹ Idem.

⁷² Europese Commissie, Rapport directoraat-generaal Arbeid en Sociale Zaken, *Family benefits and family policies in Europe*, juni 2002, p. 6-7.

in Denemarken, Frankrijk en Noorwegen, krijgt men substantiële bedragen voor de geboorte of een adoptie van een kind. Op deze wijze proberen regeringen ouders te compenseren voor de kosten van een bevalling en pogen zij tevens het geboortecijfer te laten stijgen. De meeste geboorte- en adoptiepremies worden in één keer aan de moeder uitgekeerd, behalve in Denemarken en Frankrijk die een maandelijkse uitkering hebben (zie figuur 4.2). In het geval van de geboorte van een meerling wordt in Spanje een extra vergoeding uitgekeerd.⁷³

	Geboortepremie	Adoptiepremie
Denemarken	€ 5.184 (€ 72 per mnd, tot 7 ^e verjaardag)	€ 4.991
Frankrijk	€ 4.556 (€ 157 per mnd, tot 3 ^e verjaardag)	3.299 (€ 157 per mnd, 21 maanden)
Noorwegen	€ 4.011	€ 4.011
Luxemburg	€ 1.576	----
Italië	€ 1.549 (vanaf 3 ^e kind)	€ 1.549
België	€ 965 voor 1 ^e kind € 726 volgend kind	€ 965
Ierland	€ 635	----
Verenigd Koninkrijk	€ 479	€ 479
Spanje	€ 451 (vanaf 3 ^e kind)	----
Finland	€ 140	€ 140
Duitsland	€ 77	----
Zweden	----	€ 4.309
Griekenland	----	----
Nederland	----	----
Oostenrijk	----	----
Portugal	----	----

Figuur 4.2 Geboorte- en adoptiepremies.⁷⁴

4.2.3 Fiscale faciliteiten

De derde manier van kindgerichte gezinsondersteuning verloopt via fiscale faciliteiten. Voor kinderen kan men belastingvoordeel krijgen. In Frankrijk verhoogt men bijvoorbeeld de aftrekpost gezinsonderhoud

⁷³ Europese Commissie, Rapport directoraat-generaal Arbeid en Sociale Zaken, 2002, http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/2002/index_f_en.htm. Voor een tweeling € 1.769; een drieling € 3.538 en voor een vierling of meer € 5.306.

⁷⁴ Europese Commissie, Rapport directoraat-generaal Arbeid en Sociale Zaken, 2002, http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/2002/index_f_en.htm.

met ieder volgend kind, zodat de belastingaanslag lager wordt. Figuur 4.3 geeft een overzicht van de manier waarop de verschillende landen vorm geven aan de financiële ondersteuning van kinderen.

	Inkomens- onafhankelijke kinderbijslag	Inkomens- afhankelijke kinderbijslag	Fiscale Faciliteiten
België	80%		20%
Denemarken	100%		
Duitsland			100%
Finland	100%		
Frankrijk	52%	20%	28%
Griekenland	48%		52%
Ierland	73%		27%
Italië		78%	22%
Luxemburg	73%		27%
Nederland	92%		8%
Noorwegen	100%		
Oostenrijk	100%		
Portugal		66%	34%
Spanje			100%
Verenigd Koninkrijk	72%		28%
Zweden	100%		

Figuur 4.3 Kinderfaciliteit voor een alleenverdiener met twee kinderen en een modaal inkomen in 2001.⁷⁵

Bij een inkomensafhankelijke kinderbijslag wordt de hoogte van de kinderbijslag bepaald aan de hand van enkele (bijv. drie) inkomenscategorieën. Bij fiscale faciliteiten is er geen sprake van kinderbijslag, maar kunnen kosten voor kinderen (deels) fiscaal worden afgetrokken. De landen die geen inkomensafhankelijke kinderbijslagregelingen kennen, zijn de Zuid-Europese landen Italië, Portugal en Spanje. Terwijl Duitsland en Spanje in hun belastingssystemen nadrukkelijk rekening houden met kinderen, doen de Scandinavische landen en Oostenrijk dat in het geheel niet. Tot deze laatste categorie behoorde ook Nederland tot de invoering van het nieuwe belastingstelsel in 2001. Toen zijn de

⁷⁵ J. Bradshaw en N. Finch, *A comparison of Child Benefit packages in 22 countries*, 2002.

fiscale 'kinderkorting', de alleenstaande ouderkorting en de 'combinatiekorting' geïntroduceerd.⁷⁶ De fiscale faciliteiten komen vooral ten goede aan gezinnen met lagere inkomens.

4.2.4 Overige kindgerichte gezinsondersteuning

In de Europese lidstaten (en Noorwegen) bestaan nog vele andere vormen van gezinstoeslagen in verband met kinderen. Hieronder staat een beperkt overzicht van de regelingen die de diverse landen hanteren (zie figuur 4.4).

	Eén-ouder-toeslag	Gehandicapte kinderen-toeslag	Toelage levensonderhoud
België		X	
Denemarken	X		X
Duitsland			X
Finland	X	X	X
Frankrijk	X	X	X
Griekenland	X	X	
Ierland	X	X	
Italië	X	X	
Luxemburg		X	X
Nederland	X	X	
Noorwegen	X		X
Oostenrijk	X	X	X
Portugal		X	
Spanje		X	
Verenigd Koninkrijk		X	X
Zweden		X	X

Figuur 4.4 Overige toeslagen in 2002 met betrekking tot kinderen.⁷⁷

Bovengenoemde toeslagen kunnen op verschillende manieren worden verstrekt. Zo wordt de gehandicapte kinderentoeslag in Nederland verstrekt door middel van een verdubbeling van het kinderbijslagbedrag.

⁷⁶ Vanaf 1 januari 2008 wordt de kinder­korting omgezet in een 'kindertoeslag'. *Miljoenennota* 2007, TK 30 800, nr. 1, 's-Gravenhage 19 september 2006, p. 61.

⁷⁷ Europese Commissie, Rapport directoraat-generaal Arbeid en Sociale Zaken, 2002, http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/2002/index_f_en.htm.

Naast deze algemene regelingen bestaan nog enkele bijzondere regelingen. Zo wordt in Denemarken een toeslag gegeven (€ 690 per jaar) aan ouders die nog studeren. In Griekenland worden moeders die geen betaald werk verrichten om hun kinderen te verzorgen, financieel ondersteund. En in Luxemburg krijgt men betaald verlof (€ 1.611 per maand) om een kind jonger dan 5 jaar te onderwijzen.

In Nederland vindt ook via de sociale zekerheid kindgerichte gezinsondersteuning plaats, bijvoorbeeld door gemeentelijke toeslagen voor afhankelijke gezinsleden in het kader van de bijstand of de WW.⁷⁸

4.3 Arbeidsgerichte gezinsondersteuning

In tegenstelling tot kindgerichte gezinsondersteuning gaat het bij de arbeidsgerichte gezinsondersteuning niet in de eerste plaats om uitgekeerde bedragen ten behoeve van kinderen. Bij arbeidsgerichte gezinsondersteuning gaat het om de verhoging van de arbeidsparticipatie van vrouwen c.q. moeders. Dit gebeurt met name door kinderopvang, verlofregelingen en fiscale faciliteiten.

4.3.1 Kinderopvang

De meest toegepaste oplossing voor het probleem van de onverenigbaarheid van het hebben van een betaalde baan en het hebben van jonge kinderen is de (deels) door de staat gesubsidieerde kinderopvang. In alle door het directoraat-generaal Arbeid en Sociale Zaken van de Europese Commissie onderzochte lidstaten verzorgde de overheid in ieder geval bij overheidsinstellingen en semi-overheidsinstellingen kinderopvang. In de meeste andere sectoren werd er door middel van nationale wetgeving, convenanten of bindende CAO-afspraken voorzien in kinderopvang.

In de meeste Europese landen is kinderopvang een zeer geaccepteerd verschijnsel. In Denemarken gaat bijvoorbeeld in de leeftijdsgroep van drie tot vijf jaar maar liefst 94 procent van de kinderen naar de opvang. In de leeftijdsgroep van zes tot negen is dat 79 procent.⁷⁹ In Nederland is het gebruik van kinderopvang veel minder geaccepteerd, ondanks dat de regering jarenlang de arbeidsparticipatie van vrouwen stimuleert en

⁷⁸ H.A.L. van Hoof, *Kinderbijslag in internationaal perspectief*, TK 29 287, nr 6, Bijlage 2, 's-Gravenhage 22 december 2005, p. 8.

⁷⁹ P. Sjouwerman, 'Denemarken – Opvang als basisvoorziening' in: *Forum*, 20 oktober 2005, p. 28.

jaarlijks ruim 1,5 miljard euro besteed aan kinderopvang. Uit een recent SCP-onderzoek⁸⁰ blijkt dat in 61 procent van de huishoudens met kinderen tot en met 12 jaar geen gebruik wordt gemaakt van (in)formele kinderopvang. Ook van de werkende moeders met een kind van 0-3 jaar maakt een kwart geen gebruik van opvang. Van de werkende moeders met schoolgaande kinderen is dit zelfs ruim de helft. Als wél gebruik gemaakt wordt van opvang, is dat voor gemiddeld twee dagen per week. Moeders maken vaker gebruik van informele dan van formele opvang. In 31 procent van alle huishoudens passen familie of bekenden op de kinderen, in 13 procent van de huishoudens wordt (ook) gebruik gemaakt van formele opvang.

De reden voor de lage populariteit van de kinderopvang in Nederland ten opzichte van andere lidstaten in de Europese Unie is het gevolg van maatschappelijke opvattingen over arbeidsparticipatie van moeders en over de taakverdeling tussen mannen en vrouwen. Dit blijkt uit vrij recente onderzoeken:

- Slechts 7 procent van de vrouwen geeft in 2000 aan een voorkeur te hebben voor een combinatie van het moederschap met een voltijd-baan.⁸¹
- Bijna de helft van de vrouwen en mannen vindt in 2002 dat het gezinsleven er onder lijdt als een moeder een volledige baan heeft, tegen een kwart in 1991.⁸²
- De helft van de mannen en 30 procent van de vrouwen in 2002 vindt de vrouw beter geschikt voor de opvoeding van kleine kinderen, tegen respectievelijk 40 en 20 procent in 1996.⁸³
- In 2002 vindt de helft van de vrouwen en mannen het belangrijk dat betaalde arbeid gelijk verdeeld wordt, dit is het laagste percentage sinds 1981.⁸⁴
- Ruim 60 procent van de moeders vindt in 2004 dat ze als moeder thuis moeten zijn voor hun kind.⁸⁵

⁸⁰ W. Portegijs e.a. (SCP), *Hoe het werkt met kinderen*, Den Haag 2006.

⁸¹ I. Esveldt e.a., *Meningen en opvattingen van de bevolking over aspecten van het bevolkingsvraagstuk 1983-2000*, Den Haag 2001.

⁸² W. Portegijs e.a. (SCP), *Emancipatiemonitor 2004*, Den Haag 2004, p. 110.

⁸³ Idem, p. 112-113.

⁸⁴ Idem, p. 114.

⁸⁵ W. Portegijs e.a. (SCP), *Hoe het werkt met kinderen*, Den Haag 2006, p. 20

- Meer dan de helft van de moeders vindt in 2004 dat een kind het beste altijd door de eigen ouders kan worden opgevangen.⁸⁶
- Driekwart van de moeders vindt in 2004 dat de zorg voor een kind niet, of slechts voor maximaal één of twee dagen per week door anderen kan worden overgenomen.⁸⁷

Uit deze cijfers blijkt dat Nederlandse ouders veel traditioneler denken dan in het regeringsbeleid tot uitdrukking komt.

4.3.2 Verlofregelingen

Naast kinderopvang zijn ook verlofregelingen onderdeel van arbeidsgerichte gezinsondersteuning. In alle lidstaten van de Europese Unie zijn er wettelijke regelingen met betrekking tot zwangerschaps- en ouderschapsverlof. Hiertoe is elke lidstaat verplicht ter uitvoering van de Europese richtlijn inzake het recht op ouderschapsverlof.⁸⁸ In alle lidstaten heeft de werkgever daardoor de wettelijke verplichting om de werknemer die met zwangerschapsverlof of met ouderschapsverlof gaat na afloop van de verlofperiode weer de werkzaamheden kunnen hervatten.

De uitkering van het zwangerschapsverlof is meestal gebaseerd op een bepaald percentage van het laatst verdiende maandinkomen. In Nederland, Noorwegen en Finland is deze uitkering gekoppeld aan de ziekte-kostenverzekering, terwijl deze in Ierland is gerelateerd aan de invaliditeitswetgeving.

Er bestaan echter wel grote verschillen tussen de verschillende zwangerschapsuitkeringen (zie figuur 4.5). In de meeste landen wordt de inkomstenderving gedurende de laatste weken van de zwangerschap en de eerste maanden van het moederschap vergoed. In sommige landen is de zwangerschapsuitkering nauwelijks te onderscheiden van regelingen voor ouderschapsverlof. Het gaat hierbij dan met name om de Scandinavische landen en Italië. De zwangerschapsuitkering in Duitsland, Ierland en het Verenigd Koninkrijk zijn relatief laag. Frankrijk, Nederland en Spanje vormen samen met Hongarije en Polen de middenmoot van Europa. Tsjechië is de hekkensluiter met 2.075 euro.

⁸⁶ Idem, p. 54.

⁸⁷ Idem, p. 57.

⁸⁸ Richtlijn 96/34/CE van 3 juni 1996. Zie ook paragraaf 6.2.

	Zwangerschapsuitkering na 6 maanden	Zwangerschapsverlof
Noorwegen	11.000	53 weken
Denemarken	11.000	50 weken
Italië	9.167	47 weken
Zweden	8.800	96 weken
Hongarije	7.108	24 weken
Frankrijk	6.769	16 weken
Nederland	6.769	16 weken
Polen	6.769	16 weken
Spanje	6.769	16 weken
Duitsland	5.923	14 weken
Ierland	5.843	22 weken
Verenigd Koninkrijk	5.319	26 weken
Tsjechië	2.075	28 weken

Figuur 4.5 Zwangerschapsuitkering in 2005 voor vrouwen die € 22.000 per jaar verdienen.⁸⁹

Een alomvattend vergelijkend overzicht van alle verlofregelingen in de Europese Unie is moeilijk te geven. Alleen al in Nederland bestaat een zwangerschaps-, bevallings-, kraam-, adoptie-, ouderschaps-, calamiteitenverlof, kortdurend en langdurend zorgverlof en een levensloopregeling. Deels betaald, deels onbetaald.⁹⁰

Veel verlofregelingen zijn uitvloeiselen van een sterk emancipatoir overheidsbeleid. Door allerlei regelingen rond zwangerschap, geboorte, kinderopvang en parttime werken proberen overheden vrouwen de arbeidsmarkt op te krijgen. Maar ook om hen op de arbeidsmarkt te houden, bijvoorbeeld door de regelingen rond arbeid en zorg flexibeler te maken. Een voorbeeld in Nederland is het kortdurend zorgverlof dat erin voorziet dat ouders maximaal tien dagen per jaar extra betaald verlof mogen opnemen om hun zieke partner of kind te verzorgen.

⁸⁹ Mercer Human Resource Consulting, *Enorme verschillen tussen zwangerschapsverlof- en uitkeringen*, persbericht 10 mei 2006.

⁹⁰ De Nederlandse verlofregelingen staan overzichtelijk in de Wet Arbeid en zorg die op 1 januari 2002 is ingegaan.

In landen zoals Duitsland, Frankrijk, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk en Portugal voorziet de sociale wetgeving in het recht op flexibele werktijden en/of het werken in deeltijd, zodat werk en gezin gemakkelijker te combineren zijn.⁹¹

4.3.3 Fiscale faciliteiten

De derde vorm van arbeidsgerichte gezinsondersteuning is die door fiscale faciliteiten. Belastingstelsels houden in meer of mindere mate rekening met het aanwezig zijn van een niet-werkende partner. Deze stelsels kunnen als volgt worden ingedeeld:⁹²

- individuele systemen, gericht op het bevorderen van de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen (Denemarken, Finland en Zweden);
- individuele systemen met tegemoetkomingen voor afhankelijke partners (Verenigd Koninkrijk, Nederland, Oostenrijk en Italië);
- gemengde systemen die over het algemeen gericht zijn op het bevoordelen van paren met één kostwinner (België, Duitsland, Griekenland, Ierland, Luxemburg en Spanje);
- systemen waar de belastingaanslag zich richt op eenheden als families of huishoudens. Deze systemen kennen complexe regels voor verschillende soorten huishoudens, maar zijn in het algemeen eveneens gericht op het bevoordelen van paren met één kostwinner (Frankrijk en Portugal).

Het Nederlandse stelsel is een individueel systeem met tegemoetkomingen voor financieel afhankelijke partners. De heffingskorting voor de niet-werkende partner bedraagt in 2007 € 2.043. Deze korting is bij de stelselwijziging geïntroduceerd als vervanging van de belastingvrije voet. Overigens is het Nederlandse systeem erop gericht om de arbeidsparticipatie zoveel mogelijk te vergroten. Er is een arbeidskorting, een (aanvullende) combinatiekorting en een kinderopvangtoeslag.

4.4 Conclusie

Alle lidstaten voorzien in een aantal mogelijkheden tot geldelijke bijdragen of fiscale faciliteiten voor gezinnen. Dit getuigt van een algemene

⁹¹ Europese Commissie, Rapport directoraat-generaal Arbeid en Sociale Zaken, *Family benefits and family policies in Europe*, juni 2002, p. 8.

⁹² J. Millar en A. Warman, *Family obligations in Europe*, Family Policy Studies Centre, Londen 1996, p. 15.

wens onder staten om een vergoeding uit te keren voor het opvoeden en onderhouden van kinderen. De verschillen tussen de Europese lidstaten zijn echter erg groot (zie figuur 4.6).

HOOG		MIDDEN		LAAG	
Luxemburg	1.889	België	555	Tsjechië	220
Denemarken	1.043	Verenigd Koninkrijk	454	Slowakije	165
Oostenrijk	805	Hongarije	354	Malta	160
Zweden	755	Nederland	350	Estland	139
Ierland	738	Slovenië	343	Letland	124
Finland	728	Griekenland	324	Spanje	123
Duitsland	719	Portugal	248	Litouwen	103
Frankrijk	630	Italië	238	Polen	98

Figuur 4.6. Gezinsondersteuning uitgedrukt in euro's per persoon per jaar in 2003.⁹³

De score van de landen, komt redelijk overeen met het beeld dat gegeven wordt in figuur 4.1 met betrekking tot de kinderbijslag. Het gemiddelde van de Europese Unie zit op € 461. Vooral Luxemburg, maar ook Denemarken geven heel veel geld uit aan gezinsondersteuning (resp. 5 en 3 maal zoveel als Nederland per persoon per jaar). Andere landen hebben ook een goede score: Oostenrijk, Zweden, Ierland, Finland en Duitsland. De tien in 2004 toetreden lidstaten hebben het EU-gemiddelde fors naar beneden gehaald. Daarbij moet echter wel worden bedacht dat de koopkracht in die landen veel lager ligt dan in de andere lidstaten.

Een veel betere vergelijking geeft de verhouding tussen de uitgaven aan gezinsondersteuning en het Bruto Nationaal Product (BNP). Dan worden de absolute bedragen gerelateerd aan het welvaartsniveau. De gemiddelde besteding aan gezinsondersteuning in de Europese Unie bedraagt 2,1 procent van het BNP. Uit figuur 4,7 is af te lezen dat Denemarken (3,9%), Luxemburg (3,4%) en Duitsland (3,1%) de kopgroep vormen. Spanje (0,5%), Italië (1,1%) en Malta (1,1%) besteden relatief het minste geld aan het gezin.

⁹³ Institute for Family Policy, *Report on the Evolution of the family in Europe 2006*, p. 36.

HOOG		MIDDEN		LAAG	
Denemarken	3,91	België	2,39	Slowakije	1,57
Luxemburg	3,41	Slovenië	2,27	Letland	1,44
Duitsland	3,10	Ierland	2,20	Portugal	1,34
Finland	3,11	Estland	2,09	Litouwen	1,26
Zweden	3,05	Ver. Koninkrijk	1,88	Nederland	1,21
Oostenrijk	3,00	Griekenland	1,82	Malta	1,12
Frankrijk	2,85	Polen	1,72	Italië	1,05
Hongarije	2,55	Tsjechië	1,57	Spanje	0,52

Figuur 4.7. Uitgaven aan gezinsondersteuning als percentage van het Bruto Nationaal Product.⁹⁴

Figuur 4.7 is representatiever dan figuur 4.6. Polen geeft in absolute bedragen het minst aan gezinsondersteuning, maar afgezet tegen het BNP zit Polen in de middengroep. Bij Nederland is dat precies omgekeerd. Alle Midden- en Oost-Europese lidstaten van de EU besteden relatief meer uitgaven aan gezinsondersteuning dan Nederland (1,2%).

De conclusie hieruit is dat de Scandinavische landen, Luxemburg en Duitsland ruim boven het gemiddelde zitten, terwijl de meeste Mediterraane landen en Nederland daar ruim onder zitten. Op basis van deze gegevens is het duidelijk dat het meer welvarende deel van Europa in financieel opzicht beter voor haar gezinnen zorgt. Hierbij vormt Nederland in negatieve zin een uitzondering.

Wat betreft de arbeidsgerichte gezinsondersteuning behoort Nederland niet tot de laagste categorieën. Er bestaan veel verlofregelingen en er wordt per jaar meer dan 1,5 miljard euro aan kinderopvang uitgegeven door de overheid.

Toch is het veel moeilijker om conclusies te trekken over de arbeidsgerichte gezinsondersteuning. In de eerste plaats omdat er een scala aan betaalde en onbetaalde verlofregelingen bestaan, die soms in elkaar overlopen. In de tweede plaats staat de arbeidsgerichte gezinsondersteuning veelal in het teken van de verhoging van de arbeidsparticipatie

⁹⁴ Eurostat, *Social protection in the European Union*, 27 september 2005, p. 2-6. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-NK-05-014/EN/KS-NK-05-014-EN.PDF.

van vrouwen, bijvoorbeeld via verlofregelingen of via kinderopvang. Over de waardering van een ruime arbeidsgerichte gezinsondersteuning kan worden gediscussieerd. Dit debat en de visies die aan de standpunten ten grondslag liggen, zullen in de hoofdstukken 5 en 6 aan de orde komen.

5. Visie op huwelijk en gezin

5.1 Inleiding

In het maatschappelijk debat over het gezinsbeleid, de taak van ouders en de zorg voor kinderen hangt het standpunt ten aanzien van deze thema's nadrukkelijk samen met de visie op gezin en huwelijk. Wetgever, beleidsmakers, politieke partijen en andere betrokkenen reageren vanuit een levensbeschouwelijke visie op ontwikkelingen in de samenleving. De differentiatie, pluralisering en individualisering van de maatschappij hebben niet alleen effect op de manier waarop mensen met elkaar omgaan, maar ook gevolgen voor de houding ten aanzien van huwelijk, gezin en alternatieve samenlevingsvormen. De gewijzigde attitude in brede lagen van de bevolking heeft haar weerslag op wetgeving en rechtspraak.

In dit hoofdstuk wordt op basis van bijbelse gegevens over het (samen)leven van mensen een visie op huwelijk en gezin geformuleerd (par. 5.2). Vervolgens wordt deze visie geconfronteerd met drie andere religieuze of levensbeschouwelijke inzichten (par. 5.3). Daarna vindt een beschrijving plaats van de culturele crisis waarin huwelijk en gezin momenteel verkeren en wordt een handreiking gedaan aan overheid en kerken om deze negatieve ontwikkeling te keren (par. 5.4).

5.2 Bijbelse visie op huwelijk en gezin

In deze paragraaf wordt onderzocht hoe de Bijbel spreekt over het huwelijk en gezin. De Bijbel is het betrouwbare Woord van God dat gezag heeft in alle zaken die het leven en samenleven van mensen, ook dat van man en vrouw, betreffen.

5.2.1 Instelling van het huwelijk

In de eerste hoofdstukken van het bijbelboek Genesis (=oorsprong) staat de schepping van de mens beschreven: "En God schiep de mens naar Zijn beeld, naar het beeld van God schiep Hij hem; [als] man en vrouw schiep Hij hen".⁹⁵ Het onderscheid tussen man en vrouw berust op de scheppende wil van God. Het verschil in sekse tussen de mensen is er vanaf het begin geweest.⁹⁶ De mens is òf man òf vrouw. Daarin

⁹⁵ Genesis 1 vers 27. In de grondtekst staat:: mannelijk en vrouwelijk.

⁹⁶ In een van zijn dialogen spreekt de Griekse filosoof Plato over de androgyne mens als de oorspronkelijke mens, waarin het mannelijke en vrouwelijke op volmaakte wijze

zijn zij niet alleen van elkaar onderscheiden, maar ook op elkaar aange-
wezen. Met die bedoeling heeft God het huwelijk ingesteld, toen hij Eva
bouwde uit een rib van Adam en haar aan hem tot vrouw gaf. Niet voor
niets wijst de Heere Jezus Christus in het Evangelie op de oorsprong
van het huwelijk: “Maar van het begin van de schepping heeft God hen
als man en als vrouw gemaakt. Daarom zal een mens zijn vader en
moeder verlaten en zal zijn vrouw aanhangen; en die twee zullen tot één
vlees zijn, zodat zij niet meer twee zijn, maar één vlees”.⁹⁷

Het huwelijk brengt man en vrouw bijeen in een allesomvattende le-
vensgemeenschap, waarin de vrouw haar vrouw-zijn en de man zijn
man-zijn ten volle kan beleven. Want zo moet de notie van het ‘tot één
vlees zijn’ worden uitgelegd. Van het huwelijk als totale persoonlijke
gemeenschap van man en vrouw is hun lichamelijke eenwording een
teken. Evenzo duidt het ‘aanhangen’, wat ook vertaald kan worden met
‘zich hechten aan’, op een liefdesrelatie of vriendschapsverhouding, en
beslist niet uitsluitend op de seksuele gemeenschap van man en
vrouw.⁹⁸

De bedoeling van God is dat deze levensgemeenschap ook permanent
en onontbindbaar is. “Hetgeen dan God samengevoegd heeft, scheidt
de mens niet”.⁹⁹ De verbintenis door het huwelijk heeft daarom het
karakter van duurzaamheid en trouw en geldt voor heel het leven. Man
en vrouw dragen een blijvende verantwoordelijkheid voor elkaar.

In de derde plaats gaat het in de orde van het huwelijk om een mono-
game relatie van één man en één vrouw. Hoewel in het Oude Testa-
ment polygamie voorkomt, is dit niet in overeenstemming met het hu-
welijk zoals God dat bij de schepping van Adam en Eva heeft bedoeld.
De gezinnen van bijvoorbeeld de aartsvaders Abraham en Jakob, en in
later tijd van Elkana en Salomo laten zien hoe dit leidt tot jaloezie, ruzie
en achterdocht tussen de vrouwen en ook tussen de kinderen. Het blijkt
onmogelijk dat een man zijn liefde op evenwichtige wijze verdeelt over
meer partners. Het legt ook een bom onder de harmonie van het gezin.
Polygamie wordt in het Nieuwe Testament dan ook duidelijk afgewe-

verenigd zouden zijn. De straf van de goden trof deze androgyne mens, zodat hij in
tweeën werd gedeeld. Sindsdien is de mens als man of vrouw veroordeeld tot rusteloze
liefde en een eindeloze zoektocht naar de verloren eenheid. De Bijbel leert dat het
verschil tussen man en vrouw geen straf is of gevolg van zonde, maar door God gewild.

⁹⁷ Markus 10 vers 6-8.

⁹⁸ J. Douma, *De tien geboden. Handreiking voor het christelijk leven*, Kampen 1999, pag. 325.

⁹⁹ Markus 10 vers 9.

zen. Een aanvullend argument is dat polygamie een hechte levensge-
meenschap van man en vrouw in fysieke en psychische zin niet vol-
waardig mogelijk maakt.¹⁰⁰

5.2.2 Contract of verbond?

Over de manier waarop de huwelijksluiting plaatsvindt, worden in de
Bijbel geen specifieke voorschriften gegeven. De vorm kan dus naar
tijd, plaats en cultuur verschillen. Wel is het aangaan van een huwelijk in
de Bijbel altijd een publieke zaak waarbij de gemeenschap is betrokken.
Man en vrouw bevestigen hun beloften en verplichtingen in het open-
baar, ten overstaan van getuigen, meestal de oudsten van de stad of het
dorp. Eventueel wordt ook de bruidsschat voldaan. Daarna vormen zij
als echtpaar een nieuw gezin en gaan ze samenwonen.

Wanneer een man en een vrouw een huwelijk sluiten, gebeurt dit in
Nederland ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand en
met instemming van getuigen. Het is volgens de wet niet mogelijk om
een huwelijk te sluiten met voorbijgaan van de burgerlijke overheid.
Daarom is het niet toegestaan godsdienstige trouwplechtigheden te
houden voordat de huwelijkspartners kunnen aantonen dat hun huwe-
lijk ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand is gesloten.
Men kan dus wel rechtens een volwaardig huwelijk sluiten zonder in de
kerk te komen, maar omgekeerd is het niet toegestaan.

In de Westerse cultuur zien velen het huwelijk als een contractuele rela-
tie tussen twee mensen. Hiertegen bestaan vanuit bijbels perspectief
grote bezwaren. Ten eerste doet deze visie het huwelijk tekort en wordt
ze nergens in de Bijbel gevonden als typering van het huwelijk. U-
iteraard is het een aspect van het huwelijk dat er een overeenkomst
wordt gesloten tussen een man en een vrouw, maar dit dekt niet de hele
lading van wat het begrip huwelijk inhoudt. Een tweede bezwaar tegen
deze opvatting is dat het contractuele model niet overeenstemt met de
funderende positie die het huwelijk krijgt in Gods scheppingsorde. De
omissie ligt hierin dat deze visie een zeer zwakke basis biedt voor de
duurzaamheid van het huwelijk. Dat is in strijd met de bijbelse visie,
waarin de nadruk ligt op de duurzaamheid en heiligheid van het huwe-
lijk voor God. Ten slotte is het ‘contractuele huwelijksmodel’ ontoerei-
kend omdat het, door het huwelijk te beperken tot het private recht, een
opening biedt voor een scala aan samenlevingsvormen die de Bijbel

¹⁰⁰ J. Douma, a.w., p. 325-326.

uitdrukkelijk verbiedt. Om maar enkele voorbeelden te noemen: er zou slechts een wijziging van de burgerlijke wet nodig zijn om ‘huwelijken’ te erkennen tussen mensen van hetzelfde geslacht, polygame relatievormen, polyandrie, incestueuze relaties, enzovoorts.¹⁰¹

Het huwelijk is meer dan een contract, het dient daarom getypeerd te worden als een verbond. De term ‘verbond’ wijst over het algemeen op een plechtige verbintenis, waarbij er sprake is van beloften of verplichtingen voor een of voor beide deelnemende partijen. De uitdrukking wordt in de Bijbel meestal gebruikt voor overeenkomsten tussen God en de mens, maar verwijst ook naar overeenkomsten tussen mensen, waaronder het huwelijk.¹⁰²

Een zakelijk contract kan worden opgezegd, soms éézijdig, soms met wederzijds goedvinden van beide partijen, zonder dat daarbij sprake is van schuld. Het grote verschil is dat een contract in beginsel verbroken kan worden, terwijl het huwelijksverbond naar zijn aard in principe onverbreekbaar is. Want bij een huwelijk wordt door de beide partners een belofte afgelegd van levenslange trouw aan elkaar. Wanneer deze belofte wordt gebroken, kan dat nooit zijn zonder schuld van beide of van één van de partijen. Het is van belang om te onderstrepen dat het huwelijk niet slechts een privé-zaak is tussen bruidegom en bruid, waarbij naar geloven de wederzijdse families al of niet bij betrokken worden. Integendeel. Het gaat om een publieke aangelegenheid die het belang van de samenleving raakt.¹⁰³ Gelet op de aard van het huwelijk is daarom bij een – onverhoopte – echtscheiding tussenkomst van een publieke instantie noodzakelijk.

5.2.3 Doelen van het huwelijk

Vanuit deze visie van het huwelijk als een verbond zijn drie doelen te onderscheiden. Het eerste en belangrijkste doel van het huwelijk betreft de vorming van een levensgemeenschap. Man en vrouw beloven elkaar wederzijdse trouw en elkaar te helpen in alle dingen.¹⁰⁴ In het klassiek gereformeerde huwelijksformulier belooft de bruidegom zijn bruid dat hij haar nooit zal verlaten, haar zal liefhebben, en trouw zal onderhou-

¹⁰¹ A.J. Köstenberger, *God, Marriage, and Family*, Wheaton (USA) 2004, p. 84-85.

¹⁰² Idem, p. 86.

¹⁰³ Nadere uitwerking volgt in par. 5.4.

¹⁰⁴ Dat wil zeggen, niet alleen de dagelijkse beslommeringen, maar ook de diepere vragen van het leven. Het klassieke huwelijksformulier stelt het zo: “alle dingen die tot het tijdelijke en eeuwige leven behoren.”

den, dat hij heilig met haar leven wil, en ten slotte haar trouw en geloof zal houden in alle dingen. Daarna belooft de bruid op haar beurt hetzelfde aan de bruidegom.

De tweede doelstelling van het huwelijk is het krijgen van kinderen. “En God zegende hen, en God zei tegen hen: Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt, en vervult de aarde en onderwerpt haar (...)”.¹⁰⁵ Hoewel vrouwen na de zondeval met moeite kinderen zullen baren, spreekt de Bijbel zeer positief over het krijgen van kinderen. “Zie, kinderen zijn een erfdeel (=zegen) van de HEERE; de vrucht van de buik is een beloning”.¹⁰⁶ In het algemeen kunnen we stellen dat kinderloosheid afwijkt van de bedoeling die God met het huwelijk heeft. Toch is een kinderloos huwelijk geen mislukt huwelijk. Man en vrouw kunnen een gelukkige eenheid vormen ook wanneer zij geen kinderen (kunnen) krijgen. Het is mede daarom niet correct om uitsluitend over een ‘gezin’ te spreken wanneer er kinderen zijn.¹⁰⁷ Ook echtparen die kinderloos blijven, vormen een gezin.

In de Bijbel wordt een derde doelstelling van het huwelijk genoemd: het tegengaan van ontucht en hoererij. “Daarom moet iedere man zijn eigen vrouw en iedere vrouw haar eigen man hebben”, zo schrijft de apostel Paulus in de Korinthebrief.¹⁰⁸ Op het eerste gezicht lijkt dit een wat ordinaire reden. Maar wanneer bedacht wordt dat de seksuele krachten in een mens sterk zijn en in onze cultuur op allerlei manieren daarop wordt ingespeeld, dan getuigt de uitspraak van Paulus van grote nuchterheid op seksueel gebied. Met andere woorden: wie ongetrouwd wil blijven, moet sterk in zijn schoenen staan. In Korinthe - een havenstad - werd ook in de christelijke gemeente hoererij geaccepteerd als maatschappelijk verschijnsel. Dat is in strijd met het zevende gebod van God¹⁰⁹ en daarom afkeurenswaardig.

¹⁰⁵ Genesis 1 vers 28.

¹⁰⁶ Psalm 127 vers 3.

¹⁰⁷ De Nederlandse Gezinsraad heeft als definitie: “Tedere leefeenheid waar minstens één kind deel van uitmaakt”. Nederlandse Gezinsraad, *Gezinsnotitie NGR; Naar een vruchtbaar, productief en zorgzaam gezinsbeleid*, Den Haag 2004, p. 2.

¹⁰⁸ I Korinthe 7 vers 2.

¹⁰⁹ Dit gebod luidt: “Gij zult niet echtbreken.” (Exodus 20 vers 14) of: “Gij zult geen overspel doen.” (Deuteronomium 5 vers 18). De kernachtige formulering van dit gebod impliceert dat het een bredere strekking heeft. Het omvat het gehele seksuele verkeer van mensen.

Het huwelijk beoogt mede het beteugelen van de seksuele ongebondenheid van de mensen. Dit impliceert niet dat het huwelijk een concessie is aan de zwakke, niet-geestelijke mens die eigenlijk zijn seksuele verlangens zou moeten onderdrukken. De Bijbel spreekt positief over de gave van de seksualiteit en het verlangen ernaar is geen zonde. Anderzijds geldt voor getrouwde mensen dat zij elkaar respecteren in hun onderlinge seksuele verkeer. Zelfbeheersing is nodig om de ander tot haar of zijn recht te laten komen. Het gaat er in het huwelijk om dat man en vrouw voor elkaar zorgen, elkaar uit liefde respecteren, ondersteunen en vreugde schenken. Samenvattend leiden de voorgaande gegevens tot de volgende omschrijving van het huwelijk als het door God ingestelde, vrijwillige en onverbreekelijke verbond van één man en één vrouw in een levensgemeenschap om elkaar wederkerig bijstand te verlenen, en - wanneer zij die krijgen - hun kinderen te verzorgen en groot te brengen. Verder dient dit verbond om seksuele onzuiverheid in de samenleving te vermijden.¹¹⁰

5.2.4 Verhouding van man en vrouw in het gezin

Uit het in paragraaf 5.2.1 aangevoerde scheppingsgegeven dat God de mens mannelijk en vrouwelijk heeft geschapen, blijkt dat man en vrouw gelijkwaardig zijn. In Genesis 2 wordt de verhouding tussen man en vrouw nader aangegeven. Toen de Heere Adam had geschapen, zag Hij dat het niet goed was “dat de mens alleen is”.¹¹¹ Daarom maakte God voor Adam een “hulpe tegenover”, of anders gezegd: “een hulp die bij hem past”.¹¹² Het woord ‘hulp’ dat hier wordt gebruikt, heeft de volle bijbelse betekenis van het woord helper. Het oorspronkelijke Hebreeuwse woord *ezer* wordt in de Bijbel zestien keer voor God Zelf als Helper gebruikt. Het woord heeft daarmee een geweldige betekenis en is bepaald

¹¹⁰ Vgl. een oudere en hedendaagse omschrijving: “Het Houwelijk wort beschreeven/ als; Eene Tesaamvoeginge van Een houbaar Man en Vrouwe, die in maagschap malkanderen niet te naa bestaan, door Onderlinge en der Ouderen Toestemminge, tot eene onscheidbaare Leevens Gemeenschap, volgens Gots wijze schikkinge, tot voortsettinge van het menschedom, tot onderlinge hulpe, en tot vermijdinge van alle vleeschelijke onreinigheit”. J. Marckius, *Het merck der christene Got-geleertheit*, Rotterdam 1723, p. 956 (33, par. 38). En: “Marriage is the individual joining of one man and woman by lawful consent for a mutual communication of their bodies and community of life together”, in: J.D. Eusden (ed.), *William Ames. The Marrow of Theology*, Grand Rapids 1997, p. 318.

¹¹¹ Genesis 2 vers 18.

¹¹² Idem.

geen minderwaardige kwalificatie van de vrouw. Zij is geen ‘hulpje’ van de man. Dat blijkt ook uit het ‘tegenover’. De bij de man passende vrouw werd uit een rib van Adam gebouwd.¹¹³ Daardoor horen man en vrouw op een andere manier bij elkaar dan de overige schepselen. Ze staan door de scheppingsdaad van God op gelijke hoogte. Ook uit het feit dat Adam zijn vrouw ‘mannin’ noemt,¹¹⁴ blijkt dat hij haar niet onder zich, maar naast zich stelde, als een andere verschijning van zichzelf. Ten slotte blijkt de gelijkwaardigheid van man en vrouw uit het Schriftgegeven dat zij samen de scheppingsopdracht kregen tot voortplanting en tot beheer over de schepping van God.¹¹⁵

Na de gelijkwaardigheid wordt in de Bijbel ook de onderlinge verhouding tussen man en vrouw in het huwelijk aangegeven. Met name in het Nieuwe Testament geeft de apostel Paulus hiervoor aanwijzingen die hij baseert op de scheppingsorde. Zo staat in de Efezebrief: “De man is het hoofd van de vrouw, gelijk ook Christus hoofd van de gemeente is en Hij is de Behouder van het lichaam”.¹¹⁶ Uit de onmiddellijke context blijkt dat het hoofd-zijn van de man betekent dat hij het welzijn van zijn vrouw moet beogen. De man zal zich in dienst stellen van zijn vrouw (en de eventuele kinderen), haar liefhebben en voor haar zorgen. Daarvoor verwijst Paulus naar Christus die als hoofd van de gemeente zelfs Zijn leven heeft gegeven voor Zijn gemeente.¹¹⁷ De man wordt dan ook opgeroepen om zijn vrouw lief te hebben en niet om macht over haar uit te oefenen. Het hoofd-zijn van de man wil daarnaast zeggen dat hij in huwelijk en gezin de eerste plaats inneemt en de eindverantwoordelijkheid draagt. Deze betekenis blijkt bijvoorbeeld uit Genesis 3. Nadat de mens in zonde is gevallen, roept God in de eerste plaats Adam ter verantwoording, hoewel Eva zich als eerste door de duivel heeft laten verleiden en haar man daarin meenam. Dat de man in het huwelijk de eerste plaats inneemt,

¹¹³ Vgl. het commentaar van Matthew Henry hierbij: “Ze (de vrouw) werd niet uit zijn hoofd gemaakt zodat ze over hem zou heersen, noch uit zijn voeten opdat ze door hem vertreden zou worden, maar uit zijn zijde opdat ze hem gelijk zou zijn; onder zijn arm opdat ze beschermd zou zijn; dichtbij zijn hart opdat ze bemind zou worden.” *Verklaring van het Oude en het Nieuwe Testament*, Utrecht 1993, deel 1, p. 15.

¹¹⁴ Genesis 2 vers 23. In het hebreuws luiden de woorden voor man en manin: ‘isj’ en ‘isja’.

¹¹⁵ Genesis 1 vers 28, zie ook paragraaf 5.2.3.

¹¹⁶ Efeze 5 vers 23.

¹¹⁷ Efeze 5 vers 25.

komt niet in mindering op de gelijkwaardigheid van man en vrouw. De man is niet ‘meer mens’ of hoger in rang dan de vrouw.

Hiermee lijkt in tegenspraak te zijn wat Paulus aan de vrouwen in de gemeente van Efeze schrijft: “Vrouwen, wees aan uw eigen man onderdanig, als aan de Heere”.¹¹⁸ Bij de term ‘onderdanig-zijn’ moet hier niet worden gedacht aan slaafse onderdanigheid, maar aan vrijwillige dienstbaarheid. Hier betekent het dat de vrouw vrijwillig haar plaats inneemt in de ordening van God, die bepaalt dat de vrouw na de man is geschapen,¹¹⁹ als een hulp die bij hem past. De vrouw mag daarom niet over haar man heersen of proberen haar eigen man te verlaten om de vrouw van een ander te worden. Maar in gehoorzaamheid aan Christus erkent zij dat ze - als gelijkwaardige - zijn ‘tegenover’ is en hem vrijwillig van dienst wil zijn. Niet omdat de man de natuurlijke heerser zou zijn, maar omdat Jezus Christus de goede Heerser is over man en vrouw.¹²⁰

De ongehoorzaamheid aan God en het streven van de mens zelf zijn eigen levensregels te bepalen,¹²¹ heeft tot gevolg dat de harmonische verhouding tussen man en vrouw grondig ontwricht raakt.¹²² Hoewel er vele gelukkige huwelijken zijn, komt het te vaak voor dat mannen hun vrouw ‘onder de duim houden’ of met hun fysieke kracht geweldadige macht over hen uitoefenen. Andersom komt het ook voor dat vrouwen hun man psychisch kleineren. Deze ontspoorde, liefdeloze verhoudingen zijn echter niet door de Schepper zo bedoeld. Hij beoogt een harmonisch en liefdevol samenleven van man en vrouw, ook na de zondeval, wanneer ze geconfronteerd worden met moeizaam werk, met ziekte en pijn en moeite bij het ter wereld brengen van kinderen.

¹¹⁸ Efeze 5 vers 22. Zie ook Kolossenzen 3 vers 18-19.

¹¹⁹ Zie ook I Timotheüs 2 vers 13.

¹²⁰ Vgl. L. Floor, *Efeziërs. Eén in Christus* (serie Commentaar op het Nieuwe Testament), Kampen 1995, p. 189.

¹²¹ In de kern komt de zondeval van de mens, die in Genesis 3 wordt beschreven, hierop neer.

¹²² De theoloog Bonhoeffer wijst erop dat God de grondregel opstelt voor het samenleven van man en vrouw in het huwelijk. “(Die) grondregel is zo belangrijk dat God hem Zelf geeft; zonder die grondregel moet alles fout lopen.” “Een vrouw die wil heersen over haar man onteert zichzelf en haar man, zoals een man door gebrek aan liefde oneer brengt over zichzelf en zijn vrouw en beiden doen tekort aan Gods eer die op het huwelijk rust.”, zie: D. Bonhoeffer, ‘Huwelijkspraak vanuit de cel’ (mei 1943), in: *Verzet en overgave. Brieven en aantekeningen uit de gevangenis*, [verzameld en ingeleid door E. Bethge], Baarn 1995., p. 44.

5.2.5 Verhouding van ouders en kinderen in het gezin

Voor de verhouding tussen ouders en kinderen is het vijfde gebod uitgangspunt: “Eert uw vader en uw moeder.”¹²³ Moeder en vader verdienen eer. Het woord ‘eer’ betekent hier niet alleen eerbied, maar ook het bieden van hulp en bijstand.¹²⁴ Ouders mogen niet aan hun lot worden overgelaten of worden verwaarloosd, wanneer zij door ziekte of ouderdom niet meer in staat zijn om voor zichzelf te zorgen of in hun levensonderhoud te voorzien. Tegen die achtergrond moet het vijfde gebod worden gelezen.¹²⁵ Andersom zijn de ouders er niet om hun kinderen ‘vrij te laten’, zonder besef van goed en kwaad. Kinderen moeten stap voor stap leren wat het is om verantwoordelijkheid te dragen, zodat ze zelf later goede keuzes kunnen maken. Zij mogen hen bijbrengen en voorleven hoe ze als mens tegenover God en de naaste hebben te leven, om zo werkelijk tot hun bestemming te komen.

In de verhouding tussen ouders en kinderen zijn drie soorten relaties te onderscheiden.¹²⁶ In de eerste plaats is er de emotionele *liefdesrelatie*. Als het goed is, krijgen kinderen alle liefde, aandacht en geborgenheid die ze nodig hebben. Kinderen groeien op, gaan naar school en worden steeds zelfstandiger, maar het gezin blijft een veilige thuishaven waar de kinderen altijd bij vader en moeder terecht kunnen. Verder is er sprake van een *gezagsrelatie*. Wanneer het gezag van de ouders beheerst wordt door de liefde zal dit geen despotische vormen aannemen,¹²⁷ maar een kader geven voor een gezonde ontwikkeling van het kind waarbinnen het leert morele grenzen te aanvaarden. Een derde typering van de relatie tussen ouders en kinderen is die van een *zorgrelatie*. De ouders hebben de taak voor hun kinderen te zorgen. Wederkerig geldt voor de kinderen dat ze hun ouders eren, waarderen en eventueel verzorgen. Die zorg betreft in de eerste plaats aandacht en toewijding, maar kan ook in materiële zin gestalte krijgen.

¹²³ Exodus 20 vers 12, Leviticus 19 vers 3 (waar de moeder als eerste wordt genoemd) en Deuteronomium 5 vers 16.

¹²⁴ Zie de kanttekeningen van de Statenvertaling bij Mattheüs 15 vers 4.

¹²⁵ H.G. Abma, *Tien woorden ethiek*, Kampen z.j., p. 109

¹²⁶ S.H. Brons-van der Wekken e.a., *Dagindeling door taakverdeling*, 's-Gravenhage 1997, p. 13.

¹²⁷ Efeze 6 vers 4: “En gij vaders, verwek uw kinderen niet tot toorn, maar voedt hen op in de lering en vermaning van de HEERE”.

5.3 Drie andere normatieve visies

De in paragraaf 5.2 genoemde bijbelse noties zijn van grote betekenis. God heeft blijkbaar gewild dat de wereld bevolkt zou worden door gezinnen. Hij schiep, met eerbied gesproken, niet een complete stad met duizend individuen die zelf moesten uitzoeken hoe ze met elkaar zouden samenleven. De eerste 'samenleving' bestond uit een gezin.¹²⁸

In deze paragraaf willen we voorgaande op de Bijbel gebaseerde gereformeerde visie op huwelijk en gezin confronteren met drie andere normatieve visies. Allereerst de rooms-katholieke, omdat niet voor iedereen duidelijk is op welke manier de Reformatie heeft zorggedragen voor een gewijzigde visie op het huwelijk. Vervolgens de islamitische visie, omdat de staatkundig gereformeerde visie op huwelijk en gezin, en dan met name de verhouding van man en vrouw, nogal eens daarmee op één lijn wordt gesteld. Ten slotte komt de hedendaagse liberalistische kijk op huwelijk en gezin aan de orde, ten einde de diametrale verschillen en hun consequenties inzichtelijk te maken.

5.3.1 Rooms-katholieke visie op het huwelijk

De Rooms-katholieke kerk baseert haar visie op huwelijk en gezin niet alleen op de Bijbel, maar ook op de kerkelijke traditie. Dit veroorzaakt twee majeure verschillen met de gereformeerde visie die hieronder worden besproken.

Het eerste opmerkelijke verschil tussen de opvatting over het huwelijk van de Rooms-katholieke kerk en de kerk van de hervorming is dat de eerstgenoemde leert dat het huwelijk een sacrament is en daarom behoort tot het terrein van de kerk. Van reformatorische zijde is daar tegenover steeds met kracht verdedigd dat het huwelijk behoort tot het rechtsgebied van de burgerlijke overheid. Dit betekent echter niet dat de kerk hiermee geen enkele bemoeienis heeft. In de kerkorde van Genève legde Calvijn vast dat het huwelijk een kant heeft die bij de overheid behoort en een kant die de kerk raakt.¹²⁹ De kerk heeft wel degelijk belang bij een goede regelgeving van de overheid ten aanzien van het huwelijk.

Een gevolg van de typering van het huwelijk als een sacrament is dat het een instrument is waardoor man en vrouw deel krijgen aan de genade van God. De echtgenoten sluiten hun huwelijksverbond samen met

¹²⁸ SGP, *Man en vrouw schiep Hij hen*, 's-Gravenhage 2006, p. 10.

¹²⁹ H. Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht*, deel II, Kampen 1985, p. 515.

God en dat huwelijk is door zijn sacramentele karakter onontbindbaar. Het uitspreken of accepteren van een echtscheiding is voor de Rooms-katholieke kerk daarmee onmogelijk. In plaats daarvan verklaart de kerk in voorkomende gevallen dat het huwelijk 'nooit heeft bestaan'.¹³⁰

De Rooms-katholieke kerk stelt dat als men het huwelijk binnentreedt onder bescherming van de kerk, het huwelijk op zich een instituut is waarin Christus op mystieke wijze 'persoonlijk aanwezig' is. Dit is echter niet het geval. In de huwelijksbeloften zelf ligt geen wezenlijke kracht. Daarom is de 'sacramentele zegening' van de kerk geen eerste vereiste voor een christelijk huwelijk.¹³¹

Een ander opvallend principieel verschil met de gereformeerde opvatting betreft de rooms-katholieke visie op de hoofddoelstelling van het huwelijk. Volgens de laatste is die gelegen in de voortplanting van de mens.¹³² De gereformeerde visie stelt de vorming van een levensgemeenschap van man en vrouw, hun wederzijdse trouw, hulp en liefde centraal.

5.3.2 Huwelijk en positie van de vrouw in de islam

Bij een bestudering van de islamitische visie op het huwelijk valt als eerste onderscheidend element op dat polygamie is geoorloofd. Volgens de koran is het moslimmannen toegestaan meer dan één vrouw te huren, tot een maximum van vier vrouwen.¹³³ Wanneer de man nog een vrouw aan zijn gezin wil toevoegen, heeft (of hebben) zijn huidige vrouw(en) daarover niets te zeggen. De beslissing hierover ligt geheel bij de man.

De acceptatie van polygamie hangt samen met de visie op de verhouding van man en vrouw in de islam. De koran leert namelijk dat man en vrouw niet gelijkwaardig zijn. In soera 2:228 staat dat de man in rang hoger is dan de vrouw. Deze ondergeschikte positie komt op allerlei manieren in het islamitische recht en in de levenspraktijk van moslims

¹³⁰ Vgl. H.J. Selderhuis, *Huwelijk en echtscheiding bij Martin Bucer*, Leiden, 1994, p. 35-39.

¹³¹ A.J. Köstenberger, *God, Marriage, and Family*, Wheaton (USA) 2004, p. 82.

¹³² R.A. de Moor (red.), *Huwelijk en gezin. Wat is hun toekomst in West-Europa?*, Baarn 1985, p. 37. Anti-conceptieve middelen zijn daarom ongeoorloofd, niet alleen buiten, maar in beginsel ook binnen het huwelijk.

¹³³ Soera 4:3. De korancitaten zijn ontleend aan: Ergun en Emir Caner, *Islam ontsluit*, Hoornaar 2006, pp. 152-163.

tot uitdrukking. Zo behoort bij de toewijzing van een erfenis een vrouw de helft te krijgen van wat een man ontvangt.¹³⁴

Het is aan vrouwen verboden om een man recht in de ogen te kijken, schoenen te dragen die geluid maken en een opleiding te volgen. Een vaststaande islamitische regel is dat een vrouw haar gezicht moet bedekken om onrust en chaos te voorkomen.¹³⁵ In het openbaar mag een vrouw haar hoofdharen niet tonen en dient zij de vrouwelijke vormen van haar lichaam te verbergen door een sluier, omslagdoek of ruim vallende kleding. Zowel in het openbaar, als in de privé-sfeer is het de taak van de vrouw om de verlangens van haar man te bevredigen. In soera 2:223 staat bijvoorbeeld: “Uw vrouwen zijn een akker voor u, zo komt dan tot uw akker zoals gij maar wilt”. In de praktijk van alledag komt het voor dat mannen hun vrouwen verbieden om naar buiten te gaan. De koran geeft de man ook veel speelruimte als het gaat om het straffen van zijn ongehoorzame of opstandige echtgenote. De straf kan uiteenlopen van een mondeling vermaan, het onthouden van seksuele gunsten of het slaan van de vrouw.¹³⁶ Geweldpleging tegen vrouwen in de huiselijke sfeer wordt derhalve niet ondubbelzinnig afgewezen. Soms gaat dit zelfs zover dat bij geschonden familie-eer vrouwen of meisjes worden gedood.

Volgens de koran is een vrouw van nature onrein. Een man die voor het gebed een vrouw (ook zijn eigen vrouw) aanraakt, geldt als onrein en moet zich wassen alvorens te bidden.¹³⁷ In de Hadith staat een visioen van het hellevuur van Mohammed drie keer opschreven waarbij telkens één punt terugkeert: de hel wordt voor het merendeel bevolkt door vrouwen.

Volgens de koran mogen vrouwen onder geen beding van hun man scheiden. Daarentegen kan een man wel van zijn vrouw scheiden door simpelweg zijn intentie uit te spreken (soera 2:229-230). Bij overspel is de straf voor een vrouw zwaarder dan voor een man.

In het islamitische recht, in de sharia beschreven, hebben vrouwen een juridisch zwakkere positie dan mannen.¹³⁸ In rechtszaken is het getuige-

¹³⁴ Soera 4:11.

¹³⁵ Maurits Berger citeert een imam in zijn: *Islam is een sinaasappel*, Amsterdam 2001, p. 71.

¹³⁶ Soera 4:34.

¹³⁷ Soera 4:43 en 5:6.

¹³⁸ Tot 1957 waren gehuwde vrouwen in Nederland ook niet bevoegd tot zelfstandige rechtsbetrekkingen.

nis van een vrouw de helft waard van dat van een man.¹³⁹ “Dat is vanwege de gebrekkige geest van de vrouw”.¹⁴⁰ Haar zwakkere juridische positie is mede te verklaren vanuit de gedachte dat de vrouw het eigendom is van de man. Normaliter is hij de trotse bezitter van zijn vrouw, maar wanneer nodig kan hij met haar doen wat hij wil.¹⁴¹

Nu kan tegen het voorgaande ingebracht worden dat er veel moslimmannen zijn die hun vrouw zeer goed behandelen en positief bejegenen. Een andere manier van verdediging is dat de korangedeelten over de vrouw cultureel achterhaald zijn. Echter: een vrije lezing of contextuele interpretatie van de koran wordt door orthodoxe moslimgelovigen als ontrouw aan de islam geïnterpreteerd. Wanneer een vrouw gerespecteerd wordt in een islamitisch huis of gezin, dan is dat eerder ondanks dan dankzij dat wat de koran en de islamitische traditie leren.

Het verschil tussen de gereformeerde visie en de islamitische is in dit verband vooral gelegen in de verschillende visie op de positie van de vrouw. Tegenover de islam moet vooral de gelijkwaardigheid van man en vrouw worden beklemtoond.

5.3.3 Moderne of liberale opvattingen

Onder de moderne of liberale opvattingen valt een waaier aan meningen die in deze paragraaf worden samengebracht in twee kenmerkende liberale beginselen.

Eén van de gedeelde hoofdmomenten in deze opvattingen wordt gevormd door de individuele vrijheid en zelfbeschikking. Het algemene uitgangspunt voor moraal en wetgeving is de individuele autonomie. Vanuit dit subjectivisme is er geen principieel betere of slechtere wijze van samenleven aan te duiden. Het contractenrecht volstaat om intieme relaties tussen vrije en gelijke individuen te reguleren. In deze visie wordt het huwelijk daarom gelijk gesteld met elk ander (samenlevings)-contract. Het traditionele huwelijksrecht, waarin de levenslange verbintenis tussen man en vrouw centraal staat, is irrationeel en moet worden afgeschaft. Het staat alle individuen vrij om uit vrije wil een huwelijks- of samenlevingscontract overeen te komen.

¹³⁹ Soera 2:282.

¹⁴⁰ Hadith 3.826.

¹⁴¹ E.J. Brouwer, *De islam in huis*, 's-Gravenhage 2005, p. 33.

Een ander hoofdmoment betreft de gelijkheid van man en vrouw met daaraan verbonden hun onderlinge uitwisselbaarheid. Vanuit dit gezichtspunt er geen basis is voor het onderscheid tussen een relatie van mensen van verschillend en mensen van hetzelfde geslacht, of tussen bloedverwanten en niet-bloedverwanten. Ook is er geen reden om onderscheid te maken tussen monogamie en polygamie.¹⁴² “Als het bovengenoemde nog niet volledig in het positieve recht van de westerse wereld is opgenomen, dan is dat alleen omdat de traditionele visie op huwelijk en gezin nog niet compleet uit het recht is verdreven. Maar het ligt in de lijn der verwachting dat dit binnen afzienbare tijd wel zal geschieden. Er is gewoonlijk een vertraging tussen de opkomst van nieuwe morele ideeën en hun toepassing in de wet. Maar uiteindelijk spoort het recht weer met de nieuwe moraal”.¹⁴³ De principes van individuele vrijheid en gelijkheid of uitwisselbaarheid van man en vrouw zullen in hun uiterste consequentie ertoe leiden dat het traditionele huwelijk volledig wordt ondergraven.

Het in 2001 in Nederland ingevoerde ‘homohuwelijk’ is een pregnante manifestatie van de ideologie van gelijkheid en onderlinge uitwisselbaarheid van vrouw en man die aan iedereen moet worden opgelegd. Ook snijdt dit de onlosmakelijke band tussen huwelijk, seksualiteit en voortplanting door. De bezwaren hiertegen zijn uitvoerig verwoord door Tweede Kamerlid mr. C.G. van der Staaij. De homoseksuele leefwijze wordt in de Bijbel in niet mis te verstane bewoordingen als tegen-natuurlijk gedrag afgekeurd.¹⁴⁴ Het ‘homohuwelijk’ is een aperte miskenning van de orde in Gods schepping. Naast dit bijbelse bezwaar, staat het ‘homohuwelijk’ haaks op historische, culturele en internationale waarden.¹⁴⁵ Maar ook de juridische bezwaren zijn zo diepgaand en talrijk, dat die op zichzelf beschouwd evenzeer zelfstandige grond voor afwijzing van het ‘homohuwelijk’ waren.¹⁴⁶ Het blijft merkwaardig dat, terwijl in de jaren zestig en zeventig heel badinerend werd gedaan over het ‘boterbriefje’ dat je op het stadhuis moest halen, nu ineens het huwelijk zo fel begeerd wordt door paren van gelijk geslacht.

¹⁴² A.A.M. Kinneging, *Geografie van goed en kwaad*, Utrecht 2005, p. 217.

¹⁴³ Idem, p. 219.

¹⁴⁴ Zie o.a. Leviticus 18 vers 22 en Romeinen 1 vers 27.

¹⁴⁵ Kardinaal Simonis typeerde het ‘homohuwelijk’ als een vierkante cirkel.

¹⁴⁶ SGP-fractie Tweede Kamer, *‘Homohuwelijk’ en adoptie door homoparen*, ’s-Gravenhage 2000, p. 11.

Bij de individualisering van levensinrichting past niet alleen vrijheid voor derden, maar ook een zekere vrijblijvendheid ten aanzien van eigen levenskeuzen. Het samengaan en samenleven van twee (of meer) mensen moet blijven berusten op de aanwezige wil om door te gaan. Voortdurend overleg en afspraken ten aanzien van de interpretatie van het begrip contracttrouw blijkt nodig, alsook tolerantie ten opzichte van ‘uitstapjes’ van één of beide partners. Een discussie over wel of niet geoorloofde redenen voor echtscheiding is onzinnig, aangezien echtscheiding slechts berust op grond van wilsovereenstemming of op de wens van één van de partners om het huwelijk te beëindigen. Van schuld ten gevolge van echtscheiding kan logischerwijze geen sprake zijn.

In de moderne of liberale visie is het huwelijk geen voorwaarde voor gezinsvorming. Eveneens hoeft het huwelijk niet vanzelfsprekend tot het krijgen van kinderen te leiden. Ongehuwd samenwonen is moreel niet afkeurenswaardig, want een keuze daarvoor moet men overlaten aan de vrijheid van het individu. Er treedt bijgevolg een privatisering en pluriformiteit op van samenlevingsvormen, die alle gelijkgesteld zijn of worden aan het huwelijk. In het voorgaande kwam al aan de orde dat de logische consequentie hiervan is dat polygamie, homoseksualiteit en seksualiteit tussen bloedverwanten principieel niet verwerpelijk zijn. Hoe iemand zijn leven wil ‘invullen’, is primair zijn eigen zaak, waarmee de overheid zich niet mag bemoeien, tenzij natuurlijk de vrijheid van een ander in het gedrang komt. De liberale vrijheid wordt ingevuld met de gedachte dat iedereen zo veel mogelijk moet doen waar hij of zij ‘zin’ in heeft, zolang hij de ander maar niet schaadt. De Amsterdamse filosoof Verbrugge wijst erop dat een dergelijke moraal die van overheidswege wordt uitgedragen en ook binnen gezinsverhoudingen actief wordt gepropageerd, niet liberaal is in de eigenlijke zin van het woord. De overheid gaat zich dan namelijk ook inhoudelijk bemoeien met de vorming van bepaalde normen en waarden in het privé-domein, waar ze zich liberaal gesproken nu juist niet mee in wil laten: dat is immers een zaak van vrije burgers zelf, zolang ze zich maar aan de wet houden.¹⁴⁷

¹⁴⁷ A. Verbrugge, *Tijd van onbehagen*, Amsterdam 2004, p. 51.

Het liberale gelijkheidsideaal propageert ook de financiële onafhankelijkheid van de vrouw. Wanneer de zelfontplooiing in beroep, sociale, culturele en politieke activiteiten voorop wordt gesteld, leidt dit in de praktijk tot een overwaardering van betaalde arbeid buitenshuis.¹⁴⁸ Het individueel bepaalde zelfverwerklijkingsideaal leidt niet alleen tot een onderwaardering van transductieve arbeid¹⁴⁹, maar ook tot een relatieve achterstelling van de belangen van de kinderen. Maar beslist ook van de samenleving, die immers baat heeft bij stabiel opgegroeide burgers in de toekomst.

In de gereformeerde visie zijn vrouwen wel gelijkwaardig, maar niet gelijk. Daarom bestrijdt zij de visie dat man en vrouw ‘inwisselbaar’ zijn. Ook is er een groot verschil van opvatting over het huwelijk als grondlegend instituut voor de samenleving, wat samenhangt met de individualiseringsideologie. In de gereformeerde opvatting is de mens een relationeel wezen, aangelegd op een leven in verbinding met een ander mens en met God, zijn Schepper.

5.4 Het gezin en de culturele crisis

5.4.1 Inleiding

In deze paragraaf wordt een diagnose gegeven van het gezin in onze tijd. Voor een diagnose is iemand nodig die doorzicht heeft, onderscheidingsvermogen en een objectief oordeel. In het Oude Testament waren de profeten bevoegd tot een diagnose van de tijd. Zij spraken niet vanuit eigen kennis en inzicht, maar vanuit God en Zijn Openbaring. Datzelfde geldt voor de apostelen in het Nieuwe Testament. Hun diagnose was vaak schokkend en ging veelal dwars tegen de publieke opinie in. In onze tijd hebben we geen profeten en apostelen meer. We mogen en kunnen ons hun gezag niet aanmatigen. Dat ontslaat ons niet van de opdracht om tot een bijbelse beoordeling van deze tijd te komen. De moderne mens kent en erkent God en Zijn Openbaring niet meer. Hij denkt vanuit het oordeel van journalisten, politici, sociologen en andere wetenschappers. Zij beoordelen de tijd seculier. Voor hen is er geen absolute gezagsinstantie meer waarop de mens zich beroepen kan en van waaruit hij weet wat God beoogt. Dat betekent dat in een

¹⁴⁸ Vgl. R.A. de Moor (red.), *Huwelijk en gezin. Wat is hun toekomst in West-Europa?*, Baarn 1985, p. 56 e.v.

¹⁴⁹ Het opvoeden, inclusief de overdracht van kennis, waarden en normen.

seculiere tijd in beginsel alles mogelijk en geoorloofd is. In paragraaf 5.3.3 hebben we reeds gezien dat deze ontwikkeling grote gevolgen heeft voor onder andere het huwelijk en gezin.¹⁵⁰

5.4.2 Urgentie van het probleem

In het voorgaande is aan de orde gesteld dat de oorspronkelijke ordening van de man-vrouw verhouding een goddelijke is en gegeven met de schepping. In onze tijd zien we dat de man-vrouw verhouding wordt losgewrikt van de scheppings-oorsprong. Een andere ontwikkeling is dat man en vrouw volledig zelfstandig naast of tegenover elkaar komen te staan. De gelijkheid van man en vrouw is het dogma van onze tijd geworden waarbij er nauwelijks of geen erkenning is van de andersoortigheid. Deze voorgewende gelijkheid kan niet anders dan tot verandering van beide sekserollen leiden.¹⁵¹

“De traditionele ideeën over huwelijk en gezin zijn in onze tijd zo goed als in de vergetelheid geraakt”, schrijft de rechtsfilosoof Kinneging. “Slechts een kleine minderheid van orthodoxe christenen in de westerse maatschappij is nog bekend met deze ideeën en probeert zich eraan te houden. In de geest van de grote meerderheid van de mensen zijn ze vervangen door een compleet andere visie op huwelijk en gezin, die draait rond noties als individuele keuze, contract en instemming enerzijds en nieuwe overtuigingen omtrent de status en betekenis van romantische en erotische gevoelens anderzijds”.¹⁵²

Deze ‘vergetelheid’ is van betrekkelijk recente datum. Pas in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw raakte de nieuwe visie op huwelijk en gezin in zwang. Zesduizend jaar lang was het traditionele concept van huwelijk en gezin wijdverbreid. Pas sinds veertig jaar gelden nieuwe normen. Het is in dat licht merkwaardig dat met zoveel *dédain* wordt neergekeken op de ‘orthodoxe christenen’ die het traditionele huwelijk en gezin in ere houden.

Dat het gezin de grondstructuur van de samenleving raakt, komt ook duidelijk tot uiting in het vertoog van Verbrugge. Hij schrijft over een cultuur op drift en stelt dat de mensen vermaakt willen worden. Het mateloze consumentisme en subjectivisme hebben het gevoel voor

¹⁵⁰ W. Aalders, *De tijdgeest weerstaan*, Amsterdam 1984, p. 50-57.

¹⁵¹ R. Seldenrijk, *Man en vrouw in de traditie der eeuwen*, Heerenveen 1999, p. 54.

¹⁵² A.A.M. Kinneging, *Geografie van goed en kwaad*, Utrecht 2005, p. 212.

vorming danig afgestompt.¹⁵³ Dat daarmee ten slotte ook de wil tot voortplanting en overdracht van een cultuur uitdooft, is niet verwonderlijk. De innerlijke ondermijning van onze cultuur wordt momenteel nog het meest dramatisch zichtbaar in de demografische aardverschuiving die Europa te wachten staat als binnen enkele decennia een groot deel van de autochtone bevolking vergrijsd zal zijn, met alle sociale en culturele problemen van dien.¹⁵⁴ “De huidige Europese vergrijzing is een eminent symptoom en symbool van vervreemding van het leven, waarin de geest van een tijd zich op zichzelf wreekt. Wij leven in deze transformatie en weten niet waarheen zij voert”.¹⁵⁵

Verbrugge geeft aan dat met het wegvallen van de heiligheid van het huwelijk ook de gemeenschapsbanden in het geding zijn. “De profanisering van het huwelijk en de subjectivering van de levensstijl maken dat de mogelijkheid van echtscheiding afhankelijk is van onze keuze en dus willekeurig. Daarmee erodeert de grondslag van onze cultuur, omdat ook deze elementaire sfeer, waarin de gemeenschap tussen mensen in de eerste plaats wordt vormgegeven, een subjectieve aangelegenheid is geworden”.¹⁵⁶ Hij wijst erop dat door het proces van profanisering de mens zich in toenemende mate als schijnbaar laatste maatstaf van het leven gaat manifesteren en hij aldus een individueel subject wordt.¹⁵⁷ Dit vormt tegelijkertijd een ernstige ondermijning van de cultuur, omdat cultuur objectief gedeelde levenswijzen vooronderstelt waardoor een gemeenschap in ere wordt gehouden en in vorm blijft.¹⁵⁸

5.4.3 Uitweg

Het was de evangeliebelijder en staatsman Groen van Prinsterer die in 1831 reeds schreef: “Maar dit is juist het wezen der valsche wijsbegeerte dat zij de mensch boven God, het geloof aan de Openbaring beneden

het vertrouwen op eigen inzichten, heeft gesteld”.¹⁵⁹ Hij zag de wortels van de Verlichting: “Het liberalisme is een plant in de duisternis des ongeloofs gekweekt, maar die, in het Evangelielicht, verkwijnt en versterft”.¹⁶⁰ Heel duidelijk heeft hij aangegeven dat waar men het Evangelie verwerpt, men daar een “kerk des ongeloofs” voor terugkrijgt. “De Staat die zich van het Christendom losscheurt, is vijandig en geenszins neutraal. Geen scheiding wil het liberalisme, maar de nauwste vereeniging tussen de revolutionairen Staat en eene met dien Staat gelijksoortigen Kerk”.¹⁶¹

Die ‘ongeloofskerk’ waarin men zichzelf tot norm is, dringt zich in het huidige tijdsbestek steeds manifester op. Daarbij is al verwezen naar het moderne liberale gedachtegoed als het gaat over het huwelijk en de daarmee verband houdende culturele crisis.

Zoals hierboven omschreven zijn er drie centrale functies van het gezin te onderscheiden: bescherming, zorg en opvoeding. Voor het kind is overleven vrijwel ondenkbaar zonder de zorg, bescherming en opvoeding door gezin en familie, maar ook de meeste volwassenen zijn er zonder gezin en familie fysiek en psychisch slecht aan toe. Andere instituties kunnen de functies van gezin en familie wel ten dele overnemen, maar nooit vervangen. “De zorg, bescherming en opvoeding in gezins- en familieverband vormen de grondslag voor het verdere leven. Gezin en familie zijn dus inderdaad de hoeksteen van ons bestaan”.¹⁶² De kwaliteit en stabiliteit van een hoeksteen is van beslissend belang voor de hechtheid en stevigheid van een gebouw. Evenzo heeft de kwaliteit en stabiliteit van huwelijken c.q. gezinnen een kardinale betekenis voor de cohesie en toekomst van de samenleving. Wanneer het huwelijk wordt ontmanteld en verbasterd tot een contract voor een beperkte tijd, vooral tot eigen voordeel dient en op voorwaarde dat de andere partner zich aan de afspraken houdt, staat het welzijn van de samenleving op het spel. Het huwelijk daarentegen is een verbintenis die vanaf het begin van de mensheid door God is ingesteld als een verbond tussen één man en één vrouw dat gekenmerkt wordt door duurzaamheid, intimiteit,

¹⁵³ Zie ook: N. Postman, *Wij amuseren ons kapot*, Houten 1986.

¹⁵⁴ A. Verbrugge, *Tijd van onbehegen*, Amsterdam 2004, p. 240-241.

¹⁵⁵ Idem, p. 241.

¹⁵⁶ Idem, p. 238.

¹⁵⁷ Het tot nu toe meest stuitende voorbeeld waarin men zichzelf tot norm stelt, is de oprichting van de Partij Naastenliefde, Vrijheid & Diversiteit (PNVD), die onder meer bepleit dat seksuele contacten met jongeren vanaf twaalf jaar moeten worden toegestaan. Deze partij wil de leeftijdsgrens op den duur helemaal afschaffen. Zij streeft er ook naar dat het huwelijk uit de wetgeving wordt geschrapt.

¹⁵⁸ A. Verbrugge, *Tijd van onbehegen*, Amsterdam 2004, p. 237.

¹⁵⁹ G. Groen van Prinsterer, *Overzicht 1831* in: *Verspreide Geschriften I*, Amsterdam 1859, p. 122.

¹⁶⁰ G. Groen van Prinsterer, *Bijdrage der Grondwet in Nederlandschen zin* in: *Verspreide Geschriften I*, Amsterdam 1859, p. 231.

¹⁶¹ G. Groen van Prinsterer, *Vrijheid van Christelijk-Nationaal Onderrwijs in verband met Scheiding van Kerk en Staat*, 's-Gravenhage 1863, p. XXXIX.

¹⁶² A.A.M. Kinneging, *Geografie van goed en kwaad*, Utrecht 2005, p. 185-186.

wederkerigheid en exclusiviteit. Dit houdt onder meer in dat geen enkele andere menselijke verhouding een belemmering mag vormen voor de huwelijksband tussen man en vrouw.

“Als samenleving zijn we niet meer in staat om aan te geven wat wel en niet moreel aanvaardbaar is, omdat wij niet langer *gemeenschappelijk* religieus geïnspireerd zijn of anderszins toegerust met een objectief richtsnoer voor wat wel en wat niet tot het goede leven bijdraagt”.¹⁶³ En daarmee komen we ook bij de kern van het culturele verval van de huidige maatschappij. Het objectieve richtsnoer dat de norm aangeeft van ons maatschappelijk doen en laten is het Woord van God, van de Heere die alle mensen, dieren, planten en dingen geschapen heeft. Bij deze schepping gaf Hij de mens een instructie mee die aangeeft hoe mensen met elkaar en met de schepping zouden moeten omgaan, willen zij goed leven met elkaar, met anderen. De oorzaak voor het culturele verval ligt in de ontkenning van de Auteur en de autoriteit van de scheppingsinstructie. Het enige antwoord om het culturele verval duurzaam tegen te gaan, ligt daarom in de erkenning van de waarde van Gods geboden en de helende werking ervan. Om het met de woorden van Groen van Prinsterer te zeggen: “Gelukkig Nederland, (...), indien het behoefte gevoelt om weder te keeren tot den God wiens duizendwerf verbeurde gunst misschien nog voor ons weggelegd is; indien het leert dat elke ware herziening der Grondwet met het aannemen van Gods wet begint”.¹⁶⁴ Niet alleen een wederkeer (een moreel *réveil*) van de burgers, maar ook van de overheid.

5.4.4 Taak van de kerk

Het opstellen van regels met betrekking tot de huwelijksluiting en de rechten en plichten die aan het huwelijk worden verbonden is primair een taak van de overheid. De kerk heeft de opdracht om de overheid adviserend terzijde te staan.¹⁶⁵ Zij wijst de overheid op haar plicht om de huwelijkswetgeving in te richten conform de bijbelse normen, zodat de kerk zich hierbij kan aansluiten.¹⁶⁶ In de tweede plaats kunnen de

¹⁶³ A. Verbrugge, *Tijd van onbehagen*, Amsterdam 2004, p. 51.

¹⁶⁴ G. Groen van Prinsterer, *Bijdrage der Grondwet in Nederlandschen zjn* in: *Verspreide Geschriften I*, Amsterdam 1859, p. 253.

¹⁶⁵ Vgl. L.J. van Apeldoorn, 'De historische ontwikkeling van het recht omtrent de huwelijksluiting in Nederland', in: *Christendom en Historie*, Lustrumbundel, Amsterdam 1935, p. 129.

¹⁶⁶ Zie artikel 70 van de Dordtse Kerkorde.

kerkelijke regels dienen als aanvulling op de door de overheid gestelde regels. Ten derde staan ook de kerk middelen ter beschikking om de zonden op dit terrein onder de leden tegen te gaan via de kerkelijke tucht. Hiervoor is het niet nodig dat de overtreding ook tegelijkertijd een overtreding is van de regels die de overheid heeft gesteld.

Het huwelijk is een goddelijke instelling. De kerk moet er daarom zorgvuldig op toezien dat deze instelling door overheid en burgers zuiver bewaard wordt. Dat kan ze doen door bijvoorbeeld in prediking, huwelijks catechese en in contacten met de overheid juiste voorlichting te geven. Een goede voorbereiding tot het huwelijk is nodig om een goed huwelijks- en gezinsleven te bevorderen.¹⁶⁷ Ook is het gewenst dat via het pastoraat de kerk jonge echtparen begeleid en toerusting verzorgt voor ouders met opgroeiende kinderen of opstandige pubers. Kerkenraden dienen serieus te overwegen of toerustingsactiviteiten ook toegankelijk zijn voor ouders en jongeren die geen lid zijn van een kerkelijke gemeente.

5.4.5 Taak van de overheid

De overheidsbemoediging in ons land met het huwelijk was aanvankelijk beperkt. De Gereformeerde Kerk ten tijde van de Republiek droeg zorg voor de huwelijksadministratie. De huwelijksplechtigheid vond plaats in de kerk. Daarbij werden de door de overheid vastgestelde regels ten aanzien van de afkondiging en voltrekking in acht genomen door de predikant. In sommige steden en dorpen werd later de mogelijkheid geopend om te trouwen voor de schepenen. Nog later werden huwelijken voltrokken in Lutherse, Doopsgezinde en Rooms-katholieke kerken door de overheid erkend.¹⁶⁸

De burgerlijke stand dateert uit de Franse Tijd. Nadat in 1810 het Koninkrijk Holland (1806-1810) bij het Franse Keizerrijk was ingelijfd, werd in 1811 de Code Civil, het Franse Burgerlijk Wetboek van kracht. Onderdeel hiervan was de Etat Civil, onze huidige Burgerlijke stand. In enkele gedeelten van ons land was deze reeds van kracht. Het betroffen delen, die al eerder bij Frankrijk waren gevoegd (1796/1808).¹⁶⁹

¹⁶⁷ *Het huwelijk*. Herderlijk schrijven van de generale synode der Nederlandse Hervormde Kerk, Den Haag 1952, p.119.

¹⁶⁸ J. Mulder en A. Weggeman, *Trouw moet blijken*, 's-Gravenhage 1993, p. 11.

¹⁶⁹ R.F. Vulsmas, *Geboekt van wieg tot graf, burgerlijke stand, bevolkingsregister en DTB*, Den Haag 1980. De afkorting DTB staat voor doop-, trouw- en begrafenissenboeken.

Gezien de ordenende positie van het huwelijk binnen de samenleving is het noodzakelijk dat de overheid toeziet op de wettigheid van de huwelijkssluiting en de rechten en plichten regelt die zijn verbonden aan het huwelijk. De openbare orde is in het geding en juist daarom is het huwelijk de enige omvattende en duurzame levensverbintenis die in de wet is geregeld. Overigens is in de wet geen definitie van huwelijk te vinden. Dat is niet onlogisch, omdat het wezen van het huwelijk niet in het recht is gelegen.

In de bijbelse visie is de overheid door God geroepen “tot bescherming van de mens in persoon en bezittingen van de Goddelijke ordening van huwelijk en gezin”. In artikel 12 van het Program van beginselen staat dit zo verwoord.¹⁷⁰ De beschermende taak van de overheid dient zich in het bijzonder te richten op het tegengaan van verbastering of ontbinding van huwelijk en gezin, omdat deze een hoeksteen voor de samenleving vormen en aantasting daarvan de gehele samenleving ondermijnt en ontwricht.

Het gezin is een onmisbaar element in de samenleving en vormt daarin de kleinste kern. Een opdeling hiervan doet losse atomen ontstaan, zonder structuur, zonder samenhang met het geheel. Wanneer door het overheidsbeleid de gezinsstructuur steeds verder wordt ondergraven door te blijven hameren op het aambeeld van de individualisering, verbreekt op den duur de samenleving. Het voeren van een goed gezinsbeleid betekent niet in de eerste plaats het verhogen van de kinderbijslag, maar gaat veel dieper. Het betekent het stopzetten van de beleidsmatige individualisering, een herwaardering van het huwelijk en het tegengaan van verloedering. Kortom, een goed gezinsbeleid is gebaseerd op de inzettingen van God. Hierin heeft de overheid, als dienaar van God, een heilige roeping. Het bewaren en bewaken van een goede orde van de samenleving is in het belang van iedere burger, elk gezin, alle scholen, ondernemingen, kerken en verenigingen.¹⁷¹

5.5 Conclusie

In dit hoofdstuk is aangegeven wat de staatkundig gereformeerde visie is op huwelijk en gezin. Beide zijn door God ingesteld. Het gezin is een

¹⁷⁰ SGP, *Toelichting op het Program van Beginselen van de Staatkundig Gereformeerde Partij*, 's-Gravenhage 2003, p. 56, 57. Ook in artikel 6 staat dat de overheid het individu en het door God ingestelde huwelijk dient te beschermen (p. 32).

¹⁷¹ Vgl. Artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis.

onmisbaar element in de samenleving en vormt daarin de kleinste bouwsteen. Wanneer door het overheidsbeleid de gezinsstructuur steeds verder wordt ondergraven door te blijven hameren op het aambeeld van de individualisering, gelijkheid van man en vrouw en de autonomie van de mens, ondermijnt dat op den duur de samenleving. Dit leidt tot ontwrichting en verkillig in de maatschappij en tot een culturele crisis. Gezien de ernst van de situatie is er voldoende aanleiding tot herwaardering van het huwelijk en herstel van degelijke en duurzame opvoedingssituaties, thuis en op school. Het gaat hier om de hechtheid en de toekomst van de Nederlandse samenleving.

In weerwil van de liberale en soms permissieve opvattingen van opiniemakers, is het opmerkelijk te constateren dat, terwijl de meeste Nederlanders zichzelf in algemene zin als progressief of niet-conservatief aanduiden, zij ten aanzien van huwelijk en gezin overwegend behoudende voorkeuren hebben. De meeste jonge mensen zien een huwelijk met kinderen als hun toekomst. Onderzoek naar opvattingen omtrent optimale opvoedingssituaties concludeert in de regel toch tot een voorkeur voor een gezin met een vader en een moeder.

In het volgende hoofdstuk worden concrete voorstellen gedaan om deze positieve ‘onderstroom’ te ondersteunen en te komen tot een gezins- en kindvriendelijk beleid.

6. Naar een gezins- en kindvriendelijk beleid

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden voorstellen gedaan voor goedgezinde politiek. Deze voorstellen vinden plaats vanuit twee invalshoeken. In de eerste plaats is er het herstel van huwelijk en gezin vanuit bijbels perspectief. Om de waarde van het gezin in de visie van de SGP tot uitdrukking te brengen, dient het overheidsbeleid op een groot aantal punten te worden bijgesteld. Daarnaast worden de voorstellen gedaan vanuit het perspectief van het kind. Het belang van kinderen om op te groeien in een veilige en stabiele omgeving kan niet genoeg worden benadrukt.

Vanuit deze twee invalshoeken worden voorstellen gedaan om ondermijning van het gezin tegen te gaan en herstel te bevorderen (par. 6.2). Daarnaast worden concrete voorstellen gedaan om kindgerichte gezinsondersteuning te stimuleren (par. 6.3) en arbeidsgerichte gezinssteun in rechtvaardiger proporties te brengen (par. 6.4).

6.2 Ondermijning of herstel van het gezin

Zoals uit de vorige hoofdstukken blijkt, staan huwelijk en gezin onder druk. Er zijn diverse wetswijzigingen die het kenmerk gemeen hebben dat ze het wettelijke (monogame) huwelijk 'ontmantelen'. Vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw is de overheid steeds sterker op de individualiseringstoer gegaan ten koste van het gezinsbeleid. Daar komt bij dat het gelijkheidsdenken ertoe heeft geleid dat steeds minder onderscheid gemaakt wordt tussen gehuwd en ongehuwd samenleven. Het feit dat één op de drie kinderen buiten het huwelijk wordt geboren, geeft aan hoezeer de secularisatie is doorgegaan.

6.2.1 Geregistreerd partnerschap

In dat verband moet de invoering van het 'geregistreerd partnerschap' in sommige landen als de meest wezenlijke aantasting van het huwelijk beschouwd worden en een mijlpaal in de secularisering van de staat en de samenleving, zij het dat 'de samenleving' daar al op vooruit liep met de praktijk van het samenlevingscontract. Tussen een samenlevingsverband op basis van een samenlevingscontract (puur privaatrechtelijk) en een geregistreerd partnerschap bestaat een essentieel verschil, in die zin dat bij het laatstgenoemde verband de overheid, in de functie van ambtenaar van de burgerlijke stand, een rol speelt, evenals bij het huwelijk.

Het 'geregistreerd partnerschap' is dan ook weinig anders dan het heidense (Romeinse) huwelijk in een nieuw jasje. Dit, omdat het gebaseerd is op enkele wilsovereenstemming van de partners en derhalve ook bij wilsovereenstemming, zonder dat de rechter er aan te pas behoeft te komen, beëindigd kan worden.

Het is overigens opmerkelijk dat onder andere de Nederlandse overheid in het secularisatieproces niet het huwelijk heeft afgeschaft maar het geregistreerde partnerschap *ernaast* geplaatst. Dit waarschijnlijk mede omdat het huwelijk, of althans de huwelijksluiting op het stadhuis of gemeentehuis, nog immer ongekend populair is.

In een eerdere publicatie is de staatkundig gereformeerde visie op alternatieve leefvormen neergelegd.¹⁷² Hoewel ook daarin als ideaal wordt verwoord dat het huwelijk de enige toegestane samenlevingsvorm is, wordt tevens erkend dat de maatschappelijke werkelijkheid helaas totaal anders is. In de regelgeving zal daarom rekening moeten worden gehouden met materiële samenlevingsvormen. Het beleid dient erop gericht te zijn de problematiek op publiekrechtelijk gebied in te dammen teneinde chaos te vermijden. Concreet moeten de materiële samenlevingscriteria in de verschillende wetten worden geüniformeerd en dient de handhaving geïntensiveerd te worden door uitwisseling van persoonsgegevens.¹⁷³

6.2.2 Samenlevingscontract

In tegenstelling tot het geregistreerd partnerschap is er bij het samenlevingscontract geen sprake van het element 'publieke erkenning'. Men kan ervoor kiezen om een onderhandse akte of een notariële akte op te stellen. Ook kan men ervoor kiezen zich te laten registreren in de Gemeentelijke basisadministratie (GBA).¹⁷⁴ Overigens komt ook het ongehuwd samenwonen zonder enige vorm van contract veelvuldig voor.

In de bijstand en in de Algemene Ouderdomswet (AOW) krijgen alleenstaanden 70 procent van het sociaal minimum en echtparen (en geregistreerde partners) ieder de helft. Het kan daarom voor alleenstaanden die gaan samenwonen verleidelijk zijn om te frauderen. Intensivering van de controles door de uitbreiding van onverwachte huisbe-

¹⁷² J. Mulder en A. Weggeman, *Trouw moet blijken*, Den Haag 1993.

¹⁷³ Idem, p. 28-30.

¹⁷⁴ Registratie in de GBA moet duidelijk onderscheiden worden van het geregistreerd partnerschap waar de registratie plaatsvindt in het register van de burgerlijke stand.

zoeken kan dit tegengaan. Bij constatering van fraude moeten financiële sancties worden toegepast. Ook kan fraude worden tegengegaan door uitwisseling van persoonsgegevens.

Uit het oogpunt van bescherming en herwaardering van het huwelijk zouden niet-gehuwde stellen niet mogen profiteren van financiële voordelen die oorspronkelijk bedoeld zijn voor gehuwde stellen in de sociale zekerheid of in de fiscaliteit. Daarnaast zou de overheid het huwelijk kunnen bevorderen, bijvoorbeeld door het sluiten van een huwelijk bij de burgerlijke stand gratis of goedkoper te maken.

In september 2005 kwam een bijzondere vorm van samenwoning in het nieuws. Een echtpaar ondertekende een samenlevingscontract met een vrouw. Dit werd 'gevierd' als een triohuwelijk. De SGP-fractie in de Tweede Kamer heeft geprobeerd deze vorm van polygamie te laten verbieden, maar dit was volgens de regering juridisch niet mogelijk, omdat een samenlevingscontract een privaatrechtelijke overeenkomst is.¹⁷⁵ In dat kader pleit de SGP voor een wettelijk verbod op een samenlevingscontract met meer dan twee personen.

6.2.3 Echtscheiding

Het (staats)huwelijk, zoals dat in de Europese landen heden ten dage (nog) in stand gehouden wordt, voldoet in verre gaande mate nog aan de bijbelse norm van de onverbreekelijkheid van het huwelijk. Zelfs in een land als Nederland is de enkele wilsovereenstemming nog steeds geen echtscheidingsgrond. Nog steeds moet daar door de rechter het 'duurzaam ontwricht' worden uitgesproken.¹⁷⁶

Het probleem van de 'gebroken gezinnen' trekt zijn diepe sporen in de samenleving. Met name de kinderen zijn vaak het spreekwoordelijke kind van de rekening. De ouder die achterblijft moet zowel een inkomen verwerven als voor de kinderen zorgen, wat in de praktijk vrijwel ondoenlijk is. Of de zorg voor de kinderen schiet tekort, of het inko-

¹⁷⁵ Aanhangsel bij de Handelingen Tweede Kamer 2005-2006, nr. 219, 27 september 2005.

¹⁷⁶ De beperkte echtscheidingsgrond van overspel is wegens kennelijk misbruik hiervan vervangen door het begrip 'duurzame ontwrichting'. Hierbij past overigens de kanttekening dat de rechter in een aantal gevallen al niet meer aan een inhoudelijke toets toekomt. Dit is het geval dat in artikel 1:154 BW, eerste lid, wordt omschreven: "Echtscheiding wordt op gemeenschappelijk verzoek van de echtgenoten uitgesproken indien het verzoek is gegrond op hun beider oordeel dat het huwelijk duurzaam ontwricht is".

men is onvoldoende, of men schiet er zelf geestelijk en lichamelijk bij in vanwege het geschonden vertrouwen. En vaak ook gebeuren deze dingen alle drie tegelijkertijd, omdat ze met elkaar samenhangen.¹⁷⁷ Ook legt het uiteenvallen van huwelijken en relaties onder andere een (financiële) last op de woningmarkt, op sociale vangnetten zoals de bijstand en op de welzijnszorg. Naast alle psychische problemen leiden echtscheidingen daarom ook tot grote maatschappelijke kosten.

In Malta bestaat de echtscheiding wettelijk niet. Dat sluit nog het beste aan bij de onverbreekelijkheid van het huwelijksverbond. De SGP is van mening dat echtscheidingen zoveel mogelijk moeten worden voorkomen. Alleen vanwege de 'hardigheid des harten' heeft Mozes bevolen een scheidbrief te geven, met name wanneer er sprake is van overspel.¹⁷⁸ In alle gevallen moet verplichte bemiddeling ('mediation') bij echtscheidingen plaatsvinden.¹⁷⁹ De rechter moet bij de echtscheidingsprocedure toetsen of mediation serieus aan de orde is geweest. De overheid moet verplichte bemiddeling invoeren en financieel ondersteunen. De samenleving zal op termijn de vruchten daarvan plukken en de investeringen in veelvoud terugverdienen. Bovendien – en dáár gaat het vooral om – zullen de gezinnen en kinderen er wél bij varen.

Naast de bemiddeling bij echtscheidingen moet ook worden tegengegaan dat mensen (zeer) lichtvaardig trouwen. Hiervoor dient de overheid te zorgen voor adequate huwelijksvoorlichting, waarbij aanstaande bruidegommen en bruiden met nadruk worden gewezen op hun verantwoordelijkheden en plichten jegens elkaar en jegens de samenleving.

6.2.4 Flitsscheiding

Het huwelijk kan worden omgezet in het geregistreerd partnerschap. In tegenstelling tot het huwelijk hoeft het geregistreerd partnerschap niet door de rechter te worden ontbonden, maar kan worden volstaan met de gang naar de notaris. Om langdurige procedures en kosten te besparen, kiezen veel echtparen die willen scheiden voor de omzetting van hun huwelijk in het geregistreerd partnerschap, waarna zij deze door de notaris laten ontbinden. Dit wordt de 'flitsscheiding' genoemd.

¹⁷⁷ A.A.M. Kinneging, *Geografie van goed en kwaad*, Utrecht 2005, p. 187.

¹⁷⁸ Mattheüs 19: 7-9.

¹⁷⁹ B.J. van der Vlies en H.J. Hooglander, 'Gezin plaats geven die het verdient' in: *Reformatorisch Dagblad*, 21 januari 2003.

Door deze praktijk wordt niet alleen de onverbreekelijkheid van het huwelijk ondergraven, maar ook een zorgvuldige echtscheidingsprocedure door de rechter. Door de mogelijkheid te ontnemen dat huwelijken kunnen worden omgezet in het geregistreerd partnerschap, kunnen ‘flitscheidingen’ worden voorkomen.¹⁸⁰

6.2.5 ‘Homohuwelijk’

Sinds 1 april 2001 is het mogelijk dat twee personen van hetzelfde geslacht een huwelijk kunnen aangaan, het zogenoemde ‘homohuwelijk’. Tevens is de adoptie van kinderen door homoparen mogelijk gemaakt. Aanvankelijk via éénouderadoptie, gevolgd door een tweede adoptie van Nederlandse kinderen. Thans wordt door de regering voorgesteld gezamenlijke adoptie, ook van buitenlandse kinderen, mogelijk te maken.¹⁸¹

Met het oog op de herwaardering van het huwelijk moet het ‘homohuwelijk’ zo spoedig mogelijk worden afgeschaft. Zolang het ‘homohuwelijk’ niet is afgeschaft, moet in elk geval op korte termijn de rechtspositie van ambtenaren die gewetensbezwaren hebben tegen het sluiten van dergelijke ‘huwelijken’ betere wettelijke bescherming krijgen. Er is een aantal gemeenten die geen ambtenaren aannemen die deze gewetensbezwaren hebben.

6.2.6 Seksualiteit

Seksualiteit tussen man en vrouw is door Gods goedheid in de schepping aan de mens gegeven. Het positieve daarvan kan niet genoeg worden benadrukt, mits deze plaatsheeft binnen het huwelijk, waarbij trouw en geborgenheid – als het goed is – centraal staan. Helaas gebeurt er juist als het gaat om seksualiteit in de samenleving zo veel wat in strijd is met de Bijbel, dat het mooiste verandert in het slechtste.

Uit onderzoek blijkt dat de gemiddelde leeftijd waarop jongeren voor het eerst seksuele gemeenschap hebben, steeds lager wordt. Door de ‘pil’ voor jongeren tot 21 jaar in het basispakket van de ziektekostenver-

¹⁸⁰ Ook familierechtadvocate Loes Gijbels pleit voor het onmogelijk maken van ‘flitscheiding’, omdat deze in het buitenland niet (altijd) wordt erkend (Elsevier, 14 oktober 2006, p.36-38)..

¹⁸¹ Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met verkorting van de adoptieprocedure en wijziging van de Wet opneming buitenlandse kinderen ter adoptie in verband met adoptie door echtgenoten van gelijk geslacht tezamen, TK 30 551.

zekering te laten, suggereert de regering ten onrechte dat seksuele gemeenschap van tieners (buiten het huwelijk) aanvaardbaar is. De SGP vindt dat een verkeerd signaal. Voorbehoedmiddelen horen helemaal niet in de ziektekostenverzekering thuis, omdat deze de vrije seksuele moraal bevorderen. De overheid behoort in haar voorlichtingscampagnes in de eerste plaats te wijzen op de onlosmakelijke band tussen huwelijk en seksualiteit. Het nog altijd toenemend aantal geslachtsziekten en HIV-besmettingen laat zien waar de vrije seksuele moraal toe kan leiden.

Door de vrije seksuele moraal is ook het aantal ongewenste zwangerschappen toegenomen. Zorgwekkend is het stijgende aantal tienerzwangerschappen. Als gevolg hiervan nemen ook de abortussen stevig in aantal toe. In hoofdstuk 2 is al gemeld dat in Europa iedere halve minuut een abortus plaatsvindt.¹⁸² Het jonge leven van veel ongeboren kinderen wordt hierdoor beëindigd. De beschermwaardigheid van het leven is hierbij serieus in het geding.¹⁸³ Abortus provocatus op niet-medische indicatie moet daarom zo spoedig mogelijk worden verboden. Daarbij moet bij ongewenste zwangerschap adequate hulp worden geboden aan moeder en kind. Voor beiden moet eventueel opvang en goede begeleiding beschikbaar zijn. Daarnaast kan het verantwoordelijkheidsbesef bij jongeren worden bevorderd door actieve voorlichting over de negatieve gevolgen van de vrije seksuele moraal en de nadelige consequenties van een abortus.¹⁸⁴

De vrije seksuele moraal heeft er ook toe geleid dat het bordeelverbod is afgeschaft. Deze afschaffing legitimeert de verbreking van de band tussen huwelijk en seksualiteit. Ook is het in strijd met de waardigheid van de vrouw. Nederland voert hierin los van de andere EU-lidstaten een zeer eigenzinnig beleid. Een spoedige herinvoering van het bordeelverbod is zeer wenselijk. Dat moet dan wél worden nageleefd en gecontroleerd. Ook de prostituanten moeten strafbaar worden gesteld bij het

¹⁸² Zie paragraaf 2.3.2, noot 39. Institute for Family Police, *Report on the Evolution of the family in Europe 2006*, 2006, p. 18.

¹⁸³ Volgens de SGP is het abortusbeleid ook in strijd met de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*. Blijkbaar is deze universele verklaring niet zó universeel, dat zij de rechten erkent van nog niet geboren mensen.

¹⁸⁴ Circa twintig procent van de vrouwen die een abortus provocatus heeft ondergaan kampt na enige tijd met psychische problemen.

bezoek aan bordelen of tippelaars. De legalisering van bordelen blijkt de illegale vrouwenhandel bepaald niet te hebben teruggedrongen, zoals de regering bij de legalisering nog veronderstelde. Daarom is een hardere aanpak van mensenhandelaren en loverboys nodig.

De overheid heeft de taak om de ongebondenheid van de mensen te bedwingen. Daarom moet de overheid strenger optreden tegen zeden-delicten. Met betrekking tot zedenmisdrijven (kinderporno, incest en (groeps)verkrachtingen) moet de opsporingscapaciteit worden vergroot en de strafmaat verhoogd. Het laatste zeker in het geval van recidive.

6.2.7 Moraal in de media

Wat betreft de verbreiding van de vrije seksuele moraal, hebben de media in de achterliggende decennia helaas een bedenkelijk grote rol gespeeld. Zowel in het publieke als in het commerciële bestel heeft de overheid de taak om erop toe te zien dat allerlei uitingen niet in strijd zijn met de waardigheid en het respect die op grond van de bijbelse richtlijnen verwacht mogen worden in de omgang met God en met elkaar. In het belang van de gezonde moraal binnen het gezin en van de samenleving als geheel, moeten godslasterlijke, kwetsende en zedenloze uitingen worden geweerd. Worden dergelijke uitingen toch getoond, dan dient daartegen te worden opgetreden. Ze zijn niet alleen schadelijk voor kinderen (zoals door vrijwel iedereen wordt toegegeven), maar ook voor volwassenen. De negatieve invloed van slechte televisieprogramma's en videoclips (van TMF en MTV) is overtuigend aangetoond en de verloedering van de samenleving is mede daarvan het gevolg. Zelfregulering is nuttig, maar ontslaat de overheid niet van haar eigen verantwoordelijkheid. Zij dient de ontwikkeling van 'filters' te stimuleren. Het kwaliteitskeurmerk (Kijkwijzer) voor films, video's en andere beeld- en geluidsdragers is nuttig, maar niet afdoende. Mede omdat het zich uitsluitend richt op jongeren. Blokkerende 'geweldchips' en 'sekschips' moeten verplicht worden gesteld op apparatuur die in Nederland op de markt wordt gebracht, zodat voor ouders een makkelijk instrument beschikbaar komt om de geestelijke gezondheid van hun kinderen te beschermen.

Internet is zowel in letterlijke als in figuurlijke zin een virtuele vrijstaat. Bedenkelijke schaduwzijden van het internetgebruik zijn de verspreiding van (kinder)pornografie die het gezin bedreigen. Het is een verantwoor-

delijkheid van de overheid om via een ondubbelzinnige normstelling en daadkrachtige handhaving te voorkomen dat de maatschappij een permissieve samenleving wordt. De Nederlandse overheid moet deze zaken ook in internationaal verband agenderen. Het is noodzakelijk om dubieuze internet-uitingen zo dicht mogelijk bij de bron – de provider – te bestrijden. Aan het einde van de 'pijplijn' – bij de gebruiker – is adequate bescherming essentieel door middel van de zogenoemde filtertechnieken. Ontwikkeling en integratie van filters dienen door de overheid te worden gestimuleerd.

Ook in kunstuitingen, op reclameborden, in boeken en tijdschriften, met name de jongerenbladen, staan vaak weerzinwekkende en demoraliserende teksten en afbeeldingen. De overheid zal hierin regulerend moeten optreden. Het gaat daarbij niet om censuur. Dat is gelet op de effecten een goedkoop verwijt. Echte creativiteit bevordert de recreatie van mensen, niet de hiervoor genoemde destructieve tendensen in de samenleving.

6.2.8 Jeugdbeleid

De basis van het jeugdbeleid dient te liggen in een overdracht van bijbelse waarden en normen. Deze overdracht begint vanaf de geboorte en moet allereerst in het gezin plaatsvinden. De eerste verantwoordelijkheid voor de opvoeding ligt bij de ouders. Het onderwijs en de kerken (het kerkelijk jeugdwerk) moeten deze overdracht van waarden en normen voortzetten. In gezamenlijkheid zullen zij moeten proberen de jeugd verantwoordelijkheid voor zichzelf en anderen bij te brengen.

Uit onderzoek blijkt dat de eerste levensjaren een cruciale periode zijn voor zowel de lichamelijke als de sociale en cognitieve ontwikkeling van kinderen. De eerste drie levensjaren zijn van groot belang voor de gezonde ontwikkeling van de hersenen. Deze wordt in het bijzonder bedreigd door slechte voeding, infectieziekten, verslavende middelen en stress bij de moeder. Deze factoren zijn vanaf de conceptie en dus al tijdens de zwangerschap van invloed op het kind.¹⁸⁵

Wanneer ouders betrokken zijn bij criminaliteit, is de kans dat hun kinderen dat ook zullen worden aanzienlijk groter. Uit onderzoek blijkt dat 6 procent van de gezinnen verantwoordelijk is voor de helft van alle

¹⁸⁵ M. Junger, 'Naar een kosteneffectief beleid ter voorkoming van antisociaal gedrag' in: *Opbrengsten van sociale investeringen*, RMO, Amsterdam 2006, p. 37.

veroordelingen.¹⁸⁶ Antisociaal gedrag op jonge leeftijd voorspelt onder meer toekomstige relatieproblemen, een problematische schoolcarrière, een relatief grote kans op werkloosheid en een relatief grote kans om op een uitkering te zijn aangewezen.¹⁸⁷ Om deze reden, en omdat antisociaal gedrag zich op latere leeftijd moeilijk meer laat beïnvloeden, is vroegtijdig ingrijpen van groot belang.

Nederland kent drie tot vijf procent risicogezinnen. Zij vormen het 'zorgenkind' van de samenleving.¹⁸⁸ Daar waar opvoedingsproblemen verwacht worden, dient vroegtijdig opgetreden te worden. Daarbij spelen consultatiebureaus een belangrijke rol. Daar waar problemen zijn, moet er een mogelijkheid zijn of beschikbaar komen die met hulp en (verplichte) ondersteuning op te lossen. Goede ondersteuning en gezinscoaches kunnen veel narigheid in een later stadium voorkomen bij zowel de kinderen als opvoeders. Het onderwijs, de buurt en de (wijk)politie hebben een belangrijke rol om opvoedingsproblemen te signaleren. Hierbij moet sneller worden overgegaan tot verplichte opvoedingsondersteuning. Daarvoor is meer samenwerking nodig tussen hulpverleners, gezondheidszorg, politie en justitie om een sluitende aanpak te creëren voor ontspoorde jongeren. Het inschakelen van pleeggezinnen heeft, indien mogelijk, de voorkeur boven opname in een instelling. Jongeren met problemen worden dan opgevangen in een situatie die zoveel mogelijk een normaal gezinsleven benadert.

Bijzondere aandacht verdient het huiselijk geweld. Huiselijk geweld is geweld dat door iemand uit de huiselijke kring van het slachtoffer wordt gepleegd. Dit is de meest voorkomende geweldsvorm in onze samenleving. Bij geen enkele geweldsvorm vallen zo veel slachtoffers als bij huiselijk geweld. Uit onderzoek blijkt dat in Nederland meer dan een kwart van de bevolking (in een bepaalde periode of meerdere perioden van zijn of haar leven) wekelijks of dagelijks slachtoffer is (geweest) van huiselijk geweld.¹⁸⁹

Huiselijk geweld is, ook los van de gevolgen die het voor kinderen heeft, onder alle omstandigheden, jegens wie ook gepleegd, altijd onaanvaardbaar. Vanuit de constatering dat de overheid een taak heeft in

¹⁸⁶ Idem, p. 39.

¹⁸⁷ Idem, p. 61.

¹⁸⁸ C.I.J.M. Ross-van Dorp, *Gezinsbeleid*, TK 30 512, nr. 2, 's-Gravenhage 31 maart 2006, p. 2.

¹⁸⁹ J.P.H. Donner, *Privé geweld – publieke zaak*, TK 28 345, nr. 2, Den Haag 12 april 2002, p. 3.

het verzekeren van de veiligheid van iedere burger, moet het beleid voor de aanpak van huiselijk geweld verder worden geïntensiveerd.

6.2.9 Gezin in Grondwet

Zoals vermeld in hoofdstuk 3 kennen vele andere bij de Europese Unie aangesloten landen in hun Grondwet een aantal bepalingen over huwelijk en/of gezin.¹⁹⁰ Dat dit in Nederland niet is gebeurd, kan wellicht mede worden verklaard uit het feit dat de bijzondere positie van huwelijk en gezin zo evident was, dat het niet in de Grondwet zelf behoefde te worden opgenomen. Gezien het feit dat het gezin onder grote druk staat, is er alle reden een bepaling hierover op te nemen in de Grondwet. Binnen de SGP is hierover reeds eerder een concreet voorstel gedaan.¹⁹¹

Het Grondwetsvoorstel is gebaseerd op de gedachte dat het bestaan van 'ouderschap' en 'kindschap' op zichzelf reeds rechten en plichten met zich meebrengt.¹⁹² Nu is het wellicht zo dat de rechten in dit Grondwetsvoorstel ook in artikel 8 EVRM gelezen kunnen worden. Het gaat hier echter om dusdanig elementaire rechten en belangen dat het niet aangaat om één en ander over te laten aan (onzekere) rechtspraak. Bovendien spreekt uit dit Grondwetsvoorstel de opvatting dat het nationale recht zelfvoorzienend dient te zijn en te blijven. Het wil een aanvulling op en een versterking van (artikel 8 van) het EVRM zijn.

De Nederlandse Grondwet bevat zo goed als geen enkele bepaling die betrekking heeft op het gezin. Weliswaar stelde de regering bij art. 10 lid 1 Gw. dat 'bepaalde aspecten van het gezinsleven (...) mogen worden gerekend tot de privésfeer'¹⁹³ en dus onder het recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer vallen, maar welke aspecten de regering hier destijds bedoelde, of liever gezegd, wat de regering hier überhaupt bedoelde, is niet duidelijk. Wil het gezin evenwel op enigerlei wijze een

¹⁹⁰ Zie Bijlage 1.

¹⁹¹ Zie Bijlage 2. A. de Heer en J.A.I. Wendt, *Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot het opnemen in de Grondwet van een aantal bepalingen betreffende het gezin*, 's-Gravenhage 1998, p. 18-23. Dit voorstel is geschreven als bijdrage voor een 'Grondwetstrijd' van het ministerie van Binnenlandse Zaken ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Grondwet.

¹⁹² Zoals in par. 6.1 is aangegeven, is het Grondwetsvoorstel vooral vanuit het belang van het kind geformuleerd.

¹⁹³ TK, 13 872, nr. 3, p. 40.

plaats krijgen in de Nederlandse Grondwet, dan kan voor wat betreft de positie wel aansluiting gezocht worden bij artikel 10, vanwege het verband met het terrein van de persoonlijke levenssfeer. Het Grondwetsvoorstel is dan ook genummerd als 'artikel 10a' (ook 'artikel 11' behoort tot de mogelijkheden; in dat geval moet echter bijna de hele Grondwet vernummerd worden).

6.3 Kindgerichte gezinsondersteuning

Na de voorstellen om de niet-materiële kant van het gezin te ondersteunen, zal in deze en de volgende paragraaf worden ingegaan op de materiële ondersteuning van het gezin.

De eerste vraag die hierbij beantwoord moet worden, is of de overheid hierin wel een verantwoordelijkheid heeft. Zijn ouders of familie of, in het uiterste geval, de kerk niet voldoende in staat om hierin hun eigen verantwoordelijkheid te nemen? Inderdaad hanteert de SGP het subsidiariteitsbeginsel om de vraag te beantwoorden wie moet zorgen voor sociale zorg en ondersteuning. Dat wil zeggen dat primair de familie, verder de kerk en uiteindelijk de overheid steun geeft ingeval van een hulpbehoevende situatie. Maar gelet op de huidige omvang van de sociale-zekerheidsuitgaven en het verval van de klassieke gezins- en familie-structuur betekent dit in de huidige situatie dat de overheid al snel de aanvullende verantwoordelijkheid moet waarmaken.¹⁹⁴

In de studie *Dienstbaar tot gerechtigheid* over de taak van de overheid wordt betoogd dat in een samenleving waarin individualisme en emancipatie de boventoon voeren, de taak van de overheid groter is dan in een samenleving waar nog gemeenschapszin en natuurlijke verbanden zijn die de zorg gestalte geven. Wanneer de samenleving in die zin te kort schiet, zal de overheid een gedeelte van die zorgtaak op zich moeten nemen.¹⁹⁵ De SGP ziet de overheid als 'het schild der zwakken'. Daarom zal de overheid een sociaal vangnet moeten bieden, ook voor gezinnen. Dat geldt in het bijzonder voor kinderen die van voldoende zorg verstoken zijn.

Zoals in paragraaf 2.3.2 is besproken, ligt het geboortecijfer in de hele Europese Unie ver beneden de vervangingswaarde van 2,1. Als deze

¹⁹⁴ J.J. Polder e.a., *Tussen beginsel en belang*, Houten 1998, p. 222.

¹⁹⁵ H.F. Massink e.a., *Dienstbaar tot gerechtigheid. SGP-visie op de aard en omvang van de overheidstaak*, Houten 1993, p. 120.

situatie zich doorzet, is er vanaf 2025 sprake van een krimp van de bevolking. Er worden statistisch gezien veel te weinig kinderen geboren om de vergrijzing tegen te gaan of te dempen. De vraag is of de overheid een taak heeft om het geboortecijfer te beïnvloeden? De SGP is nooit voorstander geweest van een actieve bevolkingspolitiek. Dat past ook niet bij de overtuiging dat het krijgen van kinderen een zegen van God is en mensen geen kinderen 'nemen'. Wat de SGP juist wél wil, is dat de belemmeringen die het krijgen van kinderen in de weg staan worden weggenomen. Dat betekent allereerst dat het emancipatiebeleid op de schop moet. Jarenlang zijn vrouwen gestimuleerd om eerst aan hun carrière te werken en pas daarna aan het krijgen van kinderen te gaan denken. Dit beleid is hoogst onverstandig, niet alleen gelet op de demografische ontwikkeling, maar ook omdat oudere zwangere vrouwen hogere gezondheidsrisico's hebben voor moeder én kind.

Een andere belemmering die het krijgen van kinderen in de weg staan, kan worden weggenomen door het bouwen van meer goedkope starterswoningen. Veel jonge stellen het krijgen van kinderen uit omdat ze (in het algemeen gesproken) 'financieel gedwongen' zijn om beide te werken teneinde de hypotheeklasten te kunnen betalen.

Naast het wegnemen van belemmeringen kan de regering ook in het openbaar het besef bevorderen dat kinderen inderdaad een zegen zijn. Daarbij past een kindvriendelijk overheidsbeleid, ook in financiële zin. Zoals uit paragraaf 4.5 blijkt, scoort Nederland wat de gezinsondersteuning betreft zeer matig in de Europese Unie, zeker wanneer deze wordt afgezet tegen het Bruto Nationaal Product. In het vervolg van deze paragraaf worden concrete voorstellen gedaan om de kindgerichte gezinsondersteuning te verbeteren. Daarbij worden dezelfde onderwerpen behandeld als in paragraaf 4.2.

6.3.1 Kinderbijslag

Het levensonderhoud van kinderen kost heel veel geld. Daarom is in 1962 in Nederland de Algemene kinderbijslagwet (AKW) ingevoerd. In tegenstelling tot de andere sociale zekerheidswetgeving had de SGP geen moeite met deze wet als zodanig, omdat deze niet op verzekering berust. Toch heeft de partij tegengestemd. Dhr. Van Dis sr. zei bij de behandeling: "Wij vonden het een hoogst ongezonde toestand, wanneer ouders, die financieel ruimschoots in staat zijn voor het onderhoud hunner kinderen te zorgen, krachtens deze wet een handreiking kregen

toegestopt, welke mede moet worden opgebracht door hen, die over kleine inkomens beschikken. Niet minder werd het door ons als een ernstig bezwaar aangemerkt, dat velen mede moeten betalen voor het onderhoud en de opvoeding van de kinderen van anderen, terwijl zij zelf geen kinderen hebben, zoals de talrijke ongehuwden, echtparen zonder kinderen¹⁹⁶. Toch heeft de SGP er nooit voor gepleit om de heffingsgrondslag te wijzigen. Ook zijn diverse voorstellen van vooral linkse fracties om van de kinderbijslag een inkomensafhankelijke regeling te maken, nooit gesteund. De gedachte lijkt sympathiek. Rijke mensen hebben immers de kinderbijslagbedragen niet nodig en dit geld kan beter worden herverdeeld over de arme mensen. Toch is op de redenering om de kinderbijslag inkomensafhankelijk te maken wel wat af te dingen.¹⁹⁷ De belangrijkste doelstelling van een inkomensafhankelijke kinderbijslag is het verkleinen van de verschillen in inkomens tussen gezinnen met kinderen en gezinnen zonder kinderen. Werknemers die hetzelfde werk doen en hetzelfde inkomen krijgen, moeten in hun besteedbaar inkomen niet al te zeer worden benadeeld door de kosten van kinderen. De SGP onderschrijft deze gedachtegang. Daarom moet de kinderbijslag inkomensafhankelijk blijven. Verder heeft een gelijk bedrag voor ieder gezin ook een nivellerende werking.

Het karakter van de kinderbijslag is dat het een tegemoetkoming is in de kosten van kinderen. Van kostendekkendheid is geen sprake. Er valt dus te discussiëren over de vraag hoe hoog deze tegemoetkoming moet zijn. Maar wat vanuit hoofdstuk 4 wel vaststaat, is dat de Nederlandse kinderbijslag verhoudingsgewijs zeer laag is, zoals uit figuur 4.2 blijkt. Het verschil met Luxemburg voor een modaal gezin met twee kinderen bedraagt op jaarbasis bijna 3.500 euro. Omdat de kinderbijslag de grootste post is als het gaat om kindgerichte gezinsondersteuning, is het niet verwonderlijk dat Nederland ook in het totaaloverzicht (figuur 4.7) laag scoort.

Bezuinigingen op de kinderbijslag zijn onwenselijk. Om drie redenen is het belangrijk dat de kinderbijslagbedragen in Nederland flink worden verhoogd.

1. Vanwege de hoge kosten voor kinderen.

¹⁹⁶ Handelingen Tweede Kamer 1961-1962, 's-Gravenhage 11 december 1961, p. 3268.

¹⁹⁷ De kinderbijslag inkomensafhankelijk maken is in wezen hetzelfde als de fiscale kinderkorting (zie par. 6.3.3).

2. Gezien de veel hogere bedragen in de ons omringende landen.
3. Vanwege de wenselijkheid om een kindvriendelijk beleid te voeren.

Uit een onderzoek van het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (NIBUD) naar de inkomsten, uitgaven en tijdsbesteding van grote gezinnen blijkt dat de koopkracht van deze gezinnen laag is.¹⁹⁸ Grote gezinnen hebben te maken met hoge studiekosten, dure apparaten en grotere huizen, terwijl er meestal één kostwinner is.¹⁹⁹ Hierdoor hebben grote gezinnen het financieel vaak erg moeilijk. Veel lastenverzwarende maatregelen komen bij deze gezinnen extra hard aan. Om die redenen geven Duitsland, Frankrijk, Ierland, Luxemburg, Oostenrijk en Zweden extra financiële ondersteuning vanaf het derde of vierde kind.

De SGP heeft zich verzet tegen de afschaffing van het progressieve kinderbijslagstelsel (hoe meer kinderen, hoe meer kinderbijslag) in 1995. Dit progressieve stelsel moet in Nederland worden heringevoerd. Naast deze maatregel moet in het algemeen bij alle voorgenomen maatregelen en bezuinigingen gekeken worden naar de effecten ervan op gezinnen met meer dan drie kinderen. Zo is er bijvoorbeeld bij de invoering van de Zorgverzekeringswet te weinig rekening gehouden met gezinnen waarvan meer kinderen van boven de 18 jaar studeren en thuiswonen.

Zoals blijkt uit paragraaf 4.2.1 is Nederland vrijwel de enige lidstaat die kinderbijslag betaalt voor kinderen die buiten Europa wonen. De meeste andere lidstaten betalen alleen kinderbijslag voor kinderen die op hun grondgebied wonen of binnen de Europese Unie. Dit zou Nederland ook moeten doen. Hierdoor kan veel geld worden bespaard. Er gaan namelijk veel uitkeringen naar Turkije en Marokko, waarbij soms niet eens zeker is of de kinderen wel echt bestaan. Gezien de veel lagere koopkracht in die landen, is de kinderbijslag onevenredig hoog ten opzichte van de uitkering voor kinderen die in Nederland wonen. Bovendien is de controle op de rechtmatigheid erg moeilijk. In ieder geval zou er voor de bepaling van de kinderbijslag rekening gehouden moeten worden met het kostenpeil in verschillende landen.²⁰⁰

¹⁹⁸ NIBUD, *Een onderzoek naar de kosten van kinderen in grote gezinnen*, Utrecht 2003, p. 40.

¹⁹⁹ Idem, p. 41. Van de vrouwen werkt ongeveer 60 procent niet buitenshuis, maar verzorgt de kinderen. Dit is twee keer zoveel als het gemiddelde in Nederland.

²⁰⁰ Dit is ook bij de premies van de zorgverzekeringswet toegepast.

6.3.2 Geboorte- of adoptiepremie

Nederland kent geen geboorte- of adoptiepremies, maar is daarmee een van de weinige landen die deze niet heeft. In vooral Denemarken, Frankrijk en Noorwegen gaat het om substantiële bedragen. De conclusie kan echter niet zijn dat in Nederland de nieuwe ouders alles rond de geboorte zelf moeten betalen. Kraamzorg zit in de basisverzekering en zodoende worden de kosten eveneens collectief gedragen. Een tegemoetkoming voor de kosten van de geboorte door de overheid heeft de voorkeur boven bekostiging via de ziektekostenverzekering, omdat niet iedereen verzekerd is (om principiële of andere redenen). De Nederlandse regering moet ook een bijdrage verschaffen in de kosten van adoptie.²⁰¹ Deze tegemoetkoming is gerechtvaardigd, omdat adoptie een maatschappelijk belang dient, namelijk om kinderen in nood de mogelijkheid te bieden om op te groeien in een gezin.

6.3.3 Fiscale faciliteiten

Met uitzondering van de Scandinavische landen en Oostenrijk zijn fiscale faciliteiten ten behoeve van kinderen zeer gebruikelijk. Nederland doet dit pas sinds 2001, maar heeft het instrumentarium van de fiscale 'kinderkorting' de laatste jaren uitgebreid.

Naast de inkomensafhankelijke kinderbijslag is de inkomensafhankelijke kinderbetaling een goede aanvulling. De eerste is bedoeld als solidariteit tussen mensen mét en mensen zonder kinderen. De tweede is bedoeld om mensen met lagere inkomens extra gezinsondersteuning te bieden. Hoewel Nederland en de Scandinavische landen nauwelijks of geen fiscale faciliteiten voor kinderen hebben, slagen zij er toch goed in om gezinnen met een laag inkomen inkomensbescherming te bieden. De reden hiervan is dat deze landen hogere bijstandsuitkeringen geven dan landen die sterker leunen op inkomensafhankelijke regelingen of fiscale instrumenten.²⁰² Met name het Verenigd Koninkrijk en Ierland compenseren de lage bijstand met hoge tegemoetkomingen voor kinderen aan de onderkant. Het nadeel van dit systeem is dat door dergelijke compensaties mensen er fors op achteruit gaan als een uitkeringsgerechtigde gaat werken (de zogenaamde 'armoedeval').

²⁰¹ De totale kosten voor adoptie bedragen vaak rond de € 10.000. <http://www.kindervens.nl/financialAspects/costsAdoption/index.asp>.

²⁰² H.A.L. van Hoof, *Kinderbijslag in internationaal perspectief*, TK 29 287, nr 6, Bijlage 2, 's-Gravenhage 22 december 2005, p. 9-10.

6.3.4 Overige kindgerichte gezinsondersteuning

Naast de hiervoor genoemde financiële tegemoetkomingen zijn er in de diverse Europese landen nog veel verschillende toeslagen. Met name Frankrijk kent veel regelingen. Een positieve maatregel in Nederland is dat in het nieuwe ziektekostenpakket alle kinderen tot 18 jaar gratis zijn meeverzekerd.²⁰³ Ook voor kinderen ouder dan 18 jaar zijn er faciliteiten. Gehandicapte jongeren krijgen in Nederland na hun 18^e levensjaar een WAJONG-uitkering. Studerende hebben recht op studiefinanciering en zorgtoeslag.

De Griekse regeling waarin moeders worden ondersteund die niet werken om hun kinderen te verzorgen, is zeer sympathiek, omdat deze terecht de waardering voor opvoeding van kinderen tot uitdrukking brengt en het maatschappelijk belang ervan erkent. In veel andere Europese landen worden vrouwen juist ontmoedigd om te stoppen met betaald werk teneinde voor hun kinderen te zorgen. Deze landen geven daarom een arbeidsgerichte gezinsondersteuning.

6.4 Arbeidsgerichte gezinsondersteuning

De arbeidsgerichte gezinsondersteuning komt voort uit de gelijkheidsideologie en het daarop gebaseerde emancipatiestreven. De financiële consequenties van de keuzes die de Nederlandse regering al jaren maakt in het gezinsbeleid vallen negatief uit voor de eenverdieners, terwijl de tweeverdieners er juist op vooruit gaan. Te sterk is de nadruk gelegd op de tweeverdieners en de individuele ontplooiing van moeders (en vaders). Daarbij worden de belangen van de kinderen te veel uit het oog verloren. Zij hebben recht op liefdevolle verzorging en aandacht.

Verscheidene recente onderzoeken tonen aan dat het beleid van de afgelopen jaren negatief heeft uitgewerkt voor gezinnen. Zo heeft het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) een onderzoek gepresenteerd waaruit blijkt dat mensen die hun baan, hun ouder-schap en de zorg voor hun ouders goed willen vervullen, onder grote

²⁰³ Dit was al zo voor de Ziekteverzekering, maar sinds 1 januari 2006 geldt dit voor alle ouders met kinderen.

druk staan.²⁰⁴ Het NIDI spreekt van “spitsuurgezinnen” en verwacht dat de samenballing van taken in deze gezinnen op den duur tot maatschappelijke problemen zal leiden. Nu al blijven de gevolgen van de spitsuurgezinnen niet uit. Stimulering van de arbeidsparticipatie van moeders heeft onmiskenbaar geleid tot een grote toename van jonge vrouwen die arbeidsongeschikt zijn geworden. In de leeftijd tot 35 jaar is het risico van vrouwen om arbeidsongeschikt te worden circa 2½ keer zo hoog als dat voor mannen tot 35 jaar.²⁰⁵

Man en vrouw zijn volstrekt gelijkwaardig, maar niet in alle dingen gelijk. Eén van de verschillen is dat vrouwen een natuurlijke aanleg hebben om zorgtaken te vervullen, al heeft uiteraard ook de vader hierin een grote verantwoordelijkheid.²⁰⁶ Het is echter aan de ouders zelf, niet aan de overheid, om de onderlinge taakverdeling binnen het gezin vorm te geven. Wel moet worden benadrukt dat de afwezigheid van ouders niet ten koste mag gaan van de aandacht voor en de opvoeding van (jonge) kinderen. Arbeidsparticipatie van vrouwen is niet zondermeer af te wijzen. Ook niet het vergroten daarvan. Mits de kinderen hier maar niet onder lijden. Het is daarom niet verantwoord dat kinderen als ze uit school komen of in hun vakantie, doelloos over straat lopen, omdat beide ouders werken. De problemen die hieruit voortkomen zijn onmiskenbaar, zowel voor de jongeren zelf, als voor de samenleving als geheel. Het fenomeen ‘sleutelkinderen’ moet worden uitgebannen. Kinderen hebben recht op continue zorg en aandacht van de ouders. Als de waarde van de opvoeding wordt onderschat en de individuele ontplooiing boven alles gaat, zullen geborgenheid, waarden en normen en ontzag voor gezag in het gedrang raken.

Er is een omslag in denken nodig. Het opvoeden en verzorgen van kinderen is niet minderwaardig, omdat er geen financiële vergoeding tegenover staat. De emancipatiebeweging heeft jarenlang op het aambeeld geslagen dat niet-betaalde arbeid niet gelukkig maakt. Ondanks het loze karakter van deze stelling, heeft deze ideologische ‘drammerij’

²⁰⁴ N. van Nimwegen en I. Esveldt, *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2003*, NIDI report nr. 65, Den Haag 2003.

²⁰⁵ A.J. de Geus, *Bijlage bij het plan van aanpak Vrouwen en WAO: cijfers en onderzoeken*, TK 28 333, nr. 3, Bijlage 1, 's-Gravenhage 2 oktober 2003, p. 1.

²⁰⁶ Zie par. 5.2.4.

invloed gehad op het regeringsbeleid. Typerend voor deze gedachtegang is de opmerking van de minister De Geus van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in 2005: “Kern van het emancipatiebeleid is en blijft dat meer vrouwen meer uren gaan werken en dat hun talenten en kwaliteiten beter worden benut”.²⁰⁷ Dat is een beledigende opmerking voor vrouwen die hun talenten aanwenden voor de opvoeding van hun kinderen. De regering heeft veel te weinig oog voor de waarde van de ouders die ervoor kiezen niet buitenshuis te gaan werken, maar zelf voor hun kinderen willen zorgen. Ook het door deze ouders verrichte vrijwilligerswerk wordt op die manier ondergewaardeerd.

De regering hanteert veelvuldig de stelling dat verhoging van de arbeidsparticipatie van vrouwen, ook van vrouwen met jonge kinderen, nodig is om de vergrijzing op te vangen. Dat is twijfelachtig, zeker op lange termijn bezien. In de eerste plaats leidt de grotere arbeidsparticipatie tot een stijging van de leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen, met als gevolg dat er minder kinderen geboren worden.²⁰⁸ Daarnaast is er een aanwijsbaar verband tussen het percentage vrouwen dat in voltijd werkt en het geboortecijfer.²⁰⁹ Wanneer nu blijkt dat het gevolg van een grotere arbeidsparticipatie van vrouwen is dat er nog minder kinderen geboren worden, dan zijn de participatiebevorderende maatregelen alleen maar contraproductief. De vergrijzing zal hierdoor immers nog verder toenemen.

In de volgende paragrafen zal de arbeidsgerichte gezinsondersteuning (in navolging van paragraaf 4.3) vanuit de visie van de SGP worden besproken.

6.4.1 Kinderopvang

De belangrijkste vorm van arbeidsgerichte gezinsondersteuning is de kinderopvang. In Nederland wordt hieraan per jaar ruim 1,5 miljard euro uitgegeven.²¹⁰ Om werkende ouders de zorg voor hun kinderen uit handen te nemen, stimuleert de regering al jarenlang het gebruik van kinderopvang. Opvang tot vijf dagen per week is mogelijk, en zelfs 24-uursopvang behoort tot de mogelijkheden. Om het gebruik van kinder-

²⁰⁷ A.J. de Geus, *Meerjarenbeleidsplan emancipatie 2006-2010*, TK 30 420, nr. 2, 's-Gravenhage 19 december 2005, p. 3.

²⁰⁸ Zie par. 2.3.2.

²⁰⁹ Zie par. 2.4.

²¹⁰ C.I.J.M. Ross-van Dorp, *Gezinsbeleid*, TK 30 512, nr. 2, 's-Gravenhage 31 maart 2006, p. 26.

opvang verder te stimuleren, wordt in toenemende mate gepleit voor ‘gratis’ kinderopvang.²¹¹

De SGP staat zeer kritisch tegenover kinderopvang. Kinderopvang is niet af te wijzen als die om medische of sociale redenen noodzakelijk is. Dit kan onder meer bij kinderen van alleenstaande ouders het geval zijn. Het is wel principieel af te wijzen wanneer kinderopvang als een arbeidsmarktinstrument wordt ingezet, waardoor jonge kinderen niet meer in het eigen gezin worden opgevoed. Dat is de laatste jaren steeds meer het geval. De overgang van dit dossier in 2002 van het ministerie van VWS (welzijn) naar SZW (werkgelegenheid) illustreert dit. Daardoor lijkt het er steeds meer op dat kinderopvang een publieke voorziening is, die over de rug van het kind wordt getroffen om moeders, soms vaders, met een zorgplicht aan een betaalde baan te helpen. De problematiek van de combinatie van arbeid en zorg door ouders wordt zodoende opgelost in “meer arbeid” en “minder zorg”. Hiermee is het belang van het kind niet gediend. De beste vorm van kinderopvang vindt plaats in het gezin. Dat oordeel is gebaseerd op het fundamentele uitgangspunt dat ouders de volledige verantwoordelijkheid hebben en houden voor de opvoeding en verzorging van hun kinderen. Zij zijn de eerstverantwoordelijken en delen die verantwoordelijkheid niet met anderen en hebben er in principe ook de overheid niet voor nodig.²¹²

De financiering van kinderopvang, anders dan om medische of sociale redenen, is geen taak van de overheid. Als ouders er bewust voor kiezen om hun kinderen in de opvang te brengen is dat hún keuze en ook hún verantwoordelijkheid, eventueel in combinatie met hun werkgever. De overheid bepaalt hooguit de kaders en kwaliteitseisen. Daarnaast werkt overheidsfinanciering van kinderopvang economische en sociale ongelijkheid in de hand. Het overheidsgeld komt eenzijdig ten goede aan ouders die hun kinderen naar de kinderopvang brengen en daardoor in staat zijn een dubbel gezinsinkomen te genereren. Dit dubbele gezinsinkomen is overigens een extra argument om ouders de kosten van kinderopvang zelf te laten betalen. Het is een slecht idee om kinderopvang

²¹¹ De kosten voor de overheidsbegroting bedragen hiervoor circa 8 tot 12 miljard euro per jaar.

²¹² J. Mulder e.a., *Gelijkheid als dwang: emancipatie en overheidsbeleid*, Houten 1992, p. 100.

‘gratis’ te maken. Degenen die hiervan het meest zullen profiteren, zijn de rijke tweeverdieners.

De SGP pleit al jarenlang voor de invoering van een kindgebonden budget. Dat houdt in dat de totale rijksbijdrage die nu aan kinderopvang wordt besteed (ruim € 1,5 miljard), moet worden opgeheven en dat dit bedrag - met het oog op rechtsgelijkheid, verantwoordelijkheid en keuzevrijheid - aan álle ouders met kinderen tot zes jaar ten goede moet komen. In 2003 zei minister De Geus van Sociale Zaken en Werkgelegenheid: “Maar ik zou graag aan ouders die het kind niet naar een crèche brengen, hetzelfde bedrag uitkeren. Bij de bestaanszekerheid van een kind behoren niet alleen de kosten voor levensonderhoud, maar ook liefdevolle zorg. Dat doe je helemaal thuis of je besteedt het voor een deel uit aan de kinderopvang. Ik vind dat de overheid daartussen geen fundamenteel verschil moet maken. Ik pleit eigenlijk voor een persoonsgebonden budget voor alle ouders die kinderen opvoeden. Laten we dat debat maar eens gaan voeren. Ik denk dat de tijd er rijp voor is”.²¹³ Tot op heden is dit debat helaas nog niet gevoerd.

Naast de financiële bezwaren tegen kinderopvang zijn er ook grote zorgen met betrekking tot het welbevinden van de kinderen. In wetenschappelijke rapporten wordt steeds meer aandacht gevraagd voor de negatieve gevolgen van kinderopvang. Uit een studie van het Amerikaanse National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) blijkt het belang van de ouder-kind-relatie in de eerste levensjaren voor de cognitieve, sociale en gedragsvaardigheden.²¹⁴ En uit een ander onderzoek van het NICHD blijkt dat kinderopvang schadelijk is voor de gehechtheid van jonge kinderen die minder sensitieve ouders hebben.²¹⁵ Ook mevrouw professor M. Riksen-Walraven heeft in haar oratie als hoogleraar Ontwikkelingspsychologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen erop gewezen dat langdurige kinderopvang van met

²¹³ H. van den Berge en G.A. Vroegindewij, ‘Paars gif moet eruit’ in: *Reformatisch Dagblad*, 15 februari 2003.

²¹⁴ NICHD Early Child Care Research Network. *Affect dysregulation in the mother-child relationship in the toddler years: Antecedents and consequences.*, 2004. Zie: <http://secc.rti.org/publications.cfm>.

²¹⁵ NICHD Early Child Care Research Network. *Does amount of time spent in child care predict socioemotional adjustment during the transition to kindergarden?*, 2003. Zie: <http://secc.rti.org/publications.cfm>.

name jonge kinderen bij bepaalde omgevingsfactoren tot sociaal-emotionele risico's leidt.²¹⁶ Daarbij komt nog eens dat zeer jonge kinderen onevenredig vaak ziek zijn als zij gebruik maken van kinderopvang, met alle extra problemen van dien.²¹⁷ De onderzoeker R. van IJzendoorn heeft een aanwijsbaar verband aangetoond tussen de kwantiteit van de kinderopvang en agressie. Vooral bij de opvang van dertig uur of meer per week, stijgt het aantal gedragsproblemen fors.²¹⁸ Ten slotte is er een (nog niet beschikbare) studie van de Oxford University onder leiding van dr. P. Leach. Deze studie, uitgevoerd onder 1200 kinderen sinds 1998, wijst uit dat jonge kinderen het best gedijen als hun moeder zich volledig over hen ontfermt. Bovendien lijken baby's en peuters die het vaak zonder hun moeder moeten stellen, eerder naar agressiviteit en neerslachtigheid te neigen.²¹⁹

De conclusies van deze Amerikaanse, Nederlandse en Britse onderzoeken wijzen in dezelfde richting: kinderopvang (met name langdurige opvang) van jonge kinderen verhoogt de agressie, kan schadelijk zijn voor de gehechtheid en kan leiden tot neerslachtigheid.

Het is opvallend hoe weinig aandacht de uitkomsten van dergelijke onderzoeken krijgen. Toch is het belangrijk dat de regering deze onderzoeken zeer serieus neemt. Tot op heden wordt alleen maar benadrukt dat alle problemen zijn opgelost als de *kwaliteit* van kinderopvang goed is.²²⁰ Deze reactie gaat voorbij aan de kern van de kritiek van deze onderzoeken, namelijk dat er schadelijke effecten bij kinderen (kunnen) optreden. Dit noopt ertoe dat de overheid de wenselijkheid van kinderopvang als zodanig ter discussie stelt. Het is niet wenselijk dat de regering in 2007 scholen verantwoordelijk maakt voor de voor- en naschoolse opvang, zodat ouders, die dat willen, op werkdagen tussen 7.30

²¹⁶ M. Riksen-Walraven, *Wie het kleine niet eert...*, Nijmegen 2002.

²¹⁷ Nederlandse Gezinsraad, *Gezinsnotitie NGR: Naar een vruchtbaar, productief en zorgzaam gezinsbeleid*, Den Haag 2004, p. 9.

²¹⁸ R. van IJzendoorn, 'Leidt kinderopvang tot agressie? Een Amerikaanse studie naar de kwaliteit en kwantiteit van kinderopvang' in: *De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang*, NCKO, Den Haag 2004, p. 86.

²¹⁹ Y. Roberts, *Official: babies do best with mother* in: *The Observer*, 2 oktober 2005. Dit was een bericht naar aanleiding van een presentatie van de voorlopige resultaten.

²²⁰ M. Vliegthart, *Kinderopvang*, TK 26 586, nr. 18, Den Haag 12 maart 2002, p. 2-3.

uur en 18.30 uur geen omkijken hebben naar hun kinderen.²²¹ In de eerste plaats is dit helemaal geen taak van de scholen en kunnen ouders hiermee hun verantwoordelijkheid als opvoeder ontlopen. En in de tweede plaats is het zeer de vraag of de kinderen hier zelf wel zo gelukkig mee zijn.

De ideologische gedrevenheid om kinderopvang te stimuleren moet worden stopgezet. Een belangrijk argument daarbij is ook dat zeer veel gezinnen helemaal geen behoefte hebben aan kinderopvang. In paragraaf 4.3.2 is vanuit recente onderzoeken gebleken dat ouders daar helemaal niet op zitten te wachten. Ondanks de jarenlange emancipatie blijkt dat in 61 procent van de huishoudens met kinderen tot en met 12 jaar geen gebruik wordt gemaakt van formele en informele kinderopvang.²²² Bovendien vindt meer dan de helft van de moeders dat een kind het beste altijd door de eigen ouders kan worden opgevangen. De uitkomsten van deze onderzoeken leiden tot een opvallende conclusie in een SCP-rapport: "De overheid wil graag de arbeidsparticipatie van vrouwen vergroten en doet dit onder andere door de combinatie van arbeid en zorg te vereenvoudigen. De gedachte hierachter is dat ook de moeders graag meer zouden willen werken als ze de zorg voor hun kinderen vaker zouden kunnen uitbesteden aan opvang of partner. Bij de meeste moeders in dit onderzoek blijkt dit niet het geval te zijn. Het is dan ook de vraag of het vereenvoudigen van de combinatie van arbeid en zorg veel effect zal sorteren".²²³

Hetzelfde blijkt uit een recent onderzoek van de Oxford University: "Mothers who need non-maternal infant care often prefer it to be familial. Many regard care by a grandparent as ideal. Although such care seldom has to be paid for this is not the principal reason for its popularity. There are many women in the UK who still hold traditional attitudes to family and are relatively immune to satisfaction with infant child care government's attempts to prioritise the educational aspects of even infant child care, encouraging use of nurseries and children's centres rather informal care. Such mothers are more satisfied with the care

²²¹ Dit was naar aanleiding van de motie Van Aartsen/Bos, TK 30 300, nr. 14, Den Haag 22 september 2005.

²²² Met "formele kinderopvang" wordt bedoeld: betaalde kinder- en gastouderopvang. "informele kinderopvang" duidt op de niet-wettelijk geregelde opvang door bijv. de oma, burens of kennissen.

²²³ W. Portegijs e.a. (SCP), *Hoe het werkt met kinderen*, Den Haag 2006, p. 31-32.

given by individuals – relatives, childminders, nannies - that is more individualised than care of infants by more than one caregiver, in larger groups such as nurseries”.²²⁴

De overheid mag dergelijke uitkomsten van onderzoeken niet negeren. Als er helemaal geen behoefte bestaat aan meer kinderopvang, moet de overheid stoppen met het alsmat uitbreiden van kinderopvangmogelijkheden.

6.4.2 Verlofregelingen

Met de komst van de Wet Arbeid en zorg per 1 januari 2002 zijn de bestaande verlofregelingen gebundeld en zijn enkele nieuwe regelingen toegevoegd. Hier kwam per 1 januari 2006 de levensloopregeling nog bij. Door deze regelingen zijn de verloffaciliteiten sterk uitgebreid.

Op zichzelf is de gedachte om zorgverplichtingen van werknemers uitdrukkelijk te onderkennen en te waarderen positief. Voorkomen moet worden dat in de praktijk het beslag van de arbeid zodanig groot is, dat zorgtaken die de werknemer bijvoorbeeld tegenover zieke familieleden wil vervullen, in het gedrang komen. Vanuit deze waardering voor de vervulling van zorgtaken komen wij tot een positieve grondhouding tegenover de nieuw voorgestelde verlofvormen zoals het zorgverlof. Aan de andere kant heeft de SGP steeds kritiek gehad op de doelstelling van de wet, namelijk de vergroting van de arbeidsparticipatie van vrouwen. De zorg wordt gefaciliteerd voor zover deze van betaalde arbeid weerhoudt. Deze benadering getuigt van een evenwichtige waardering van onbetaalde zorgarbeid. Bovendien kan er niet aan voorbij worden gegaan dat juist de knelpunten in de zorg waarvoor een oplossing wordt gezocht, mede worden opgeroepen door een kabinetsbeleid dat juist grote nadruk legt op de vergroting van de arbeidsparticipatie. Juist bij substantiële arbeidsverplichtingen van beide ouders ontstaan immers allerlei problemen in de zorgsfeer, bijvoorbeeld in de zorg voor zieke kinderen of ouders.²²⁵

²²⁴ J. Barnes, P. Leach, K. Sylvia, A. Stein, L.E. Malmberg, *Infant care in England: mothers' aspirations, experiences, satisfaction and caregiver relationships*, Oxford 19 mei 2006. Zie: www.familieschildcare.org/fccc_frames_home.html.

²²⁵ Los van het meer principiële argument van de arbeidsparticipatie van vrouwen, heeft de SGP ook altijd gewezen op de problemen die de vele verlofmogelijkheden meebrengt voor met name het MKB.

6.4.3 Fiscale faciliteiten

In de belastingssystematiek moet weer worden gekozen voor een gezinsvriendelijker stelsel. In de achterliggende decennia heeft de SGP altijd als uitgangspunt gehanteerd dat ten behoeve van de heffing van de inkomstenbelasting niet moet worden uitgegaan van de individuele draagkracht maar van die van het gezin. In artikel 28 van het Program van beginselen staat: “Bij de invulling van het draagkrachtbeginsel behoort het gezin centraal te staan”.²²⁶ In samenhang hiermee heeft de SGP nooit gepleit voor de fiscale verzelfstandiging van de echtgenoten. Het gezin als eenheid komt daarmee immers onder druk te staan.²²⁷ Ook is het logischer om voor het bepalen van de draagkracht te kijken naar de leefeenheid, in plaats van het geïsoleerde individuele inkomen.

De SGP was tegen de invoering van het huidige belastingstelsel in 2001, omdat hierin de individualisering nog verder werd doorgevoerd. De partij deed reeds in 1997 voorstellen om te komen tot een stelsel waarbinnen plaats is voor de notie van de gezinsdraagkracht, namelijk het splitsingsstelsel.²²⁸ Dat houdt in dat de inkomens van de echtgenoten bij elkaar worden opgeteld en daarna in twee gelijke delen wordt gesplitst. Vervolgens worden beide partners individueel belast. Dit stelsel bewerkstelligt een eerlijker draagkrachtverdeling tussen een- en tweeverdieners.

Het huidige belastingstelsel moet worden ontdaan van de arbeidsgerichte gezinsondersteuning, zoals bijvoorbeeld de kinderopvangtoeslag en de (aanvullende) combinatiekorting. Daarentegen mag de algemene heffingskorting, die ook ten goede komt aan moeders die niet buitenshuis werken, niet worden afgeschaft.

6.4.4 Overige arbeidsgerichte gezinsondersteuning

Niet alleen in het belastingstelsel (zie paragraaf 6.4.3), maar ook in de sociale zekerheid moet het gezin als kleinste economische eenheid weer centraal staan. Eén van onze voorstellen is daarom de partnertoets te introduceren in de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA) voor personen met een hoog gezinsinkomen. De WIA is de opvolger van de Wet op de arbeidsongeschiktheid (WAO). Deze wet maakt on-

²²⁶ SGP, *Toelichting op het Program van Beginselen van de Staatkundig Gereformeerde Partij*, 's-Gravenhage, 2003, p. 113.

²²⁷ J.W. van der Ham, *Naar vermogen*, Den Haag z.j., p. 22.

²²⁸ Idem, p. 27.

derdeel uit van de sociale zekerheid en is bedoeld om werknemers die geheel of gedeeltelijk arbeidsongeschikt worden inkomensbescherming te geven. Het is echter de vraag of iemand die arbeidsongeschikt wordt zo'n inkomensvoorziening nodig heeft, als diens echtgenoot een hoog inkomen, bijvoorbeeld € 100.000 per jaar, verdient. De partnertoets doet meer recht aan een evenredige draagkracht van gezinnen. Invoering van de partnertoets betekent dat bij de verstrekking van de WIA-uitkeringen eerst wordt gekeken naar het inkomen van de partner. Wanneer dat inkomen hoger is dan een (nader te bepalen) niveau, wordt er geen, of een lagere uitkering verstrekt. De besparing die dit voorstel oplevert, kan goed worden ingezet om andere voorstellen ten aanzien van het gezinsbeleid te financieren.

De regering is bij de invoering van de Wet werk en bijstand (WWB) in 2005 ertoe overgegaan om alleenstaande ouders in de bijstand met jonge kinderen geen generieke ontheffing van de sollicitatieplicht meer te geven. Hooguit kunnen gemeenten individuele ontheffingen verlenen wanneer er geen kinderopvangmogelijkheden zijn. Hierdoor wordt de keuzevrijheid van alleenstaande ouders ernstig beperkt. Daarom pleiten wij voor herinvoering van de generieke ontheffing van de sollicitatieplicht, zeker wanneer de kinderen nog geen zes jaar zijn.

6.5 Conclusie

Zonder goede huwelijken geen goede gezinnen, zonder goede gezinnen geen goede maatschappij.²²⁹ Daarom is de SGP het gezin goedgezind. In dit hoofdstuk is aangegeven hoe volgens de SGP het gezinsbeleid moet worden vormgegeven. Daarbij is ook duidelijk gebleken dat de huidige praktijk op verschillende punten erg ver afstaat van het ideaal dat de SGP voor ogen staat. Niettemin blijft de partij vanuit haar overtuiging pleiten voor een gezinsbeleid dat gebaseerd is op bijbelse uitgangspunten. Dat betekent een herwaardering van het huwelijk, zoals dat door God is ingesteld. Het betekent ook dat de verloedering in onze samenleving (seksualisering in de media en in de publieke ruimte) wordt tegengegaan. Daarnaast zal er een einde moeten komen aan een eenzijdig beleid dat consequent inzet op emancipatie en de individualisering van mensen waardoor de gezinscultuur wordt ondermijnd. Verder betekent het ook, om niet meer te noemen, dat de eenzijdige oriëntatie op

²²⁹ A.A.M. Kinneging, *Geografie van goed en kwaad*, Utrecht 2005, p. 211.

arbeidsparticipatie van vrouwen moet worden omgezet in een oriëntatie op kindvriendelijk beleid, dat dus tegelijkertijd een gezinsvriendelijk beleid is.

Als het gaat om een goed gezinsbeleid moet in de eerste plaats de persoonlijke verantwoordelijkheid van ouders worden benadrukt. Zij zijn verantwoordelijk voor gezinsvorming en moeten hun verantwoordelijkheid ook nemen. Als het daar niet lukt, ontstaan grote problemen. Dit is de laatste jaren maar al te duidelijk geworden. De problematiek rond integratie is in de kern een gezinsproblematiek, wat de aanpak ervan veel moeilijker maakt.²³⁰ Ook de verantwoordelijkheid van vormende instituten moet worden benadrukt. De kerken hebben daarin een zeer belangrijke plaats. Maar daarnaast ook scholen, verenigingen en welzijnswerkers.

Naast particulieren en allerlei maatschappelijke verbanden heeft de overheid (pas als laatste) een taak met betrekking tot het gezin.²³¹ Echter, daar waar het de niet-materiële zijde van het gezinsbeleid betreft, heeft de overheid wel degelijk een ordenende en stimulerende taak. Het huwelijk heeft immers een publieke zijde. Ook daar waar het gaat om het tegengaan van de verloedering in de publieke ruimte heeft de overheid een taak als dienares van God.

Wat betreft de materiële gezinsondersteuning, is de taak van de overheid minder vanzelfsprekend. Hierbij moet een duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen de kindgerichte en arbeidsgerichte gezinsondersteuning. Wat betreft de kindgerichte ondersteuning is er een taak voor de overheid weggelegd. Het levensonderhoud van kinderen kost veel geld. De kinderbijslag drukt gemeenschapszin (solidariteit) uit met degenen die deze kosten en verantwoordelijkheid moeten dragen. De kinderkorting is gerechtvaardigd, omdat deze vooral ten goede komt aan kinderen van degenen die weinig inkomsten hebben. De kinderen mogen hiervan niet de dupe worden. Ten aanzien van de arbeidsgerichte gezinsondersteuning is het wenselijk dat de overheidsinvloed teruggedrongen wordt. Arbeidsgerichte gezinssteun is namelijk niet in het belang van het kind, maar in het belang van de moeder die wil (blijven) werken en is daarom juist in het nadeel van het gezin. Overheidsbeleid

²³⁰ A. Verbrugge, *Tijd van onbehagen*, Amsterdam 2004, p. 238. Uiteraard spelen ook godsdienstige en culturele aspecten een rol.

²³¹ H.F. Massink, *Dienstbaar tot gerechtigheid*, Houten 1998, p. 60.

is nooit waarde vrij. Achter de arbeidsgerichte gezinssteun schuilt duidelijk een ideologisch en onbijbels emancipatiestreven.

Een tweede reden om een duidelijk onderscheid aan te brengen tussen kind- en arbeidsgerichte gezinsondersteuning, is dat eerstgenoemde voor iedereen geldt en laatstgenoemde niet. Arbeidsgerichte gezinsondersteuning is dus in wezen discriminatoir. Zo bevoordeelt de overheid door de financiering van kinderopvang alleen degenen die hun jonge kinderen (gedeeltelijk) niet zelf opvoeden. Door het voorstel van een kindgebonden budget voor alle ouders met kinderen tot 6 jaar wordt het geld meer kindgericht ingezet en komt het op gelijke wijze ten goede aan alle ouders met jonge kinderen.

7. Waardering van een Europees gezinsbeleid

7.1 Inleiding

In voorgaande hoofdstukken is ingegaan op het gezinsbeleid in de diverse lidstaten. In dit hoofdstuk staat de vraag centraal of het vanuit de visie van de SGP wenselijk is dat er een gemeenschappelijk gezinsbeleid van de EU moet komen. Allereerst komt aan de orde in hoeverre de Europese Unie zich al bezighoudt met gezinsbeleid en wat de juridische basis daarvoor is (par. 7.2). Vervolgens staan we stil bij de SGP-visie op een gemeenschappelijk gezinsbeleid van de Europese Unie (par. 7.3).

7.2 Competentie van de Europese Unie over gezinsbeleid

Het gezin is niet één van de meest specifieke Brusselse aangelegenheden. Sterker nog, de Europese Unie heeft niet eens een definitie voor het begrip 'gezin', hetgeen een juridische uiteenzetting hierover aanzienlijk bemoeilijkt. Op de keper beschouwd heeft de Europese Unie geen enkele competentie als het gaat om gezinsbeleid of gezinspolitiek. Het gezin behoort tot de exclusieve competentie van de afzonderlijke lidstaten.²³² Hoewel dit alles formeel gezien juist is, blijkt de Unie toch wel degelijk invloed te kunnen uitoefenen op het gezinsbeleid van de lidstaten, zij het meestal op indirecte wijze.

De eerste maatregelen van de Europese Unie met betrekking tot het gezin werden genomen in het kader van de regeling omtrent het vrij verkeer van werknemers.²³³ De Europese Commissie bepaalde dat voor buitenlandse werknemers en hun gezinnen dezelfde sociale zekerheid moet gelden als voor autochtone werknemers. De eerste echte aanbevelingen en maatregelen met betrekking tot het gezin werden door de Europese Commissie genomen in 1989 in het kader van een circulaire over gezinsbeleid. In deze circulaire onderstreepte de Europese Commissie het belang van het gezin in zijn sociale en in zijn economische context. De Europese Commissie wenste door middel van deze circulaire vooral de zorg voor het kind onder de aandacht van de lidstaten te brengen.

²³² Europese Commissie, Rapport directoraat-generaal Arbeid en Sociale Zaken, *Family benefits and family policies in Europe*, juni 2002, p. 4.

²³³ EU-Regelingen 1612/68 en 1408/71.

Naar aanleiding van deze geluiden uit de Europese Commissie besloot de Raad van Ministers met betrekking tot Sociale Zaken een meer politieke inhoud aan deze circulaire te geven. Er werd een Europees Onderzoekscentrum naar Nationaal Gezinsbeleid opgericht, met als doel de ontwikkelingen op het terrein van de gezinspolitiek binnen de afzonderlijke lidstaten te beschrijven en te analyseren. Dit onderzoekscentrum was tevens bedoeld om tot coördinatie van nationaal beleid te komen tussen de verschillende lidstaten. In 1999 kreeg dit onderzoekscentrum nog meer bevoegdheden.²³⁴

Met name via het Europese Sociale Handvest kreeg de Europese Commissie steeds meer invloed op het gezinsbeleid van de afzonderlijk lidstaten. Op deze indirecte wijze konden er vanuit Brussel steeds meer aanbevelingen en maatregelen met betrekking tot gezin en gezinsbeleid gemaakt worden. De eerste bindende richtlijnen uit Brussel over het gezin kwamen tot stand via de omweg van de gelijke behandeling en beloning van mannen en vrouwen. Er werd met name bepaald dat zowel mannen als vrouwen recht hebben op werk en gezinsleven. De eerste regeling in dit kader was de Europese richtlijn inzake het recht op ouderschapsverlof.²³⁵ De Europese Commissie maakt zich met name sterk voor het verenigen van werk en gezinsleven ongeacht de sekse.²³⁶ De Europese Commissie matigt zichzelf hoe langer hoe meer bevoegdheden aan als het gaat om gezinsbeleid. Zo heeft de Europese Commissie het plan opgevat om de rechten van het kind beter te beschermen door bepalingen omtrent de ouderlijke verantwoordelijkheid te ontwerpen, gezien de steeds meer uiteenlopende samenstelling van gezinnen en samenlevingsvormen. Zolang de Raad van Ministers de Commissie in dezen niet terugfluit, zal de Commissie ook op dit gebied haar invloed blijven uitbreiden. De Commissie heeft immers niet meer macht dan de lidstaten (via de Raad van Ministers) haar toestaan. Hoewel de Europese Commissie officieel niet competent is op het gebied van gezinsbeleid, heeft de Commissie wel degelijk invloed op het gezinsbeleid van de lidstaten. Niet in de laatste plaats omdat de Com-

²³⁴ Europese Commissie, Rapport directoraat-generaal Arbeid en Sociale Zaken, *Family benefits and family policies in Europe*, juni 2002, p. 3.

²³⁵ Richtlijn 96/34/CE van 3-6-1996.

²³⁶ Europese Commissie, Rapport directoraat-generaal Arbeid en Sociale Zaken, *Family benefits and family policies in Europe*, juni 2002, p. 3.

missie allerlei regelingen ontwerpt en de Raad van Ministers, eventueel samen met het Europees Parlement, regelingen goedkeurt die officieel onder andere beleidsterreinen vallen dan gezinsbeleid, maar die wel degelijk hun impact hebben op gezinnen en gezinsbeleid van de lidstaten. Met name beleidsterreinen als migratie en vrij verkeer, gelijke mogelijkheden voor mannen en vrouwen, werkgelegenheid en sociale zekerheid lenen zich bij uitstek voor het impliciet voeren van een Europees gezinsbeleid.²³⁷

De toenemende Europese invloed op een voorheen specifiek nationaal beleidsterrein als gezinsbeleid is een duidelijk gevolg van de olievlekwerking die de structuur van de Europese Unie kenmerkt. In het kader van een gezamenlijke economie en markt moeten steeds meer nationale beleidsterreinen op elkaar afgestemd worden om concurrentievervalsing te voorkomen. Ook een onderwerp als gezinsbeleid ontkomt blijkbaar niet aan deze olievlekwerking.²³⁸

De invloed van de EU wordt versterkt door het EHRM in Straatsburg dat op grond van het EVRM een instrument heeft om bindende uitspraken te doen over onderdelen van het nationale gezinsbeleid. In dit verdrag wordt nadrukkelijk de gelijkheid en het recht op gelijke kansen voor mannen en vrouwen gesteld. Dit recht op gelijke behandeling heeft onmiskenbaar zijn weerslag op de regelingen aangaande de combinatie tussen gezin en arbeid. Ook de Europese Unie laat zich leiden door dit gelijkheidsdenken, zoals blijkt uit de reeds genoemde Europese richtlijn uit 1996 betreffende het recht op ouderschapsverlof.²³⁹

7.3 SGP-visie op een EU-gezinsbeleid

Zoals reeds in het begin van de vorige paragraaf werd gesteld, behoort het gezinsbeleid officieel niet tot de competentie van de Europese Unie. In de praktijk blijkt met name het directoraat-generaal van Arbeid en Sociale Zaken van de Europese Commissie zich met het gezinsbeleid bezig te houden. In deze paragraaf wordt aan de hand van een door de

²³⁷ Europese Commissie, Rapport directoraat-generaal Arbeid en Sociale Zaken, *Family benefits and family policies in Europe*, juni 2002, p. 4.

²³⁸ L. van der Waal e.a., *Boodschap aan Europa; SGP-visie op de Europese Unie*, Den Haag 2003, p. 52.

²³⁹ Richtlijn 96/34/CE van 3-6-1996.

SGP ontwikkeld toetsingskader gekeken of het wenselijk is dat de Europese Unie zich bezighoudt met gezinsbeleid.²⁴⁰

De SGP is van mening dat de Europese Unie qua takenpakket (bevoegdheden) niet meer uitgebreid zou mogen worden.²⁴¹ Een aantal beleidsterreinen is exclusief het domein van de Unie, een aantal wordt tussen Unie en lidstaten gedeeld en een aantal is formeel het exclusieve domein van de nationale staten. Tot de exclusieve beleidsterreinen van de Europese Unie behoren: de vrije markt (gedeeltelijk), de douane-unie, gemeenschappelijk handelsbeleid, monetair beleid voor de eurozone en de instandhouding van de soortenrijkdom in de zee behorend tot het gemeenschappelijke visserijbeleid. Voor een aantal andere beleidsterreinen geldt dat de lidstaten bevoegd zijn om die beleidsterreinen zelf mede in te vullen.²⁴² Beleidsterreinen als defensie, gezinsbeleid en educatie zijn nog steeds exclusieve aangelegenheden van de nationale staten. Hoewel ook op die exclusief nationale beleidsterreinen de invloed van Brussel vaak al sluipenderwijs merkbaar is.²⁴³ Het probleem is echter dat gezinsbeleid meestal als een onderdeel van de sociale politiek gezien wordt en het onderwerp sociale politiek behoort tot de tussen de Unie en de lidstaten gedeelde bevoegdheden. Een heldere afbakening van taken is noodzakelijk,²⁴⁴ zodat de Unie niet langer via sluipwegen op allerlei beleidsterreinen haar invloed kan blijven uitoefenen.

Een ander criterium dat de SGP altijd ten aanzien van de Europese integratie heeft gehad is het 'subsidiariteitsbeginsel'. Dat betekent dat de bevoegdheden zo laag mogelijk in de politieke structuur verdeeld moeten worden.²⁴⁵ Het ligt bijvoorbeeld voor de hand dat de monetaire politiek van de eurozone wel op Europees niveau geregeld moet worden. Bij andere zaken is het evenwel maar zeer de vraag of Europa zich daarmee zou moeten bemoeien. Om concurrentievervalsing te voorko-

²⁴⁰ L. van der Waal e.a., *Boodschap aan Europa; SGP-visie op de Europese Unie*, Den Haag 2003, p. 157-158.

²⁴¹ Idem, p. 163.

²⁴² Onder andere: Landbouw en visserij, vervoer, transeuropese netwerken, energie, sociale politiek, economische en sociale samenhang, milieu, volksgezondheid, consumentenbescherming.

²⁴³ Denk aan de reeds genoemde richtlijnen en bepalingen omtrent ouderschapsverlof, maar ook aan de invoering van het zogenaamde bachelor-master systeem op de Nederlandse universiteiten.

²⁴⁴ L. van der Waal e.a., *Boodschap aan Europa; SGP-visie op de Europese Unie*, Den Haag 2003, p. 152-153.

²⁴⁵ Idem, p. 165.

men en de interne markt te uniformeren heeft de Unie samen met de lidstaten een gedeelde bevoegdheid als het gaat om sociale politiek. Zolang de bemoeienis van de Unie alleen in het evidente belang is van de interne markt, kan de SGP de inmenging van Brussel op dergelijk beleidsterreinen billijken. Toch is het niet proportioneel om te veronderstellen dat een Europees gezinsbeleid een wezenlijk belang dient van de interne markt. De nationale staat is het meest aangewezen politieke gremium om gezinsbeleid gestalte te geven.

Een ander bezwaar tegen de invoering van een Europees gezinsbeleid is van praktische aard. Vanwege de grote economische en sociale verschillen binnen de Europese Unie is het maar zeer de vraag of een gezamenlijke sociale politiek in zijn algemeenheid en een Europees gezinsbeleid in het bijzonder een kans van slagen hebben. De verschillen in koopkracht en in de kosten van opvoeding, levensonderhoud en educatie binnen de Unie zijn zo groot dat het welhaast onmogelijk is om tot een gezamenlijk Europees gezinsbeleid te komen. Bovendien is de sociale en culturele verscheidenheid binnen de Unie erg groot. De nationale staat is ook wat dat betreft het juiste niveau om met sociale en culturele verschillen rekening te houden met betrekking tot sociaal- en gezinsbeleid.

De vraag kan gesteld worden of de Europese Unie niet een dam zou kunnen opwerpen tegen Nederlandse wetgeving op het gebied van abortus en het 'homohuwelijk'? Deze vraag moet ontkennend worden beantwoord. Zelfs als de Europese Unie behoudender dan de Nederlandse overheid zou blijken te zijn met betrekking tot het gezinsbeleid, dan nog is gezinsbeleid geen Europese competentie. De SGP heeft de goed onderbouwde keuze gemaakt voor een afgeslankte intergouvernementele Europese Unie. Het zou niet consequent zijn om als partij op deelgebieden voor meer Europese inmenging te zijn omdat de Europese Commissie of het Europees Parlement met betrekking tot het desbetreffende beleidsterrein meer de lijn van de SGP volgt dan de eigen nationale regering. Bovendien is het zeer gevaarlijk om op grond van veranderende opvattingen bevoegdheden in te leveren. Wellicht is het doorgeschoten libertijnse Nederlandse gedachtegoed met betrekking tot huwelijk, gezin en gezinsbeleid op dit moment een brug te ver voor Europa. Toch is er geen enkele garantie te geven dat dit ook zo zal blijven. Alleen al de invoering van het 'homohuwelijk' in België en Spanje

doet vrezen dat Nederland Europa op dit terrein helaas slechts een paar bedenkelijke stappen voor is, maar dat de rest van Europa geleidelijk zal volgen. Van Europese regelgeving op deze terreinen behoeven we dan ook geen hoge verwachtingen te koesteren.²⁴⁶

7.4 Conclusie

De olievlekwerking, waardoor de Europese Unie zich sluipenderwijs op steeds meer gebieden invloed verschaft, heeft zich ook uitgestrekt tot het gezinsbeleid. Dit is onwenselijk, omdat de Europese Unie zich moet beperken tot grensoverschrijdende zaken waarbij aantoonbaar vaststaat dat deze niet door de nationale lidstaten kunnen worden behartigd. Volgens het door de SGP ontwikkelde toetsingskader valt het gezinsbeleid volledig onder de competentie van de nationale staten.

Door de afwijzing van de 'Europese Grondwet' door Frankrijk en Nederland lijkt het Europese federalisme in een impasse te zijn gekomen. Het zou te wensen zijn dat bij een herbezinning op het takenpakket ook het gezinsbeleid weer de exclusieve bevoegdheid wordt van de nationale staten.

²⁴⁶ H.J. Hooglander en H.J.A. Ruissen, *Europa blijft boeien*, Alblasterdam 2001, p. 26.

8. Conclusies en beleidsaanbevelingen

8.1 Conclusies

Dit slothoofdstuk vat het antwoord samen op de probleemstelling van deze studie: Welke plaats en betekenis heeft het gezin in de huidige Nederlandse wetgeving en het overheidsbeleid in vergelijking met dat van andere Europese landen en welk belang zal de overheid aan gezinsbeleid moeten toekennen, mede in het licht van actuele en toekomstige maatschappelijke ontwikkelingen?

Zoals in hoofdstuk 1 is verwoord, valt deze probleemstelling in drie deelvragen uiteen. In de eerste plaats is er een vergelijkend onderzoek verricht naar het gezinsbeleid in Nederland en in andere landen van de Europese Unie. Er blijken tussen de lidstaten grote verschillen te bestaan met betrekking tot huwelijk, echtscheiding, samenwonen, geboortecijfer en arbeidsparticipatie.

Ook bij een vergelijking van de materiële gezinsondersteuning bestaan binnen de EU grote verschillen. Daarbij is het belangrijk om onderscheid te maken tussen kindgerichte en arbeidsgerichte gezinssteun. Wanneer het Nederlandse gezinsbeleid vergeleken wordt met het gezinsbeleid van een aantal andere lidstaten van de Europese Unie, dan valt op dat het Nederlandse gezinsbeleid met betrekking tot de kindgerichte gezinsondersteuning zeer mager is. In de meeste andere Europese landen is het bedrag dat aan kinderbijslag uitgekeerd wordt substantieel hoger. In veel landen zijn er royale regelingen als het gaat om geboorteen adoptiepremies en zijn er fiscale faciliteiten voor het onderhouden van kinderen. Wanneer de kindgerichte gezinssteun wordt afgezet tegen het Bruto Nationaal Product, dan behoort Nederland tot de hekkensluiters van de Europese Unie. Wat betreft de arbeidsgerichte gezinssteun behoort Nederland tot de middencategorie. Met name in de Scandinavische landen bestaan uitgebreide zwangerschaps- en ouderschapsverlofregelingen.

In de tweede plaats werd bezien welke elementen Nederland volgens de SGP zou moeten (over)nemen om het gezinsbeleid te versterken. In hoofdstuk 6 staat een aantal concrete voorstellen om de ondermijning van het gezin tegen te gaan en herstel te bevorderen. Daarbij wordt uitgegaan van de in Gods Woord gegeven geboden en richtlijnen. De

overheid moet als “dienares van God” huwelijk en gezin in morele zin in ere herstellen. Ook in materieel opzicht dient het gezinsbeleid te worden versterkt. De SGP stelt in dat kader voor om in te zetten op verdere uitbouw van de kindgerichte gezinsondersteuning. De arbeidsgerichte gezinsondersteuning moet zo veel mogelijk worden tegengegaan, omdat deze veelal in het teken staat van de verhoging van de arbeidsparticipatie van vrouwen. Arbeidsgerichte gezinssteun ondersteunt niet, maar ondergraaft het gezin. Wanneer beide ouders door middel van arbeidsgerichte gezinsondersteuning in staat worden gesteld in een dienstbetrekking te werken, wordt de zorg voor kinderen veelal overgedragen aan informele of formele kinderopvang. In deze studie is gewezen op onderzoeken die wijzen op de slechte invloed van langdurige opvang op de ontwikkeling van een kind. Bovendien vindt de SGP dat het niet de taak is van de overheid om de arbeidsparticipatie van vrouwen te vergroten ten koste van jonge kinderen, maar heeft de overheid juist de taak om het belang van kinderen te bevorderen.

Door middel van het moreel herstel van huwelijk en gezin en door een uitgebouwde kindgerichte gezinssteun moet de regering het gezin in staat stellen om een veilige haven te zijn waarbinnen kinderen zich goed kunnen ontwikkelen en waarbinnen waarden en normen worden overgedragen. Alleen op die wijze kan het gezin ook daadwerkelijk als hoeksteen van de samenleving functioneren.

In de derde plaats werd de volgende deelvraag onderzocht: Welke rol speelt de Europese Unie bij het bepalen van het gezinsbeleid van de afzonderlijke lidstaten van de Europese Unie en is het wenselijk dat de Europese Unie een gezinsbeleid voert?

Formeel gezien heeft de Europese Unie geen enkele competentie als het gaat om gezinsbeleid. De Unie houdt zich echter wel bezig met gezinszaken. Zo is er een Europees centrum waar studie naar gezinsbeleid gedaan wordt en heeft de Commissie al enkele richtlijnen met betrekking tot het gezin uitgevaardigd. De invloed die de Commissie op gezinszaken heeft, komt meestal tot stand via uniformering van de interne markt en het tegengaan van concurrentievervalsing. Ook wil de Commissie nog wel eens via de sociale politiek die onder de gedeelde competentie valt, richtlijnen met betrekking tot gezinszaken uitvaardigen.

Naar de mening van de SGP is het echter niet wenselijk dat de Unie zich bezighoudt met het terrein van het gezinsbeleid, vooral omdat de

SGP een afgeslankte Unie voorstaat. Bovendien is Europese besluitvorming met betrekking tot het gezinsbeleid in strijd met het subsidiariteitsbeginsel. De nationale overheid is beter in staat om sociale en culturele verschijnselen of verschillen te beoordelen met betrekking tot sociale zaken.

8.2 Beleidsaanbevelingen

Hieronder is een overzicht opgenomen van concrete voorstellen die in deze nota zijn gedaan. Met name in hoofdstuk 6 zijn veel concrete voorstellen gedaan. Om niet in herhaling te vervallen, is gekozen om puntsgewijs de twaalf belangrijkste beleidsaanbevelingen weer te geven.

1. Het huwelijk tussen één man en één vrouw verdient herwaardering. Dat betekent het tegengaan van niet-gehuwde samenlevingsvormen, afschaffing van het ‘homohuwelijk’, het onmogelijk maken van ‘flitsscheidingen’ en verplichte bemiddeling bij dreigende echtscheiding.
2. De overheid moet het belang en besef van waarden en normen bevorderen, zodat de vrije seksuele moraal wordt tegengegaan. In dat verband moet het bordeelverbod worden heringevoerd, abortus provocatus op niet medische indicatie verboden en geweld- en sekschips op Nederlandse media verplicht gesteld.
3. Net als in andere EU-lidstaten moet ook in de Nederlandse Grondwet een bepaling over het gezin worden opgenomen. Hierbij moeten de belangen van kinderen centraal komen te staan.
4. In vergelijking met andere lidstaten van de Europese Unie is de Nederlandse kindgerichte gezinsondersteuning (waaronder kinderbijslag) zeer laag. Voor een goedgezinde politiek moeten de kinderbijslagbedragen in Nederland fors omhoog.
5. Grotere gezinnen moeten meer worden ondersteund. Het in 1995 afgeschafte progressieve kinderbijslagstelsel moet worden heringevoerd: hoe meer kinderen, des te meer kinderbijslag per kind. Daar tegenover moet de genereuze kinderbijslagregeling voor kinderen die buiten de Europese Unie wonen, worden afgeschaft.
6. De onderwaardering van de inspanning die huismoeders leveren voor de opvoeding van hun kinderen dient omgebogen te worden in een positieve waarderende houding van de overheid, gelet op het grote belang hiervan voor de (toekomst) van de samenleving.

7. De stimulering van de arbeidsparticipatie van jonge vrouwen leidt tot een verdere stijging van de leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen (gemiddeld 29,4 jaar). Hierdoor neemt het geboortecijfer verder af, waardoor vervolgens de effecten van de vergrijzing worden versterkt. De bevordering van de arbeidsparticipatie van jonge vrouwen is daarom contraproductief.
8. De SGP is tegen een bevolkingspolitiek, maar de belemmeringen voor het krijgen van kinderen moeten worden weggenomen. Daarom moeten er meer en goedkopere woningen worden gebouwd voor starters en pasgehuwden.
9. De totale rijksbijdrage die nu aan kinderopvang wordt besteed (ruim 1,5 miljard euro), moet komen te vervallen en dat bedrag moet in het kader van de rechtsgelijkheid aan alle ouders met kinderen tot zes jaar ten goede komen.
10. Wetenschappelijke onderzoeken over kinderopvang moet de overheid serieus nemen en het beleid moet op grond daarvan worden aangepast. Uit meerdere onderzoeken blijkt dat langdurige opvang van jonge kinderen schadelijke effecten heeft. Uit andere onderzoeken blijkt dat de behoefte aan kinderopvang relatief laag is en dat de Nederlandse moeder in de regel veel traditioneler denkt dan in de politiek vaak wordt gesuggereerd.
11. De SGP pleit voor de invoering van het splitsingsstelsel in de inkomstenbelasting, zodat gezinnen naar draagkracht worden belast. Ook moet de algemene heffingskorting blijven bestaan met de mogelijkheid van overdracht aan de partner. Daarnaast moet arbeidsgerichte gezinsondersteuning, zoals de kinderopvangtoeslag en de (aanvullende) combinatiekorting worden afgeschaft.
12. De Europese Unie moet zich beperken tot grensoverschrijdende zaken waarbij aantoonbaar vaststaat dat deze niet door de nationale lidstaten kunnen worden behartigd. In dat kader moet het gezinsbeleid weer de exclusieve bevoegdheid worden van de nationale lidstaten.

Bijlage 1. Gezin in Europese Grondwetten

België: artikel 22: Ieder heeft recht op respectering van zijn privé- en gezinsleven, behoudens de gevallen en onder de voorwaarden die door de wet zijn vastgelegd. (...)

Duitsland: artikel 6: [huwelijk, gezin, buitenechtelijke kinderen] (1) Huwelijk en gezin staan onder de bijzondere bescherming van de staatsorde. (2) Verzorging en opvoeding van de kinderen is het natuurlijke recht van de ouders en de voor alle dingen op hen rustende plicht. Over de waarneming ervan waakt de staatsgemeenschap. (3) Tegen de wil van de opvoedingsgerechtigden mogen kinderen slechts op grond van een wet van het gezin gescheiden worden, wanneer de opvoedingsgerechtigden falen of wanneer de kinderen op andere gronden dreigen te verwaarlozen. (4) Iedere moeder heeft aanspraak op de bescherming en de steun van de gemeenschap. (5) Voor de buitenechtelijke kinderen moeten door de wetgeving dezelfde voorwaarden voor hun lichamelijke en geestelijke ontwikkeling en hun maatschappelijke positie worden geschapen als voor de echtelijke kinderen.

Griekenland: artikel 21: (1) Het gezin als grondslag van de instandhouding en bevordering van de natie alsook het huwelijk, het moederschap en de kindertijd staan onder de bescherming van de staat. (2) Kinderrijke gezinnen, invaliden uit oorlog en vrede, oorlogsslachtoffers, wezen en weduwen van de in de oorlog gevallenen, alsook alle aan ongeneeslijk lichamelijke of geestelijke ziekten lijdenden hebben aanspraak op bijzondere steun van de staat. (...)

Ierland: artikel 41: (1) 1. De staat erkent het gezin als de natuurlijke en oorspronkelijke grondeenheid van de samenleving en als een morele inrichting van onvervreemdbare en onverjaarbare rechten voor en boven alle positieve wetten. 2. De staat garandeert daarom de bescherming van het gezin, haar opbouw alsook haar aanzien, als de noodzakelijke basis voor de sociale orde en als onontbeerlijk voor het welzijn van volk en staat. (2) 1. De staat erkent in het bijzonder dat de vrouw aan de staat een steun verleent door haar leven in de huiselijke samenleving, zonder welke het algemeen welzijn niet verkregen kan worden. 2. De staat zal zich daarom ook bemoeien zeker te stellen dat moeders niet uit

economische noodzakelijkheid gedwongen worden, tot nadeel van haar huiselijke plichten een arbeidsplaats in te nemen. (3) 1. De staat verplicht zich de instelling van het huwelijk waarop het gezin gegrond is, met bijzondere zorgvuldigheid te bewaren en haar voor aanvallen te beschermen.

Italië: artikel 29: De Republiek erkent de rechten van het gezin als een op het huwelijk gegronde natuurlijke samenleving. Het huwelijk berust op de morele en juridische gelijkheid van echtgenoten met de bij de wet tot bescherming van de eenheid van het gezin voorziene beperkingen.

Artikel 30: Het is de plicht en het recht van de ouders de kinderen te onderhouden, te onderwijzen en op te voeden, ook wanneer zij buitenechtelijk geboren werden. In de gevallen waarin de ouders daartoe niet de mogelijkheid hebben, zorgt de wet voor de vervulling van hun taken. De wet verzekert de buitenechtelijke kinderen iedere juridische en sociale bescherming, die met de rechten van de leden van het legitieme gezin verenigbaar is. De wet bepaalt de normen en de grenzen voor het onderzoek naar het vaderschap.

Artikel 31: De Republiek verlicht door economische en andere maatregelen de opbouw van het gezin en de vervulling van de daarmee verbonden taken, in het bijzonder met het oog op de kinderrijke gezinnen. Zij beschermt moeder en kind en de jeugd doordat zij de tot deze doeleinden noodzakelijke inrichtingen bevordert.

Luxemburg: artikel 11: (...) De staat garandeert de natuurrechten van de menselijke persoon en van het gezin. (...).

Portugal: artikel 26: (1) Het recht van een ieder op (...) de respectering van het privé- en gezinsleven wordt erkend. (2) Effectieve garanties tegen misbruik van of een tegen de menselijke waardigheid gerichte aanwending van gegevens over personen en gezinnen wordt door de wet geschapen.

Artikel 65: (1) Iedereen heeft voor zich en voor zijn gezin het recht op een gepaste woninggrootte van een hygiënische en comfortabele aard, dat in staat is de persoonlijke intimiteitsfeer en het private gezinsleven te bewaren.

Artikel 67: (1) Het gezin heeft als fundamenteel element van de samenleving een recht op bescherming door de samenleving en door de staat

en op de verwerkelijking van alle voorwaarden voor de persoonlijkheidsontwikkeling van alle gezinsleden. (2) Tot bescherming van het gezin is de staat verschuldigd: a. de sociale en economische onafhankelijkheid van de familieleden te bevorderen; b. de opbouw van een nationaal moeder- en kinderverzorgingnet, een nationaal net van kindertehuizen en van infrastructuren tot bescherming van het gezin alsmede een ouderbeleid te bevorderen; c. met de ouders bij de opvoeding van de kinderen samen te werken; d. met de nodige middelen de verspreiding van de methoden van gezinsplanning te bevorderen en de juridische en vakkundige structuren te scheppen, die een verantwoordelijkheidsbewust ouderschap mogelijk maken; e. de sociale heffingen en voordelen in overeenstemming met de gezinsbelastingen vast te leggen; f. een globaal en geïntegreerd gezinsbeleid na voorafgaande consultatie van de de gezinnen vertegenwoordigende organisaties vast te leggen en door te voeren.

Artikel 68: (1) Vaders en moeders hebben het recht op de bescherming van de samenleving en van de staat bij het leveren van hun onvervangbare inzet voor de kinderen, in het bijzonder met het oog op hun opvoeding, waarbij hun beroepsontwikkeling en hun deelname aan het politieke leven van het land gegarandeerd moet worden. (2) Het moederschap en het vaderschap zijn sociale waarden van een superieure rang. (3) Werkende vrouwen hebben het recht op een bijzondere bescherming gedurende de zwangerschap en na de geboorte, inclusief het recht op vrijstelling van arbeid voor een gepaste tijd, zonder dat daardoor loon of welke andere voorrechten dan ook verloren gaan.

Artikel 69: (1) Kinderen hebben met het oog op hun volkomen ontwikkeling het recht op bescherming door de samenleving en de staat. (2) Kinderen, in het bijzonder wezen en uit huis geplaatste kinderen, hebben het recht op bijzondere bescherming door de samenleving en door de staat tegen discriminatie en onderdrukking alsmede tegen misbruik van de autoriteit in het gezin en in andere instituties.

Artikel 71: (2) De staat verplicht zich op nationaal niveau een beleid van verzorging en behandeling, van revalidatie en resocialisatie van gehandicapten na te streven alsmede een pedagogiek van bewustwording van de samenleving te ontvouwen gericht op het erkennen van de plicht gehandicapten te respecteren en zich met hen solidair te gevoelen en onverminderd de rechten en plichten van de ouders of verzorgers,

de taak op zich te nemen de rechten van de gehandicapten effectief door te zetten.

Artikel 72: (1) Ouderen hebben het recht op economische zekerheid en op woningvoorwaarden en mogelijkheden van het familiare samenleven en van het gemeenschapsleven waardoor hun isolering of sociale wegdringing verhinderd en overwonnen worden.

Spanje: artikel 39: (1) De publieke macht verzekert de sociale, economische en juridische bescherming van het gezin. (2) De publieke macht verzekert evenzo de volledige bescherming van de kinderen die ongeacht hun afstamming voor de wet gelijk zijn, en die van hun moeders zonder aanzien van haar familiestand. De wet maakt het vaderschap mogelijk. (3) De ouders dienen zowel hun echtelijke als niet-echtelijke kinderen tot aan hun meerderjarigheid en in alle verdere wettelijk voorziene gevallen alle aard van bijstand te verschaffen. (4) Kinderen genieten de bescherming zoals vastgelegd in internationale verdragen waarin hun rechten worden gewaarborgd.

Bijlage 2. Grondwetsvoorstel

ARTIKEL 10A:

lid 1: - Ouders hebben het recht en de plicht, behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen in het belang van het kind, hun kinderen te verzorgen en op te voeden.

lid 2: - Kinderen hebben het recht hun ouders te kennen en door hen verzorgd te worden.

lid 3: - De bescherming van de rechten van ouders en kinderen is voorwerp van zorg der overheid.

LID 1

In het Burgerlijk Wetboek wordt weliswaar, in de regeling betreffende het (ouderlijk) gezag, verwezen naar de plicht en het recht van ouders om hun kinderen te verzorgen en op te voeden²⁴⁷, maar deze plicht en dit recht hebben zelf geen (grond)wettelijke grondslag. Met dit Grondwetsvoorstel wordt hierin voorzien. Dit recht en deze plicht zijn zodanig elementair dat zij niet slechts een plaats moeten hebben in het familierecht, maar vooraf moeten gaan aan het (positieve) recht in het algemeen.

Dit lid bevat een tweetal nieuwigheden voor de Nederlandse Grondwet. Allereerst is een (burger)plicht opgenomen. Dit lijkt in hoofdstuk 1 van de Grondwet een vreemde eend in de bijt. Het mag echter duidelijk zijn dat deze plicht - in het licht van de constitutieve functie, die de Grondwet immers ook heeft - niet misstaat. Ook andere West-Europese Grondwetten kennen in dit verband een plicht²⁴⁸. Verder is de combinatie van een doelcriterium ('in het belang van het kind') met de gebruikte beperkingsclausule ('behoudens bij ... beperkingen') nieuw.

Het artikellid behelst de verantwoordelijkheid die mensen hebben voor hun nageslacht²⁴⁹. Zowel het recht als de plicht hebben voor een deel verticale werking: ingrijpen van de overheid in de verhouding ouders-

²⁴⁷ Art. 1:247 lid 1 BW: 'Het ouderlijk gezag omvat de plicht en het recht van de ouder zijn minderjarig kind te verzorgen en op te voeden'. In deze formulering staat 'de ouder' - in enkelvoud -, alsof dit recht (en deze plicht) alleen zou gelden voor de ouder die het gezag heeft. In dit Grondwetsvoorstel gaat het om een grondrecht (en -plicht) dat beide ouders hebben maar dat (helaas) in sommige gevallen beperkt moet worden.

²⁴⁸ Zie bijv. art. 6 lid 2 van de Duitse Grondwet (bijlage 1).

²⁴⁹ De voorgestelde bepaling omvat ook de gevallen waarin één der ouders er niet meer is (door overlijden of vermissing).

kinderen wordt tegengegaan. Er is ook horizontale werking denkbaar. Zowel het recht als de plicht kunnen werken in de onderlinge verhouding tussen ouders en tussen zowel de afzonderlijke ouders en het kind als de gezamenlijke ouders en het kind.

Vooraf met betrekking tot het 'verticale element' lijkt een beperkingsclausulering onvermijdelijk. In de eerste plaats kan hier worden gedacht aan maatregelen van kindbescherming, zoals ondertoezichtstelling of ontheffing en ontzetting van het ouderlijk gezag. Wellicht kan ook de leerplicht (indien deze gezien wordt als een beperking van de opvoedingsvrijheid) onder de clausule gebracht worden.

Een extra waarborg tegen overheidsbemoeienis wordt geboden door de doelomschrijving 'in het belang van het kind'. Alleen in dat geval mag de overheid ingrijpen. Deze waarborg is te meer van belang wanneer delegatie, bijvoorbeeld op het terrein van de kindbescherming, nodig is.

Met betrekking tot het (nieuwe) familierecht kan worden opgemerkt dat het doorlopen van het ouderlijk gezag na echtscheiding (art. 1:251 lid 2 BW), evenals de vervangende toestemming tot erkenning door de rechtbank (art. 1:204 lid 3 BW) in overeenstemming zijn met de voorgestelde bepaling. Anderzijds kunnen de gezamenlijke uitoefening van het ouderlijk gezag van een ouder tezamen met een partner (art. 1:253t BW), alsmede de gezamenlijke voogdij (art. 1:282 BW), zeker als deze gepaard gaan met een naamswijziging van het kind, onder omstandigheden met de voorgestelde bepaling(en) in strijd zijn.

LID 2

De omschrijving van dit artikellid komt in belangrijke mate overeen met het laatste deel van artikel 7 lid 1 van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Door deelname aan dit verdrag heeft Nederland zich ertoe verplicht dit recht te waarborgen.²⁵⁰ Opname in de Nederlandse Grondwet past geheel in de nakoming hiervan. Het recht is dermate belangrijk dat het niet aangaat om (onzekere) rechtspraak af te wachten:

²⁵⁰ Dit geldt in het algemeen voor de naleving van internationale verdragen maar in dit geval in het bijzonder, gelet op art. 7 lid 2 van het Verdrag. Het artikel luidt volledig: **1.** Het kind wordt onmiddellijk na de geboorte ingeschreven en heeft vanaf de geboorte het recht op een naam, het recht een nationaliteit te verwerven en, voor zover mogelijk, het recht zijn of haar ouders te kennen en door hen te worden verzorgd. **2.** De Staten die partij zijn, waarborgen de verwezenlijking van deze rechten in overeenstemming met hun nationale recht en hun verplichtingen krachtens de desbetreffende internationale akten op dit gebied, in het bijzonder wanneer het kind anders staattoos zou zijn.

dit zou in strijd zijn met de belangen van het kind. Overigens is een dergelijk elementair recht, of het nu wel of niet in een verdrag staat, in de nationale rechtsorde op haar plaats. Opname van dit artikellid past bij de gedachte dat Nederland een (soevereine) rechtsstaat is, met een eigen rechtsorde en een eigen Grondwet en dit ook dient te blijven.

In artikel 7 van genoemd Verdrag staan ook de woorden 'voor zover mogelijk'. Het opnemen van deze woorden is hier, evenals het opnemen van een beperkingsclausule, overbodig. Het recht werkt immers vooral in de horizontale sfeer.

Kunnen in de verticale sfeer rechten beperkt worden, in de horizontale verhoudingen kunnen rechten botsen of onbruikbaar zijn. Het kind dat te maken heeft of krijgt met rancuneus onwillige en/of bankroete ouders zal het recht niet kunnen uitoefenen; het recht blijft echter wel in zijn volheid bestaan. Om deze reden is de beperking 'voor zover mogelijk' hier niet op zijn plaats.

Dit artikellid wil uitdrukking geven aan de overtuiging dat het bekend zijn met de eigen afstamming van vitaal belang is voor de persoonlijkheid, de individualiteit van de mens²⁵¹. Het heeft onder meer betekenis voor het terrein van KID, draagvrouwschap en adoptie.

Het is belangrijk om erop te wijzen dat dit recht ook een spiegelzijde heeft. Het veronderstelt een zeker gedrag van de ouders. Een gedrag dat niet rechtens afdwingbaar is maar wat zich idealiter laat voorstellen: '... een kind heeft niet alleen recht op openheid en voorlichting over zijn afstamming, maar bovenal het recht te worden geboren als een gewenst kind binnen een bestendige affectieve relatie'²⁵². In dit kader vormt het huwelijk een belangrijk instituut: het biedt ouders immers de mogelijkheid om door één handeling van rechtswege de juridische gevolgen te laten intreden die zij aan hun 'twee-pact' wensen te verbinden.

²⁵¹ Zie bijvoorbeeld de voorkeur voor 'zwakke adoptie' in vergelijking met 'sterke adoptie' bij Schmidt, G.E. (1996). *Sterke en zwakke adopties, een rechtsvergelijkend onderzoek*. Diss. UvA. Asser Instituut; alsook de stellingname tegen 'anoniem insemineren' door Gras, E. (1997). Kroniek van het personen, familie en erfrecht. In *NJB*, 31, p. 1486. Onder meer de NJV-vergadering heeft duidelijk uitgesproken dat het hier gaat om een grondrecht van het kind.

²⁵² Wamelen, C.van (1996). Het tekort in het familierecht, in het bijzonder in het afstammingsrecht. *NJB*, 28, p. 1102.

LID 3

Naast het formuleren van een taakstelling op nationaal niveau - wat op zich voldoende zou zijn om het lid op te nemen, gezien de zelfstandige, nationale betekenis van de Grondwet - biedt het voorgestelde lid 3 onder andere een (interne) grondslag voor de naleving van artikel 16 (en 17)²⁵³ van het Europees Sociaal Handvest. Met artikel 16 ESH verbonden de Overeenkomstsluitende Partijen zich in 1961 om de economische, wettelijke en sociale bescherming van het gezinsleven te bevorderen. Het voorgestelde lid gaat echter verder dan de verdragsverplichting alleen: onder de gebruikte algemene formulering vallen niet alleen economische, wettelijke en sociale bescherming, maar ook culturele, godsdienstige en zo mogelijk nog andere bescherming.

De artikelleden 1 en 2 beogen een aantal rechten van ouders en kinderen te waarborgen. De strekking van het voorgestelde derde lid is niet (slechts) dat de overheid ervoor dient te waken dat deze rechten verankerd worden - deze opdracht ligt reeds in de eerste twee leden besloten - maar dat zij ten aanzien van de (mogelijkheid tot) uitoefening van deze rechten een zorgplicht heeft. Bescherming kan worden geboden door beleid, wet en regelgeving, alsook door maatschappelijke organisaties.

²⁵³ **Art. 16** ESH: Ten einde de noodzakelijke voorwaarden te scheppen voor de volledige ontplooiing van het gezin als fundamentele maatschappelijke eenheid, verbinden de Overeenkomstsluitende Partijen zich de economische, wettelijke en sociale bescherming van het gezinsleven te bevorderen, o.a. door het doen van sociale en gezinsuitkeringen, het treffen van fiscale regelingen, het verschaffen van gezinshuisvesting, en het doen van uitkeringen bij huwelijk.

Art. 17 ESH: Ten einde de onbelemmerde uitoefening van het recht van moeders en kinderen op sociale en economische bescherming te waarborgen, treffen de Overeenkomstsluitende Partijen alle nuttige en noodzakelijke maatregelen te dien einde, met inbegrip van de oprichting of instandhouding van passende instellingen of diensten.

Literatuur

Aalders, W., *Man en vrouw in een revolutionaire tijd*, Den Haag 1974

Aalders, W., *De tijdgeest weerstaan*, Amsterdam 1984

Abma, H.G., *Tien woorden ethiek*, Kampen z.j.

Apeldoorn, L.J. van, 'De historische ontwikkeling van het recht omtrent de huwelijksluiting in Nederland', in: *Christendom en Historie*, Lustrumbundel, Amsterdam 1935

Barnes, J., P. Leach, K. Sylvia, A. Stein, L.E. Malmberg, *Infant care in England: mothers' aspirations, experiences, satisfaction and caregiver relationships*, Oxford 19 mei 2006

Berge, H. van den en G.A. Vroegindeweyj, 'Paars gif moet eruit' in: *Reformatorsch Dagblad*, 15 februari 2003

Berger, M., *Islam is een sinaasappel*, Amsterdam/Antwerpen 2001

D. Bonhoeffer, 'Huwelijkspreek vanuit de cel' (mei 1943), in: *Verzet en overgave. Brieven en aantekeningen uit de gevangenis*, [verzameld en ingeleid door E. Bethge], Baarn 1995

Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht*, deel II, Kampen 1985

Bradshaw, J. en N. Finch, *A comparison of Child Benefit packages in 22 countries*, 2002

Brons-van der Wekken e.a., S.H., *Dagindeling door taakverdeling*, 's-Gravenhage 1997

Brouwer, E.J., *De islam in huis*, 's-Gravenhage 2005

Caner, E.M. en E.F., *Islam ontsluit*, Hoornaar 2005

CDA, *De verzwegen keus van Nederland, naar een christen-democratisch familie- en gezinsbeleid*, 's-Gravenhage 1997

Centraal Bureau voor de Statistiek, *Samenleven; Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*, Voorburg 2001

Compendium voor politiek en samenleving in Nederland, B0700-6 (1.2 Ontwikkelingen van het begrip gezin) juni 2000

Ditch, J. e.a., 'A synthesis of national family policies 1994' in: *European Observatory on National Family Policies*, New York z.j.

Donner, J.P.H., *Privé geweld – publieke zaak*, TK 28 345, nr. 2, Den Haag 12 april 2002

Douma, J., *De tien geboden. Handreiking voor het christelijk leven*, Kampen 1999

Esveldt, I. e.a., *Meningen en opvattingen van de bevolking over aspecten van het bevolkingsvraagstuk 1983-2000*, Den Haag 2001

Europese Commissie, Rapport directoraat-generaal Arbeid en Sociale Zaken, 2002, http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/2002/index_f_en.htm

Europese Commissie, Rapport directoraat-generaal Arbeid en Sociale Zaken, *Family benefits and family policies in Europe*, juni 2002

Eurostat, *Social protection in the European Union*, 27 september 2005, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-NK-05-014/EN/KS-NK-05-014-EN.PDF

Eurostat, *A statistical view of the life of women and men in the EU25*, 6 maart 2006, <http://epp.eurostat.cec.eu.int>

Eurostat, *The family in the EU25 seen through figures*, 12 mei 2006, <http://epp.eurostat.cec.eu.int>

Eusden, J.D. (ed.), *William Ames. The marrow of Theology*, Grand Rapids 1997

Floor, L., *Efesziers. Eén in Christus* (serie commentaar op het Nieuwe Testament), Kampen 1995

Generale synode der Nederlandse Hervormde Kerk, *Het huwelijk. Herderlijk schrijven*, Den Haag 1952

Geus A.J. de, *Bijlage bij het plan van aanpak Vrouwen en WAO: cijfers en onderzoeken*, TK 28 333, nr. 3, Bijlage 1, 's-Gravenhage 2 oktober 2003

Geus, A.J. de, *Meerjarenbeleidsplan emancipatie 2006-2010*, TK 30 420, nr. 2, 's-Gravenhage 19 december 2005

Giddens, A., *Sociology; second edition, fully revised and updated*, Cambridge, 1993

Groen van Prinsterer, G., *Bijdrage der Grondwet in Nederlandschen zyn* in: *Verspreide Geschriften I*, Amsterdam 1859

Groen van Prinsterer, G., *Overzicht 1831* in: *Verspreide Geschriften I*, Amsterdam 1859

Groen van Prinsterer, G., *Vrijheid van Christelijk-Nationaal Onderwijs in verband met Scheiding van Kerk en Staat*, 's-Gravenhage 1863

Ham, J.W. van der, *Naar vermogen, over gezin en inkomstenbelasting*, 's-Gravenhage z.j.

Heer, A. de en J.A.I. Wendt, *Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot het opnemen in de Grondwet van een aantal bepalingen betreffende het gezin*, 's-Gravenhage 1998

Henry, M., *Verklaring van het Oude en het Nieuwe Testament*, Utrecht 1993

Hoof, H.A.L. van, *Kinderbijslag in internationaal perspectief*, TK 29 287, nr. 6, Bijlage 2, 's-Gravenhage 22 december 2005

Hoog, K. de en E. Hooghiemstra, 'Gezin in beeld; politieke partijen tegen het licht' in: *Demos; bulletin over bevolking en samenleving*, juni/juli 2002

Hooglander, H.J. en H.J.A. Ruissen, *Europa blijft boeien*, Alblasterdam 2001

Huntemann, G., *De onpersoonlijke mens. Gedachten over de geestelijke crisis van deze tijd*, Groningen 1983

Ijzendoorn, R. van, 'Leidt kinderopvang tot agressie? Een Amerikaanse studie naar de kwaliteit en kwantiteit van kinderopvang' in: *De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang*, NCKO, Den Haag 2004

Institute for Family Policy, *Report on the Evolution of the family in Europe 2006*, 2006

Junger, M., 'Naar een kosteneffectief beleid ter voorkoming van antisociaal gedrag' in: *Opbrengsten van sociale investeringen*, RMO, Amsterdam 2006

Kinneging, A.A.M., *Geografie van goed en kwaad*, Utrecht 2005

Köstenberger, A.J., *God, Marriage and Family*, Wheaton (USA) 2004

Marckius, J., *Het merck der christene Got-geleertheit*, Rotterdam 1723

Massink H.F. e.a., *Dienstbaar tot gerechtigheid; SGP-visie op de aard en omvang van de overheidstaak*, Houten 1993

Massink, H.F. e.a., *Geboden steun; SGP-visie op sociale zekerheid*, Houten 1998

Mercer Human Resource Consulting, *Enorme verschillen tussen zwangerschapsverlof- en uitkeringen*, persbericht 10 mei 2006

Millar, J. en A. Warman, *Family obligations in Europe; Family Policy Studies Centre*, Londen 1996

Moor, R.A. de (red.), *Huwelijke en gezin. Wat is hun toekomst in West-Europa?*, Baarn 1985

Moors, H. en H. van den Berkel, 'Bevolkingsbeleid in Europa: grote verscheidenheid in opvattingen', *Demos; bulletin over bevolking en samenleving*, jrg. 11, nr. 2, 1995

Mulder, J. en A. Weggeman, *Trouw moet blijken, over registratie alternatieve leefvormen*, 's-Gravenhage 1993

Mulder e.a., J., *Gelijkheid als dwang; emancipatie en overheidsbeleid*, Houten 1992

Nederlandse Gezinsraad, *Gezinsnotitie NGR; Naar een vruchtbaar, productief en zorgzaam gezinsbeleid*, Den Haag 2004

Nederlandse Gezinsraad, *Signalement 1*, 2001

NICHD Early Child Care Research Network. *Affect dysregulation in the mother-child relationship in the toddler years: Antecedents and consequences*, 2004. Zie: <http://secc.rti.org/publications.cfm>

NICHD Early Child Care Research Network. *Does amount of time spent in child care predict socioemotional adjustment during the transition to kindergarten?*, 2003. Zie: <http://secc.rti.org/publications.cfm>

Nimwegen, N. van en I. Esveldt, *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2003*, NIDI report nr. 65, Den Haag 2003

Polder J.J. e.a., *Tussen beginsel en belang*, Houten 1998

Portegijs, W. e.a. (SCP), *Emancipatiemonitor 2004*, Den Haag 2004

Portegijs, W. e.a. (SCP), *Hoe het werkt met kinderen*, Den Haag 2006

Postman N., *Wij amuseren ons kapot*, Houten, 1986

Praag, C.S. van en M. Niphuis-Nell (red.) (SCP), *Het gezinsrapport*, Rijswijk 1997

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, Advies 18; *Aansprekend opvoeden; Balanceren tussen steun en toezicht*, Den Haag 2001

Riksen-Walraven, M., *Wie het kleine niet eert...*, Nijmegen 2002

Roberts, Y., *Official: babies do best with mother* in: The Observer, 2 oktober 2005

Ross-van Dorp, C.I.J.M., *Gezinsbeleid*, TK 30 512, nr. 2, 's-Gravenhage 31 maart 2006

Seldenrijk, R., *Man en vrouw in de traditie der eeuwen. Ethische overwegingen bij aspecten van levensstijl*, Heerenveen 1999

Selderhuis, H.J., *Huwelijk en echtscheiding bij Martin Bucer*, Leiden 1994

SGP, *Man en vrouw schiep Hij hen*, 's-Gravenhage 2006

SGP, *Toelichting op het Program van Beginselen van de Staatkundig Gereformeerde Partij*, 's-Gravenhage 2003

SGP-fractie Tweede Kamer, *'Homohuwelijk' en adoptie door homoparen*, 's-Gravenhage 5 september 2000

SGP-fractie Tweede Kamer, *Een goed gezin, het halve werk*, 's-Gravenhage september 2003

Sjouwerman, P., 'Denemarken – Opvang als basisvoorziening' in: *Forum*, 20 oktober 2005

Steensma, D.J., M. Verhage - Van Kooten en J. Westert e.a., *Individualisering en gezinsbeleid; Gezin, arbeid, opvoeding en zorg in het licht van christelijke politiek*, Nunspeet 1998

Terpstra, E.G., *Maatschappelijke positie en de functie van het gezin*, TK 24 887, nr. 1, Rijswijk 16 september 1996

Udink, B., *Allah en Eva*, Amsterdam 2006

Velema, W.H., *Christen zijn in deze wereld*, Kampen 1977

Verbrugge, A., *Tijd van onbehagen*, Amsterdam 2004

Vliegenthart, M., *Kinderopvang*, TK 26 587, nr. 18, Den Haag 12 maart 2002

Vlies, B.J. van der en H.J. Hooglander, 'Gezin plaats geven die het verdient' in: *Reformatorisch Dagblad*, 21 januari 2003

Vulsma, R.F., *Geboekt van wieg tot graf, burgerlijke stand, bevolkingsregister en DTB*, Den Haag 1980

Waal, L. van der e.a., *Boodschap aan Europa; SGP-visie op de Europese Unie*, Den Haag 2003

Wisselink, W.F., *Woorden van God voor mannen en vrouwen. Elf preken*, Goes 1996

WRR, *Waarden, normen en de last van het gedrag*, Amsterdam 2003

Zalm, G., *Miljoenennota 2007*, TK 30 800, nr. 1, 's-Gravenhage 19 september 2006, p. 61